

1. 9 ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΠΟΙΚΙΛΙΑ

Ρέα Δελβερούδη

Προκειμένου να επικοινωνήσουν μεταξύ τους, τα μέλη μιας κοινωνίας στέλνουν και λαμβάνουν μηνύματα με βάση έναν κώδικα που κατέχουν από κοινού, τη γλώσσα. Τα μηνύματα σε μια συγκεκριμένη γλώσσα, απεριορίστα σε αριθμό, συντίθενται από ένα σχετικά περιορισμένο αριθμό στοιχείων –φωνημάτων, μορφημάτων, λεξημάτων– τα οποία οι ομιλητές αναγνωρίζουν αυτόματα ως στοιχεία της δικής τους γλώσσας. Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι όλοι οι ομιλητές της γλώσσας αυτής χρησιμοποιούν εξίσου όλα τα στοιχεία της. Σε όλα τα επίπεδα γλωσσικής ανάλυσης –φωνολογία, μορφολογία, σύνταξη, λεξιλόγιο– υπάρχουν στοιχεία που διαφέρουν από ομιλητή σε ομιλητή. Αυτά, μαζί με εκείνα που είναι κοινά σε όλους τους ομιλητές, συνιστούν την *ιδιόλεκτο* κάθε ομιλητή. Ορισμένα από τα χαρακτηριστικά μιας ιδιολέκτου, όπως η χροιά της φωνής ή κάποιες ιδιαιτερότητες στην προφορά που οφείλονται στην κατασκευή των φωνητικών οργάνων, ή ακόμη το ύφος που χαρακτηρίζει την ομιλία και τον τρόπο γραφής ενός ομιλητή, είναι ατομικά.

Υπάρχουν όμως ιδιαίτερα γνωρίσματα σε μια ιδιόλεκτο που χαρακτηρίζουν εξίσου και άλλους ομιλητές, κατά τρόπο ώστε να είναι εφικτή η ταξινόμησή τους σε σύνολα ή σε *γλωσσικές ποικιλίες* στο εσωτερικό μιας γλώσσας, ταξινόμηση που μπορεί να γίνει σύμφωνα με τη γεωγραφική περιοχή ή την κοινωνική ομάδα στην οποία απαντά το εκάστοτε γνώρισμα.

Η γεωγραφική διαφοροποίηση των γλωσσών έχει παρατηρηθεί από την αρχαιότητα και, δεδομένου ότι οι συστηματικές διαλεκτολογικές και γλωσσογεωγραφικές μελέτες ξεκινούν ήδη από τον περασμένο αιώνα, συνιστά το διεξοδικότερα μελετημένο είδος γλωσσικής ποικιλίας (Hudson 1980, 39). *Οι γεωγραφικές γλωσσικές ποικιλίες καλούνται διάλεκτοι ή τοπικά ιδιώματα* (Sapir 1949· Τριανταφυλλίδης 1993, 62-68).[1] Ο όρος *τοπικό ιδίωμα* αφορά ποικιλίες που παρουσιάζουν μικρό αριθμό “αποκλίσεων”, οι οποίες τις περισσότερες φορές περιορίζονται στο επίπεδο της φωνητικής και του λεξιλογίου, ενώ ο όρος *διάλεκτος* χρησιμοποιείται για να δηλώσει μια γεωγραφική ποικιλία με μεγαλύτερο βαθμό διαφοροποίησης (λ.χ. η τσακωνική διάλεκτος) ή/και μια ομάδα τοπικών ιδιωμάτων (λ.χ. η καππαδοκική διάλεκτος περιελάμβανε μεταξύ άλλων τα ιδιώματα του Ουλαγάτς, των Φαράσων, της Σινασού κ.ά.). Ο βαθμός της διαφοροποίησης εξαρτάται από ποικίλους παράγοντες, όπως για παράδειγμα η γεωγραφική απόσταση ή η γεωφυσική απομόνωση του τόπου. Ως γνώμονας της γεωγραφικής διαφοροποίησης (“κέντρο” ή “σημείο μηδέν” μέσα στο σύνολο των γεωγραφικών ποικιλιών) εκλαμβάνεται συνήθως –εάν υπάρχει– αυτό που καλείται *κοινή διάλεκτος*. Αυτή ενδέχεται να χρησιμοποιείται, παράλληλα με τις τοπικές, στην επικοινωνία ομιλητών διαφορετικής γεωγραφικής προέλευσης και συνήθως συμπίπτει με την *καθιερωμένη* ή την *επίσημη γλώσσα* [2] (Petyt 1980, 25-6· Hudson 1980, 32-3). Στις σύγχρονες κοινωνίες, όπου έχει καθιερωθεί η υποχρεωτική εκπαίδευση και υπάρχει εύκολη πρόσβαση στην πληροφόρηση και την επικοινωνία, η κοινή τείνει να γίνει κτήμα όλων των πολιτών.

Το δεύτερο κριτήριο ταξινόμησης των ιδιαίτερων στοιχείων μιας ιδιολέκτου αφορά τα κοινωνικά χαρακτηριστικά του ομιλητή. Η κοινωνική θέση, η ηλικία, το φύλο, το επάγγελμα, ο βαθμός μόρφωσης αποτελούν παράγοντες που επιδρούν στην ιδιόλεκτο. Η αλληλεπίδραση κοινωνίας/γλώσσας είναι αντικείμενο του κλάδου της κοινωνιογλωσσολογίας. *Η ταξινόμηση και η αναγνώριση των γλωσσικών κοινωνικών ποικιλιών ή κοινωνιολέκτων εξαρτάται από το τι ορίζεται εκάστοτε ως κοινωνική ομάδα* [3] (Holmes 1992, 146-9· Petyt 1980, 27-9· Ντάλτας 1997, 27-30· Πετρούνιας 1984, 118-9). Η κοινωνική θέση ενός ατόμου είναι ο σπουδαιότερος παράγοντας ομαδοποίησης και αυτός που έχει μελετηθεί εκτενέστερα. Ιδιαίτερα σε χώρες με

αυστηρή κοινωνική στρωμάτωση (λ.χ. Ινδία) παρατηρούνται, όχι απλά διαφορετικά στοιχεία, αλλά διαφορετικές γλωσσικές ποικιλίες, ανάλογα με την κοινωνική τάξη στην οποία ανήκει ο ομιλητής. Η κοινωνική ομάδα μπορεί επίσης να ταυτίζεται με μια ηλικιακή ομάδα· σε αυτή την περίπτωση έχουμε κυρίως την αντίθεση ανάμεσα στο ιδίωμα των νέων και σε αυτά των υπόλοιπων ομιλητών. Μπορεί επίσης να είναι μια επαγγελματική ομάδα, όπως των γιατρών, των δικηγόρων, των στρατιωτικών, των δημοσιογράφων ή των υποδηματοποιών· οι ομιλητές εδώ, χρησιμοποιούν για τις ανάγκες της ενδο-ομαδικής επικοινωνίας (ακρίβεια έκφρασης, βραχυλογία) *ειδικά λεξιλόγια* [4] (Andersson & Trudgill 1990, 76-7, 171· Vendryès 1978, 276-8· Τριανταφυλλίδης 1993, 299-302), που στην αγγλόφωνη βιβλιογραφία αναφέρονται συνήθως με τον όρο register και στη γαλλόφωνη με τον όρο langues spéciales ή και με τον μειωτικό όρο jargon. Ακόμα, μέσω της γλώσσας μπορούμε να αναγνωρίσουμε ομάδες με κοινά ενδιαφέροντα και ασχολίες, όπως είναι οι διανοούμενοι, οι οπαδοί ποδοσφαιρικών ομάδων, οι θιασώτες ενός κόμματος ή μιας πολιτικής τάσης, οι φαντάροι. Μία από τις αιτίες ύπαρξης αυτών των ποικιλιών σχετίζεται με τον αυτοπροσδιορισμό και την ταυτότητα της ομάδας. Οι ομιλητές που ανήκουν σε μια ομάδα (λ.χ. οι νέοι) χρησιμοποιούν ιδιαίτερα γλωσσικά στοιχεία, με αποτέλεσμα να διαφοροποιούνται από ομιλητές που δεν είναι μέλη της ίδιας ομάδας. *Η γλώσσα ως κώδικας, όπως και ο τρόπος ένδυσης, μπορεί να λειτουργεί ως εισιτήριο στην ομάδα ή, αντίθετα, να είναι κριτήριο αποκλεισμού από αυτήν* [5] (Andersson & Trudgill 1990, 79).

Και στο σύνολο των κοινωνικών ποικιλιών, γνώμονας ή “σημείο μηδέν” εκλαμβάνεται η “κοινή διάλεκτος”, όπως τη μιλούν οι μορφωμένοι, ενήλικες αστοί. Σε αντίθεση με ό,τι ενδέχεται να παρατηρηθεί στις γεωγραφικές ποικιλίες, οι κοινωνικές ποικιλίες δεν διαφέρουν σημαντικά, ούτε σε όλα τα επίπεδα ανάλυσης, από την κοινή. Συνήθως τα ιδιαίτερα στοιχεία εντοπίζονται στο επίπεδο του λεξιλογίου (για παράδειγμα, χρήση ειδικού λεξιλογίου από επαγγελματίες ή χρήση λέξεων λόγιας προέλευσης από τους πιο μορφωμένους έναντι λαϊκών από τους λιγότερο μορφωμένους). Σε σπάνιες περιπτώσεις κοινωνιολέκτων, η διαφοροποίηση φτάνει σε τέτοιο βαθμό, ώστε να είναι αδύνατη η κατανόησή τους από ομιλητές που δεν ανήκουν στη συγκεκριμένη κοινωνική ομάδα, οπότε γίνεται λόγος για *συνθηματικές γλώσσες ή αντιγλώσσες*. [6] Κύρια λειτουργία αυτών των ποικιλιών, που συνήθως εντοπίζονται σε ομάδες του “περιθωρίου” είναι η *κρυπτική/ συνθηματική*. Σε αυτές τις ποικιλίες υπάγονται τα καλλιαρντά των ομοφυλόφιλων “της πιάτσας”, η αργκό στη Γαλλία, που αρχικά ήταν η γλώσσα των κακοποιών, ή στην Αγγλία η λεγόμενη cant (Andersson & Trudgill 1990, 79· Calvet 1994, 6-8, 113-7· Vendryès 1978, 278-9· Τριανταφυλλίδης 1993, 302-10).

Η πολυμορφία αυτή, που εγγράφεται σε ένα γεωγραφικό και σε έναν κοινωνικό άξονα και χαρακτηρίζει όλες τις φυσικές γλώσσες –διακρίνοντάς τες από άλλα απλούστερα συστήματα επικοινωνίας–, εμπλουτίζεται και από τις *ενδοσυστηματικές πολυτυπίες της γλώσσας* [7] (Κακριδή & Χειλά 1996, 18), οι οποίες συνήθως οφείλονται στην εξέλιξη της ως συστήματος. Ο ομιλητής, λοιπόν, προκειμένου να επικοινωνήσει, βρίσκεται μπροστά σε μια σειρά επιλογών που καλείται να κάνει μεταξύ συγγενικών στοιχείων, διαθέσιμων στην ιδιόλεκτό του (*αγαπάω/ αγαπώ, γράφονταν/ γραφόντουσαν, μου δίνεις/ με δίνεις, δώσ’ το μου/ δώσε μου το, συμπεριφορά/ φέρσιμο, πέντε προφερόμενο άλλοτε ως [ˈpɛde] και άλλοτε ως [ˈpɛnde]*). Η απόφασή του μπορεί να είναι θέμα ελεύθερης επιλογής. Συχνά όμως εξαρτάται από την *περίσταση επικοινωνίας* στην οποία συμμετέχει και η οποία ορίζει έναν τρίτο τρόπο ταξινόμησης των γλωσσικών ποικιλιών. Η ταυτότητα του συνομιλητή, το πλαίσιο της συζήτησης, το κανάλι ή η αιτία της επικοινωνίας είναι παράγοντες που επηρεάζουν τις γλωσσικές παραγωγές μας, ορίζοντας διαφορετικά *επίπεδα γλώσσας ή επίπεδα ύφους* [8] (Andersson & Trudgill 1990, 171· Hudson 1980, 48-51· Κακριδή & Χειλά 1996, 29-39· Πετρούνιας 1984, 121-2): επίσημο, ανεπίσημο, οικείο, φιλικό, λογοτεχνικό, λόγιο, λαϊκό, χυδαίο κλπ. Επίσης, οι διαφορές που παρατηρούνται μεταξύ γραπτού και προφορικού λόγου μπορούν να αποδοθούν σε διαφορετικά επίπεδα ύφους που υπαγορεύονται από το κανάλι

της επικοινωνίας. Ακραία εκδοχή της διαφοράς μεταξύ επιπέδων ύφους είναι η ταυτόχρονη ύπαρξη, στο πλαίσιο μιας γλωσσικής κοινότητας, δύο γλωσσικών ποικιλιών που διαφοροποιούνται σε όλα τα επίπεδα ανάλυσης και που το καθένα χρησιμοποιείται σε διαφορετικές περιστάσεις επικοινωνίας· στις επίσημες το ένα, στις οικείες το άλλο. **Μια τέτοια γλωσσική κατάσταση, που στα ελληνικά είναι γνωστή με τον όρο διμορφία ή διγλωσσία, γνώρισε και η Ελλάδα με τη μακρά συνύπαρξη δημοτικής και καθαρεύουσας** [9] (Κακριδή & Χειλά 1996, 26-7· Hudson 1980, 53-5).

Συνοψίζοντας, μπορούμε να θεωρήσουμε ότι τα τρία κριτήρια ταξινόμησης ορίζουν ισάριθμα σύνολα στο εσωτερικό μιας γλώσσας και ότι κάθε σύνολο περιέχει μια σειρά γλωσσικών ποικιλιών, γεωγραφικών το ένα, κοινωνικών το άλλο, σχετικών με τα επίπεδα ύφους το τρίτο. Κάθε γλωσσικό στοιχείο μιας ιδιολέκτου (φωνητικό, μορφολογικό, συντακτικό, σημασιολογικό, λεξιλογικό ή φρασεολογικό) βρίσκεται σε αντίθεση –σε ένα από τα τρία σύνολα ή και σε όλα– με στοιχεία που ανήκουν σε άλλες γλωσσικές ποικιλίες και τα οποία χρησιμοποιούν άλλοι ομιλητές, ή ακόμα και ο ίδιος ο ομιλητής σε άλλη περίσταση. Για παράδειγμα, η έρρινη προφορά [υπενδε], που χαρακτηρίζει κυρίως μορφωμένους ή/και μεγαλύτερης ηλικίας ομιλητές, αντιτίθεται μέσα στο σύνολο των κοινωνικών ποικιλιών στη μη έρρινη προφορά [υπεδε], που χαρακτηρίζει ομιλητές χαμηλότερης μόρφωσης ή/και μικρότερης ηλικίας. Επίσης η φράση *με δίνεις* αντιτίθεται στη φράση *μου δίνεις* στο σύνολο των γεωγραφικών ποικιλιών (βόρεια ιδιώματα/νότια ιδιώματα), εφόσον χαρακτηρίζει ομιλητές βόρειων ιδιωμάτων, αλλά και στο σύνολο ποικιλιών που ορίζονται από την περίσταση επικοινωνίας, εφόσον ο ίδιος ομιλητής ενδέχεται να χρησιμοποιήσει τη μία ή την άλλη φράση, ανάλογα με το εάν η περίσταση κρίνεται οικεία ή επίσημη κλπ. Το ζήτημα, ωστόσο, είναι ακόμα πιο σύνθετο, δεδομένου ότι αντιθέσεις τέτοιου είδους συχνά συνδέονται με κοινωνικές αξιολογήσεις. Είναι ευνόητο ότι αυτή η περιγραφή των γλωσσικών ποικιλιών είναι άκρως τεχνητή: στη γλωσσική πραγματικότητα δεν υφίστανται τρία ξεχωριστά σύνολα, ούτε στο εσωτερικό του κάθε συνόλου υφίστανται αυστηρά διαχωρισμένες γλωσσικές ποικιλίες. Η ιδιόλεκτος περιέχει ετερόκλητα γλωσσικά στοιχεία που συναποτελούν μια ενότητα.

Βιβλιογραφία

- ANDERSSON, L. G. & P. TRUDGILL. 1990. *Bad Language*. Penguin Books.
- CALVET, L.-J. 1994. *L'argot*. Que sais-je? Παρίσι: Presses Universitaires de France.
- HOLMES, J. 1992. *An Introduction to Sociolinguistics*. Λονδίνο & Ν. Υόρκη: Longman.
- HUDSON, R. A. 1980. *Sociolinguistics*. Κεφ. 2, Varieties of language. Κέμπριτζ: Cambridge University Press.
- ΚΑΚΡΙΔΗ-FERRARI, M. & Δ. ΧΕΙΛΑ-ΜΑΡΚΟΠΟΥΛΟΥ. 1996. Η γλωσσική ποικιλία και η διδασκαλία της νέας ελληνικής ως ξένης γλώσσας. Στο *Η νέα ελληνική ως ξένη γλώσσα*, 17-51. Αθήνα: Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν.
- ΝΤΑΛΤΑΣ, Π. 1997. *Κοινωνιογλωσσική μεταβλητότητα: Θεωρητικά υποδείγματα και μεθοδολογία της έρευνας*. Αθήνα: Επικαιρότητα.
- ΠΕΤΡΟΥΝΙΑΣ, Ε. 1984. *Νεοελληνική γραμματική και συγκριτική («αντιπαραθετική») ανάλυση*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.
- ΡΕΤΥΤ, Κ. Μ. 1980. *The Study of Dialect: An Introduction to Dialectology*. Κεφ.1, Language, dialect and accent. Λονδίνο: André Deutsch.
- SAPIR, E. [1931] 1949. Dialect. Στο *Selected Writings of Edward Sapir in Language, Culture and Personality*, επιμ. D. G. Mandelbaum, 83-88. Μπέρκλεϊ, Λος Άντζελες & Λονδίνο: University of California Press.
- ΣΕΤΑΤΟΣ, Μ. 1992. Η λειτουργική εκμετάλλευση της ποικιλίας στην κοινή νεοελληνική. *ΕΕΦΣΠΘ 2* (Περίοδος Β'): 335-381.

- ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗΣ, Μ. [1947] 1963. Ελληνικές συνθηματικές γλώσσες. Στο *Απαντα*, 2ος τόμ., 299-320. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών [Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη], ΑΠΘ.
- ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗΣ, Μ. [1938]1993. *Νεοελληνική γραμματική: Ιστορική εισαγωγή*. 3ος τόμ. του *Απαντα*. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών.
- VENDRYES, J. [1921] 1978. *Le langage: Introduction linguistique à l'histoire*. Παρίσι: Albin Michel.
- WARDAUGH, R. 1986. *An Introduction to Sociolinguistics*. Κεφ. 2, Language, dialects, and varieties. Οξφόρδη & Κέμπριτζ: Blackwell.

[1] **α. Κείμενο 1:** Hudson, R. A. 1980. *Sociolinguistics*. Κεφ. 2, Varieties of language, σελ. 39. Κέμπριτζ: Cambridge University Press.
© Cambridge University Press

Εξετάζοντας τις πιο εμφανείς διαφορές μεταξύ των ποικιλιών βάσει της γεωγραφικής τους κατανομής, θα ήταν δυνατό, αν το μοντέλο του οικογενειακού δέντρου ισχύει, να ταυτίσουμε τις καλούμενες **τοπικές διαλέκτους** στο πλαίσιο μιας ευρύτερης ποικιλίας, όπως η αγγλική. Ευτυχώς διαθέτουμε πάρα πολλά στοιχεία που συμβάλλουν προς αυτή την κατεύθυνση, στοιχεία που είναι το προϊόν της επιστήμης της **διαλεκτολογίας** και ιδιαίτερα του κλάδου της διαλεκτικής γεωγραφίας. Από τον 19ο αιώνα οι διαλεκτολόγοι στην Ευρώπη και στις Η.Π.Α. (και σε μικρότερη κλίμακα στη Βρετανία) μελετούν τη γεωγραφική κατανομή γλωσσικών στοιχείων όπως ζεύγη συνώνυμων λέξεων (π.χ. *rail/ bucket*) ή διαφορετικές προφορές της ίδιας λέξης, όπως του *farm* με ή χωρίς /r/. Τα αποτελέσματα των μελετών τους σημειώνονται σε ένα χάρτη, ο οποίος δείχνει ποια στοιχεία βρέθηκαν σε ποια χωριά (εφόσον η διαλεκτική γεωγραφία συνήθως επικεντρώνεται σε αγροτικές περιοχές, για να αποφύγει τις περιπλοκότητες των πόλεων). Ο γεωγράφος των διαλέκτων μπορεί στη συνέχεια να χαράξει μια γραμμή μεταξύ της περιοχής όπου βρέθηκε ένα στοιχείο και των περιοχών όπου βρέθηκαν άλλα, υποδεικνύοντας ένα όριο για κάθε περιοχή, το οποίο ονομάζεται **ισόγλωσσος** (από τα ελληνικά στοιχεία *ισο-* 'όμοιος' και *γλωσσ-*).

Μετάφραση *Μαρία Αραποπούλου*

β. Κείμενο 2: Sapir, E. [1931] 1949. *Dialect*. Στο *Selected Writings of Edward Sapir in Language, Culture and Personality*, επιμ. D. G. Mandelbaum, 83-88. Μπέρκλεϊ, Λος Άντζελες & Λονδίνο: University of California Press.
© University of California Press

Διάλεκτος

Ο όρος **διάλεκτος** έχει μια συνδήλωση στην τεχνική γλωσσολογική χρήση του, που είναι κάπως διαφορετική από τη συνηθισμένη σημασία του. Για τον γλωσσολόγο δεν υπάρχει πραγματική διαφορά ανάμεσα σε μια **διάλεκτο** και σε μια **γλώσσα**, η οποία μπορεί να αποδειχτεί ότι έχει σχέση, οσοδήποτε μακρινή, με μια άλλη γλώσσα. Με συνειδητή επιλογή, ωστόσο, ο όρος περιορίζεται στην περιγραφή μιας μορφής λόγου η οποία δεν διαφέρει από μια άλλη σε βαθμό τέτοιο που να την καθιστά ακατανόητη στους ομιλητές της τελευταίας. Έτσι, τα μεγάλα ρωσικά και τα λευκορωσικά θεωρούνται διάλεκτοι της ίδιας γλώσσας. Παρομοίως, τα αλσατικά, τα σουαβικά και τα γερμανικά της Ελβετίας είναι διάλεκτοι ή ομάδες διαλέκτων μιας κοινής λαϊκής ομιλίας. Ωστόσο, η κατά λέξη αμοιβαία κατανοησιμότητα δεν είναι κριτήριο πρωτίστου ενδιαφέροντος για τον γλωσσολόγο, ο

οποίος ασχολείται περισσότερο με το γεγονός και τη σειρά των ιστορικών σχέσεων στη γλώσσα. Γι' αυτόν, τα σικελικά και τα βενετικά είναι εξίσου διάλεκτοι της ιταλικής, παρόλο που όσον αφορά την αμοιβαία δυνατότητα κατανόησης μπορούν κάλλιστα να θεωρηθούν ανεξάρτητες γλώσσες. Τα ρωσικά, τα πολωνικά, τα τσέχικα, τα βουλγαρικά και τα σέρβικα, που συμβατικά θεωρούνται ανεξάρτητες γλώσσες λόγω της σύνδεσής τους με συγκεκριμένα εθνικά κράτη, είναι διάλεκτοι μιας κοινής σλαβικής γλώσσας ή ενός γλωσσικού πρωτοτύπου στον ίδιο βαθμό που τα βενετικά και τα σικελικά είναι διάλεκτοι μιας υποτιθέμενης κοινής ιταλικής γλώσσας. Όταν δυο εμφανώς συγγενείς μορφές ομιλίας μιλιούνται ταυτόχρονα, ο γλωσσολόγος δεν λέει ότι η μία από τις δύο είναι διάλεκτος της άλλης, αλλά ότι και οι δύο είναι αδελφές διάλεκτοι κάποιου κοινού πρωτοτύπου, γνωστού ή συναγόμενου. Όταν αποκλίνουν τόσο πολύ, ώστε να είναι όχι απλώς αμοιβαία ακατανόητες, αλλά ταυτόχρονα να μην είναι πια τόσο εμφανής η συγγενείά τους, τότε ο όρος *γλώσσα* χρησιμοποιείται πιο ελεύθερα από τον όρο *διάλεκτος*, όμως καταρχήν δεν υπάρχει διαφορά μεταξύ τους. Έτσι, κατά μία έννοια, όλες οι ρομανικές γλώσσες, όλες οι κελτικές γλώσσες, όλες οι γερμανικές γλώσσες, όλες οι σλαβικές γλώσσες και όλες οι ινδοάριες καθομιλούμενες είναι απλώς διαλεκτικές ομάδες μιας κοινής άριας ή ινδοευρωπαϊκής γλώσσας.

Μια ομάδα διαλέκτων είναι απλώς η κοινωνικοποιημένη μορφή της καθολικής τάσης για ατομική διαφοροποίηση στην ομιλία. Αυτές οι παραλλαγές επηρεάζουν τη φωνητική μορφή της γλώσσας, τα τυπικά χαρακτηριστικά της, το λεξιλόγιο, και προσωδιακά γνωρίσματα όπως είναι ο επιτονισμός και ο τόνος. Καμιά γνωστή γλώσσα, εκτός αν αυτή έχει διατηρηθεί τεχνητά στη θρησκευτική λειτουργική ή σε άλλες μη λαϊκές χρήσεις, δεν έχει αντισταθεί στην τάση να χωρίζεται σε διαλέκτους, οποιαδήποτε από τις οποίες μπορεί, μακροπρόθεσμα, να αποκτήσει την υπόσταση ανεξάρτητης γλώσσας. Από τις διαλέκτους που σχηματίζονται μέσα από την εγγενή διαφοροποίηση μπορεί κάποιος να διακρίνει εκείνες που οφείλουν την προέλευσή τους σε μεταβιβάσεις ομιλίας. Μια κοινότητα που υιοθετεί μια γλώσσα διαφορετική από αυτήν στην οποία ήταν αρχικά συνηθισμένη, θα μεταφέρει ασυναίσθητα στην υιοθετημένη γλώσσα ιδιαιτερότητες του δικού της τρόπου ομιλίας, αρκετά έντονες ώστε να προσδώσουν στη χρήση της ξένης γλώσσας μια γεύση διαλέκτου. Πολλοί γλωσσολόγοι αποδίδουν μεγάλη σημασία στην επιρροή που έχουν ξεπερασμένες γλώσσες στον σχηματισμό διαλέκτων. Έτσι, κάποιες χαρακτηριστικές ιδιαιτερότητες κοινές και στα κελτικά και στα γερμανικά υποτίθεται πως οφείλονται στη διατήρηση φωνητικών ιδιαιτεροτήτων των προ-αρίων γλωσσών.

Στην λιγότερο τεχνική ή απλά στη λαϊκή του χρήση ο όρος *διάλεκτος* έχει κάπως διαφορετικές συνδηλώσεις. Η ανθρώπινη ομιλία υποτίθεται πως διαφοροποιείται και τυποποιείται σε έναν αριθμό αποδεκτών μορφών, που είναι γνωστές ως "γλώσσες" και καθεμιά από τις οποίες έχει ένα αριθμό υποποικιλιών μικρότερης αξίας που είναι γνωστές ως "διάλεκτοι". Μια διάλεκτος αντιμετωπίζεται ως απόκλιση από την πρότυπη νόρμα και σε πολλές περιπτώσεις ακόμα και ως διαφθορά της. Ιστορικά αυτή η άποψη δεν ευσταθεί, καθώς η συντριπτική πλειοψηφία των λεγόμενων διαλέκτων είναι απλώς η ομαλή, διαφοροποιημένη εξέλιξη προγενέστερων μορφών ομιλίας που προηγούνται των αναγνωρισμένων γλωσσών. Η σύγχυση που επικρατεί στο κοινό γύρω από αυτό το θέμα οφείλεται κυρίως στο γεγονός ότι το ζήτημα της γλώσσας έχει ταυτιστεί σε δεύτερο επίπεδο με αυτό της εθνότητας στο πλαίσιο της ευρύτερης πολιτισμικής και εθνικής ομάδας η οποία, με το πέρασμα του χρόνου, απορροφά την τοπική παράδοση. Η γλώσσα μιας τέτοιας εθνότητας στηρίζεται γενικά σε μια τοπική διάλεκτο και εξαπλώνεται σε βάρος άλλων διαλέκτων που ήταν αρχικά το ίδιο προνομιούχες όσο η και η πολιτισμικά ισχυρότερη.

Για παράδειγμα, από τον μεγάλο αριθμό διαλέκτων που μιλιούνται στη Γερμανία, τη γερμανόφωνη Ελβετία και την Αυστρία, πολύ λίγες είναι αυτές που, αν υπάρχουν, μπορούν να θεωρηθούν ως τροποποιημένες μορφές της πολιτισμικά αποδεκτής υψηλής γερμανικής που χρησιμοποιείται στη λογοτεχνία, τον άμβωνα, τη σκηνή, και σε κάθε πολιτισμική δραστηριότητα γενικότερα. Οι διάλεκτοι του γερμανόφωνου λαού απλώνονται πίσω στο παρελθόν χωρίς διακοπή μέχρι την παλαιά υψηλή γερμανική του Πρώιμου Μεσαίωνα, μια γερμανική που ήταν ακόμη και τότε σε μεγάλο βαθμό διαφοροποιημένη σε διαλέκτους. Η παρούσα τυποποιημένη γερμανική των σχολείων αναδύθηκε

σχετικά αργά στην ιστορία της γερμανικής γλώσσας, ως αποτέλεσμα της καθιέρωσης μιας από τις άνω σαξονικές διαλέκτους ως αναγνωρισμένο μέσο επίσημης επικοινωνίας εντός των γερμανόφωνων επικρατειών. Η Βίβλος του Λούθηρου συντέλεσε σημαντικά στη διάδοση αυτής της μορφής της γερμανικής ως αναγνωρισμένης πρότυπης. Χρειάστηκε όμως πολύς καιρός για να αποκτήσει η υψηλή γερμανική μια αναγνωρισμένη φωνητική μορφή και να θεωρείται μια επαρκώς τυποποιημένη μορφή προφορικής επικοινωνίας: ακόμη και σήμερα μια μεγάλη μερίδα των Γερμανών, περιλαμβανομένων και των μορφωμένων τάξεων, είναι δίγλωσσοι με την έννοια ότι χρησιμοποιούν την τυποποιημένη γερμανική για επίσημους σκοπούς αλλά καταφεύγουν στην τοπική διάλεκτο για πιο οικείες χρήσεις.

Η ιστορία της γερμανικής μπορεί να συγκριθεί λίγο πολύ με την ιστορία όλων των άλλων εθνικών γλωσσών της Ευρώπης, καθώς και άλλων περιοχών του κόσμου. Ως αποτέλεσμα πολιτισμικών παραγόντων του ενός ή του άλλου είδους, μια τοπική διάλεκτος γίνεται αποδεκτή ως η προτιμώμενη ή επιθυμητή μορφή ομιλίας μέσα σε μια γλωσσική κοινότητα, η οποία είναι κατακερματισμένη σε ένα μεγάλο αριθμό διαλέκτων. Αυτή η αποδεκτή τοπική διάλεκτος γίνεται το σύμβολο πολιτισμικών αξιών και εξαπλώνεται σε βάρος άλλων τοπικών μορφών ομιλίας. Η τυποποιημένη μορφή ομιλίας αποκτά όλο και μεγαλύτερη σταθερότητα στο λεξιλόγιο, στη μορφή και τελικά στην προφορά. Οι ομιλητές τοπικών διαλέκτων αρχίζουν να ντρέπονται για τις “περίεργες” μορφές ομιλίας τους, επειδή αυτές δεν έχουν το γόητρο της τυποποιημένης γλώσσας: τελικά, δημιουργείται η ψευδαίσθηση μιας κυρίαρχης γλώσσας, που ανήκει στη μεγάλη έκταση η οποία είναι η επικράτεια ενός έθνους ή μιας εθνότητας, και πολλών τοπικών μορφών ομιλίας, που θεωρούνται ακαλλιέργητες ή ξεπεσμένες παραλλαγές της κυρίαρχης νόρμας.

Οι τοπικές διάλεκτοι είναι, κατά μία έννοια, μειονοτικές γλώσσες, αλλά ο όρος *μειονοτική γλώσσα* θα πρέπει να φυλαχτεί για μια τελείως διακριτή ποικιλία ομιλίας που χρησιμοποιείται από μια μειονοτική εθνότητα που ζει εντός της πολιτικής διάρθρωσης ενός έθνους. Παράδειγμα μιας τέτοιας μειονοτικής γλώσσας θα μπορούσε να είναι η βασκική της νοτιοδυτικής Γαλλίας και της βόρειας Ισπανίας ή τα βρετονικά της Βρετανίας. Αυτές οι γλώσσες δεν είναι διάλεκτοι της γαλλικής και της ισπανικής, αλλά ιστορικά διακριτές γλώσσες που κατέληξαν να κατέχουν πολιτισμικά δευτερεύουσες θέσεις.

Δεν υπάρχει φυσικά καμία ξεκάθαρη διαχωριστική γραμμή ανάμεσα σε μια διάλεκτο και σε μια τοπική παραλλαγή μικρότερης εμβέλειας όπως τα αγγλικά της Νέας Αγγλίας σε αντιπαράθεση με την αγγλική των κεντροδυτικών Ηνωμένων Πολιτειών. Σε παλαιότερες διαλέκτους η σχέση με την τυποποιημένη ποικιλία είναι μάλλον δευτερεύουσα, ενώ σε τοπικές παραλλαγές όπως της Νέας Αγγλίας σε αντίθεση με αυτή των κεντροδυτικών πολιτειών των Η.Π.Α., η πρότυπη αγγλική, όσο χαλαρά και αν ορίζεται, είναι παρούσα στο μυαλό όλων ως το φυσικό υπόβαθρο για όλες αυτές τις παραλλαγές, που είναι επομένως ψυχολογικά, αν όχι στο σύνολο ιστορικά, παραλλαγές της κυρίαρχης ή της πρότυπης νόρμας. Θα ήταν πιθανό ο ομιλητής μιας τοπικής ελβετικής διαλέκτου ή ο ομιλητής της αγγλικής του Yorkshire να αναπτύξει ένα εθνικιστικό κήρυγμα γύρω από την τοπική του διάλεκτο, ερχόμενος σε σύγκρουση με την αποδεκτή ποικιλία των μορφωμένων· ωστόσο, ένα τέτοιο εγχείρημα για τα αγγλικά της κεντροδυτικής Αμερικής θα ήταν μάλλον εγγενώς παράλογο, εξαιτίας του αισθήματος ότι αυτή η μορφή της αγγλικής, στην καλύτερη περίπτωση δεν είναι παρά μια αργοπορημένη απόκλιση από μια προγενέστερη νόρμα. Όπως όμως συμβαίνει συνήθως με τα κοινωνικά φαινόμενα, αυτό που μετράει δεν είναι τα αντικειμενικά γεγονότα της ιστορίας αλλά ο συμβολισμός που υποκρύπτουν οι στάσεις.

Από την εποχή της διαμόρφωσης των μεγάλων εθνικών γλωσσών της Ευρώπης, κοντά στα τέλη του Μεσαίωνα, πολλοί κοινωνικοί και πολιτικοί παράγοντες επενέργησαν με τρόπο που έθεσε σε κίνδυνο τη θέση των τοπικών διαλέκτων. Καθώς αυξανόταν η δύναμη του ηγεμόνα, η γλώσσα της αυλής κέρδιζε σε αίγλη και εξαπλωνόταν μέσα από όλα τα παρακλάδια της επίσημης σφαίρας. Στο μεταξύ, ενώ η ρωμαιοκαθολική και ελληνική εκκλησία, με τις ιερές γλώσσες της λειτουργίας, λίγο ενδιαφέρονταν για το ζήτημα της αντιπαράθεσης ανάμεσα στη λαϊκή και την τυποποιημένη γλώσσα,

οι προτεσταντικές αιρέσεις, καθώς επιδίωκαν μια πιο άμεση σχέση ανάμεσα στο Θεό και στους πιστούς Του, ήταν φυσικό να τονίζουν την αξία της λαϊκής γλώσσας και συνέβαλαν στη διάδοση μιας επιλεγμένης μορφής της σε μια ευρύτερη περιοχή. Η επίδραση κειμένων όπως η *Βίβλος* του Λούθηρου και η *Εξουσιοδοτημένη Εκδοχή* του King James στην τυποποίηση της αγγλικής και της γερμανικής έχει γίνει συχνά σημείο αναφοράς. Πιο πρόσφατα, η ανάπτυξη της δημόσιας εκπαίδευσης και η αυξανόμενη ανάγκη για κατανοησιμότητα στον επιχειρηματικό κόσμο έχουν δώσει τεράστια ώθηση στη διάδοση των τυποποιημένων ποικιλιών.

Ωστόσο, παρ' όλες αυτές τις επιδράσεις της τυποποίησης, οι τοπικές διάλεκτοι, ιδιαίτερα στην Ευρώπη, έχουν διατηρηθεί με μια εκπληκτική μάλιστα ζωτικότητα. Προφανώς, το ζήτημα του συντηρητισμού των διαλέκτων δεν είναι ένα εξ ολοκλήρου αρνητικό φαινόμενο, που υποδηλώνει δηλαδή τη γλωσσική αδράνεια και την αποτυχία πρωταρχικών επιρροών να διεισδύσουν σε όλες τις γωνίες μιας δεδομένης επικράτειας. Είναι, σε σημαντικό βαθμό, ένα θετικό φαινόμενο αντίστασης των τοπικών διαλέκτων σε κάτι που γίνεται αμυδρά αισθητό ως εχθρικό. Αυτό γίνεται εύκολα κατανοητό αν θεωρήσουμε τις γλώσσες και τις διαλέκτους όχι ως εγγενώς καλές ή κακές μορφές ομιλίας αλλά ως σύμβολα κοινωνικών στάσεων. Πριν την ανάπτυξη της μοντέρνας βιομηχανοποίησης ο χαρακτήρας του πολιτισμού ήταν έντονα τοπικός παρ' όλες τις ομοιογενοποιητικές επιρροές του κράτους, της θρησκείας, της εκπαίδευσης και των επιχειρήσεων. Ο πολιτισμός που σταδιακά διέρρεε από τα μεγάλα αστικά κέντρα έδινε την αίσθηση του ξένου και του επιφανειακού παρ' όλη την αίγλη που αναπόφευκτα του αποδιδόταν. Η γλώσσα του σπιτιού συσχετιζόταν με δεσμούς συγγένειας και με τις πρώτες συναισθηματικές εμπειρίες του ατόμου. Έτσι η εκμάθηση μιας τυποποιημένης γλώσσας δεν θα μπορούσε να φαίνεται φυσιολογική παρά μόνο στα λιγοστά κέντρα όπου η υψηλή κοινωνία ένιωθε σαν στο σπίτι της, ενώ ακόμα και σε αυτά αναπτύχθηκε γενικά ένα χάσμα ανάμεσα στην τυποποιημένη γλώσσα των μορφωμένων τάξεων και της λαϊκής ομιλίας των ντόπιων. Γι' αυτό η κόκνει είναι ψυχολογικά τόσο απομακρυσμένη από την πρότυπη βρετανική αγγλική όσο και μια επαρχιακή διάλεκτος του Yorkshire ή του Devon. Στην ηπειρωτική Ευρώπη, ιδιαίτερα στη Γερμανία και την Ιταλία, ο πολιτισμός που αντιπροσωπεύεται, ως πούμε, από την τυποποιημένη γερμανική ή την τυποποιημένη ιταλική ήταν, μέχρι πρόσφατα, ένα εξαιρετικά αδύναμο ψυχολογικό κατασκεύασμα του οποίου ο επίσημος λόγος δύσκολα θα μπορούσε να αναλάβει το έργο να συμβολίσει ικανοποιητικά τις εξαιρετικά διαφοροποιημένες λαϊκές κουλτούρες των γερμανόφωνων και ιταλόφωνων περιοχών.

Η εποχή του Διαφωτισμού, τον 18ο αιώνα, ήταν στο σύνολό της εχθρική απέναντι στη διατήρηση των διαλέκτων, αλλά το ρομαντικό κίνημα που την ακολούθησε έδωσε στη λαϊκή γλώσσα μια αίγλη που μάλλον είχε να κάνει με την εξιδανίκευση των τοπικών γλωσσών ως συμβόλων εθνικής αλληλεγγύης και εδαφικής ακεραιότητας. Λίγοι συγγραφείς του 17ου ή του 18ου αιώνα θα έπαιρναν στα σοβαρά τη χρήση διαλέκτων στη λογοτεχνία. Μόνο αργότερα στάθηκε δυνατό να αποκατασταθεί με ρομαντικό τρόπο η σκοτσέζικη των lowlands μέσα από τους στίχους του Robert Burns, να μοχθήσει ο Fritz Reuter για την καθιέρωση μιας λογοτεχνικής γλώσσας βασισμένη στην κάτω γερμανική (Plattdeutsch) και να επιχειρήσει ο Mistral να ξαναζωντανέψει τη χαμένη δόξα της προβηγκιανής. Μπορεί κάποιος να υποψιαστεί ότι αυτή η ανανεωμένη έμφαση στις γλωσσικές διαφορές είναι μια περαστική φάση στην ιστορία του μοντέρνου ανθρώπου. Ακόμα κι έτσι, έχει μεγάλη σχέση με την ανάδυση νέων εθνικισμών στα πρόσφατα χρόνια. Είναι αμφίβολο αν χώρες όπως η Λιθουανία, η Εσθονία και η Τσεχοσλοβακία θα μπορούσαν τόσο εύκολα να αποδείξουν το δικαίο της ύπαρξής τους αν δεν είχε έρθει η στιγμή να αισθανθούν οι άνθρωποι ότι, όπως ακριβώς κάθε εθνότητα χρειάζεται τη γλώσσα της, έτσι και κάθε γλώσσα που μέχρι τότε δεν συνδεόταν με κάποια πολιτική οντότητα χρειάζεται την εθνότητα και την εδαφική της ανεξαρτησία για να εκπληρώσει την εγγενή αποστολή της. Ίσως το καλύτερο παράδειγμα αυτού που θα μπορούσε να ονομαστεί γλωσσικός ρομαντισμός είναι το γχηγίρημα των Ιρλανδών εθνικιστών να ανανεώσουν τη ζωτικότητα της γαελικής, μιας ποικιλίας που ποτέ δεν έχει τυποποιηθεί για λογοτεχνική, πόσο μάλλον για λαϊκή χρήση, και η οποία είναι βαθύτατα ξένη στην πλειοψηφία των πιο ευφραδών από τους Ιρλανδούς εθνικιστές.

Χωρίς αμφιβολία, ο σεβασμός για τοπικές μορφές ομιλίας έχει υποστηριχτεί από την επιστημονική γλωσσολογία και την τάση της να βλέπει όλες τις γλώσσες και τις διαλέκτους ως ίσης ιστορικής σημασίας. Είναι πολύ αμφίβολο, όμως, αν μπορεί ο γλωσσικός τοπικισμός να νικήσει μακροπρόθεσμα. Το σύγχρονο πνεύμα είναι όλο και πιο ρεαλιστικό και πραγματιστικό στον κόσμο της δράσης και εννοιοκρατικό ή κανονιστικό στον κόσμο της σκέψης. Και οι δυο αυτές στάσεις είναι εγγενώς εχθρικές σε οποιαδήποτε μορφή γλωσσικού τοπικισμού και επομένως και στον διαλεκτικό συντηρητισμό. Η υποχρεωτική εκπαίδευση, η υποχρεωτική στρατιωτική θητεία, τα σύγχρονα μέσα επικοινωνίας και η αστικοποίηση είναι κάποιιοι από τους πιο προφανείς παράγοντες για την εξάπλωση τέτοιων στάσεων, οι οποίες, όσον αφορά τη γλώσσα, μπορούν να οριστούν με βάση την άποψη ότι οι λέξεις είτε θα πρέπει να οδηγούν σε χωρίς αμφιβολίες δράση ανάμεσα στα μέλη μιας ομάδας τόσο μεγάλης όσο της επιτρέπουν τα πολιτισμικά της όρια ή, στον χώρο της νόησης, θα πρέπει να στοχεύουν στη σύνδεσή τους με έννοιες που θα είναι ολοένα και λιγότερο καθαρά τοπικές στην εφαρμογή τους. Επομένως, μακροπρόθεσμα φαίνεται αρκετά ασφαλές να διακινδυνεύσω ναμαντέψω ότι τέτοια κινήματα, όπως αυτό της αναβίωσης της γαελικής στην Ιρλανδία και η προσπάθεια να σωθούν όσο το δυνατόν περισσότερες μειονοτικές γλώσσες και διάλεκτοι από πολιτισμική εξαφάνιση, θα αντιμετωπίζονται σαν κάτι ελαφρώς μεγαλύτερο από μικρές δίνες μέσα στο ισχυρότατο ποτάμι της τυποποίησης που ξεκίνησε στα τέλη του Μεσαίωνα. Το πρόβλημα σήμερα είναι πιο περίπλοκο από το πρόβλημα της κλασικής εποχής ή του Μεσαίωνα, γιατί το σύγχρονο πνεύμα επιβάλλει να πάρει η τυποποίηση τη μορφή όχι μιας αριστοκρατικής αλλά μιας δημοκρατικής διαδικασίας.

Μπορούμε να προσθέσουμε κάτι ακόμη σε σχέση με την κοινωνική ψυχολογία των διαλεκτικών ποικιλιών. Κατά βάση, χαρακτηριστικά διαλεκτικές ιδιαιτερότητες έχουν αντιμετωπιστεί ως σύμβολα κατώτερου κύρους· ωστόσο, αν το τοπικό συναίσθημα είναι ισχυρά σημαδεμένο και αν η σημασία της τοπικής ομάδας για την ευρύτερη ζωή του έθνους στο σύνολό του το επιτρέπει, μια τοπική διάλεκτος μπορεί να γίνει το σύμβολο ενός είδους αντεστραμμένης υπερηφάνειας. Έτσι έχουμε το μοναδικό θέαμα της lowland scotch ως αποδεκτό και πανέμορφο γλωσσικό εργαλείο και της κόκνει ως εργαλείο ανεπιθύμητο και άσχημο. Αυτές οι κρίσεις είναι εξωγενείς της γλώσσας, έχουν όμως αποφασιστικό ρόλο στον κόσμο των πολιτισμικών συμβολισμών.

Αν ένα άτομο ανατραφεί σε μια κοινότητα που έχει τη δικιά της χαρακτηριστική διάλεκτο και αργότερα στη ζωή του ταυτιστεί με μια άλλη κοινότητα που τη διακρίνει άλλος τρόπος ομιλίας, αναδύονται κάποια πολύ ενδιαφέροντα προβλήματα προσωπικότητας που ενέχουν τον συμβολισμό του κύρους ή τον συγκινησιακό συμβολισμό αυτών των διαφορετικών μορφών ομιλίας. Άτομα που ταλαντεύονται κάπως ως προς την αντίληψη του δικού τους ρόλου στην κοινωνία μπορεί συχνά να προδίδουν ασυναίσθητα αυτή τους την ανασφάλεια μέσα από μια ταλαντευόμενη προφορά ή επιτόνιση ή επιλογή λέξεων. Όταν κάτω από την επιρροή μιας συναισθηματικής κρίσης αυτά τα άτομα ρίχνονται πίσω στις πρώτες τους συναισθηματικές εμπειρίες –“παλινδρομούν” εν συντομία– είναι πιθανόν να υποτροπιάσουν σε πρώιμες διαλεκτικές γλωσσικές συνήθειες. Με αυτό θέλουμε να πούμε ότι το ζήτημα της σχέσης του ατόμου με τις διάφορες διαλέκτους και γλώσσες στις οποίες υπόκειται από καιρό σε καιρό έχει πολύ περισσότερο από απλώς περιστασιακό ενδιαφέρον· συνιστά, μάλιστα, μια πολύ σημαντική προσέγγιση στο πρόβλημα της προσωπικότητας που δέχεται τις πιέσεις πολιτισμικών αλλαγών.

Μετάφραση Νίκος Γεωργίου

γ. Κείμενο 3: Τριανταφυλλίδης, Μ. [1938] 1993. *Νεοελληνική γραμματική: Ιστορική εισαγωγή*. 3ος τόμ. του *Άπαντα*. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, σελ. 62-68.

© Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών

Ιδιώμα και διάλεκτος. Γλωσσογεωγραφία.

Όσοι έχουμε μητρική γλώσσα τα ελληνικά δεν τα μιλούμε ακριβώς το ίδιο σε όλη την ελληνόγλωσση γη. Παρουσιάζει δηλαδή και η γλώσσα μας, καθώς όλες οι άλλες, τοπικές παραλλαγές ή *ιδιωματικές ποικιλίες*. Και δε διαφέρει μόνο το γλωσσικό ιδίωμα δύο τόπων που απέχουν ο ένας από τον άλλο, καθώς λ.χ. η Κρήτη και η Ευρυτανία, παρά συχνά και η γλώσσα δύο γειτονικών χωριών, έτσι της Αράχοβας και της Δαύλιας στη Βοιωτία. Στην ιδιωματική ποικιλία της γλώσσας μιας χώρας θεμελιώνεται η διαίρεση της σε ό,τι ονομάζουμε *ιδιώματα* και *διαλέκτους*.

Ιδίωμα και *διάλεκτο* ονομάζουμε συνήθως το ίδιο πράγμα, υποδιαιρέσεις της ίδιας γλώσσας. Συχνά ονομάζουν διάλεκτο ένα ιδίωμα με μεγάλη έκταση ή που διαφέρει σημαντικά από την κοινή γλώσσα. Κάποτε πάλι ονομάζουν μειωτικά το ιδίωμα που έμεινε λογοτεχνικά ακαλλιέργητο και ξέπεσε έτσι στη συνείδηση των ομογλώσσων.

Ιδιωματισμό πάλι λέμε τύπο διαλεκτικό άγνωστο στην κοινή (λ.χ. *σκαρβελώνω* αντί *σκαρφαλώνω*), ενώ *ιδιωτισμός* ή *ελληνισμός* είναι φράση στερεότυπη με ξεχωριστή σημασία, καθώς λ.χ. *όλα κι όλα, μέρα μεσημέρι, τώρα ύστερα*.

–Άλλοτε πίστευαν πως υπάρχουν αυστηρά χωρισμένα ιδιώματα με ξεκομμένα όρια, έτσι που ν' απαρτίζουν με τα γνωρίσματά τους χωριστές ενότητες. Άλλοι αργότερα υποστήριξαν πως δεν υπάρχουν αλήθεια χωριστά ιδιώματα παρά μόνο σύνορα διαφορετικά κάθε φορά για το κάθε γραμματικό ή λεξιλογικό φαινόμενο. Σήμερα το ζήτημα αυτό ξεκαθαρίστηκε αρκετά με τη βοήθεια της γλωσσογεωγραφίας και των γλωσσικών ατλάντων.

Γλωσσογεωγραφία είναι η συστηματική έρευνα της γλώσσας μιας χώρας, που με τη βοήθεια ειδικών ερωτηματολογίων, με κατάλληλα διαλεγμένες φράσεις και λέξεις, εξακριβώνει την ιδιωματική χρήση σε όσο γίνεται περισσότερα αντιπροσωπευτικά μέρη της. Εκτός από τις αλλαγές τις γεννημένες με δανεισμούς από άλλες γλώσσες ή διαλέκτους ή με μίμηση, υπάρχουν και άλλες, δημιουργημένες συνήθως από τις νέες γενεές, και αυτές συνήθως γεννιούνται σε κάθε τόπο ανεξάρτητα από τους νεωτερισμούς στη γλώσσα των γειτονικών τόπων. Οι *ισόγλωσσες* γραμμές συγκεντρώνουν και σημαδεύουν σ' ένα γεωγραφικό χάρτη τη γεωγραφική περιοχή και έκταση ενός γλωσσικού φαινομένου, λ.χ. σε ποια μέρη λένουν σε *δίνω, με αρέσει* αντί *σου δίνω. μου αρέσει*, σε ποιες περιοχές λένουν *μου άρεσε, μου άρεζε, μου άρεγε, μου άρεθε, μου άρενε, με άρεσε, με άρεζε, μ' άρεσι, μι άριζι, το άρεσα* κτλ. ή πού λένουν για το *σκαρφαλώνω*: *σκαρβαλώνω, σκαρφελώνω, σκαντζουρώνω, γραντζαλώνω, γραπατζαλώνω, γραμπαλώνω, γραπατσαλιέμαι, χαλαριώνω, τζαγκαρώνω, σκαρπατσαλώνω, σκαρφατσαλώνω, σκαργκαλώνομαι, σκαλώνω, σκαρδώνω, σκαρτζώνω, καρκαλώνω, κατσάζω, κατσαρώνω, κολλάω* κτλ. και ακόμη *γρατζαλώνομαι, γραμπατζώνομαι, κραμπατζώνομαι, γκρεματζαλιούμαι, τσαγκαρώνομαι, χαλιαρώνω, κουρτοκλώνω* κ.ά.

Η σύγκριση των ισογλώσσων για τα διάφορα γλωσσικά φαινόμενα, που συγκεντρώνονται στον ίδιο γλωσσογεωγραφικό χάρτη δίνει μια εικόνα της κατανομής των διαλεκτικών φαινομένων μέσα στον ίδιον τόπο.

Από τη γλωσσογεωγραφία μαθαίνουμε πως η κάθε γλωσσική περιοχή κόβεται από τις ισογλωσσες προς διάφορες διευθύνσεις, χωρίς να συμπέφτουν, συχνά όμως πολλές τους συμπυκνώνονται σε *δέσμες ισογλωσσικές*, και οι γεωγραφικές ζώνες που κλείνουν δείχνουν τα σύνορα ενός ιδιώματος.

Σύμφωνα με αυτά διάλεκτος είναι η γλώσσα τόπου που στο κεντρικό του μέρος παρουσιάζει ένα σύνολο από γνωρίσματα γλωσσικά, που την ξεχωρίζουν από τις γειτονικές διαλέκτους. Όσο πλησιάζουμε προς την περιφέρεια βρίσκουμε και αλλαγές που προμηθούν τη γειτονική διάλεκτο. Έτσι δεν είναι συνήθως η μετάβαση σ' αυτήν απότομη.

–Κάθε ιδίωμα συναπαρτίζει με την περιοχή όπου το μιλούν κάτι ενιαίο. Όσοι το έχουν μητρική γλώσσα αισθάνονται τη στενότερη ενότητα πολιτισμού που τους δίνει με τους συντοπίτες τους και έχουν τη συνείδηση πως όλοι μαζί μιλούν την ίδια γλώσσα και συνδέονται με αυτή και με τ' άλλα κοινά γνωρίσματα στενότερα μεταξύ τους παρά με τους άλλους ομόγλωσσους και ομοεθνείς.

Οι λόγοι που ορίζουν τοπογραφικά τη διαμόρφωση των ιδιωμάτων είναι πολλαπλοί: **Γεωγραφικοί**, σχετικοί με τη διάπλαση του εδάφους, που ευκολύνει ή όχι τη συγκοινωνία (λ.χ. τα βουνά και η θάλασσα συνήθως χωρίζουν, έτσι η Όθρη, ο Κορινθιακός, το Ιόνιο πέλαγος, το Κρητικό πέλαγος). Παράλληλοι με αυτούς είναι συνήθως οι **διοικητικοί, πολιτικοί ή εκκλησιαστικοί**, που αναγκάζουν τους κατοίκους να συχνάζουν στα ίδια κέντρα. Τη διαμόρφωση των ιδιωμάτων επηρεάζουν σημαντικά και εποικιστικοί λόγοι, καθώς βλέπομε και σήμερα να γίνεται με τους εποικισμούς των προσφύγων, με τη μετακίνησή τους, το σκόρπισμα, το ανακάτωμα με τους ντόπιους και την αλληλοεπίδραση των ιδιωμάτων τους. Το ίδιο έγινε συχνά και στα περασμένα.

Τα νεοελληνικά ιδιώματα. Η ιστορία τους.

Τα σημερινά ιδιώματα, ριζωμένα στην αλεξανδρινή και μεσαιωνική κοινή, δεν έχουν σχέση και αντιστοιχία με τις αρχαίες διαλέκτους, εκτός από τα τσακωνικά.

Γεννημένα στο Μεσαίωνα, διαφοροποιήθηκαν περισσότερο στα χρόνια της σκλαβιάς, όπου με όλη την ξαναποχτημένη πολιτική ενότητα κάτω από τον τούρκικο ζυγό, η έλλειψη επικοινωνίας και οικονομικής ζωής έντονης, το σβήσιμο της παιδείας και άλλοι λόγοι περιόριζαν περισσότερο κάθε τόπο στα σύνορά του. Μόνο που η πολιτογράφηση των ξένων λέξεων γίνεται τώρα άνισα κατά τόπους. Έτσι τα βενετοκρατημένα μέρη, λ.χ. τα Εφτάνησα, δέχτηκαν μεγαλύτερη ιταλική επίδραση και λιγώτερες τούρκικες λέξεις από την επίλοιπη Ελλάδα, ενώ η μικρασιατική περιοχή, από νωρίτερα τουρκοκρατημένη, δέχτηκε βαθύτερη την τούρκικη επίδραση. Και τα όρια των ιδιωμάτων, θα έμειναν στα χρόνια αυτά ίδια περίπου με τα παλιότερα, όσο δε μεσολάβησαν μετακινήσεις πληθυσμού ή εποικισμοί, ομόγλωσσων (λ.χ. στη Σάμο, από τη βόρεια Ελλάδα, στις Σαράντα Εκκλησιές κ.ά.) ή ξένων (λ.χ. των Αλβανών).

Στην αρχή του περασμένου αιώνα τα νέα ιδιώματα είχαν πάρει τη σημερινή περίπου μορφή τους. Με την ίδρυση του ελληνικού κράτους, με την πύκνωση της συγκοινωνίας και την ύψωση του πολιτισμού –ακόμη και στα ελληνόγλωσσα μέρη έξω από το ελεύθερο βασίλειο– με την εντονότερη τέλος εθνική ζωή στον 20ό αιώνα τονώθηκαν οι τοπικές κοινές, διαδόθηκε περισσότερο η νέα κοινή, απαρχαιώθηκαν διάφορα ιδιωματικά στοιχεία, λέξεις, τύποι, προφορές κτλ., και τα ιδιώματα άρχισαν να υποχωρούν, ιδίως στα κέντρα, εμπρός στην κοινή, να επηρεάζονται απ' αυτήν ή και από λεξιλογικά κυρίως στοιχεία της γραπτής γλώσσας του 19ου αιώνα

Στον 20ό αιώνα τέλος, ύστερ' από τον ευρωπαϊκό πόλεμο, γίνεται η μετοικεσία των μικρασιατικών, θρακικών και καυκασιακών πληθυσμών μέσα στα όρια του ελληνικού κράτους και έτσι επηρεάζεται σημαντικά η μελλοντική εξέλιξη των ιδιωμάτων, ίσως και γενικότερα της νέας γλώσσας. Γιατί με την εγκατάσταση 1,5 εκατομμυρίου προσφύγων στη μεγαλωμένη νέα Ελλάδα, όχι μόνο ανακόπηκε η οργανική εξέλιξη των ξεριζωμένων ιδιωμάτων, αφού όσοι τα μιλούν σκόρπισαν συνήθως και ανακατώθηκαν με άλλους ομογλώσσους, αλλά και η διάρθρωση και σημερινή κατανομή τους άλλαξε σημαντικά και μπερδεύτηκε, ιδίως στη βόρεια Ελλάδα. Και γενικά η εξέλιξη της ελληνικής γλώσσας είναι ενδεχόμενο να επηρεαστεί και να επιταχυνθεί, ανεξάρτητα από την επίδραση της νέας γραπτής κοινής, που θα την επηρεάσει μάλλον ανασχετικά.

Η κατάταξή τους. Μερικά βασικά γνωρίσματα.

Επειδή δεν έχει προηγηθεί συστηματική γλωσσογεωγραφική έρευνα και λείπει έτσι ο γλωσσογεωγραφικός άτλαντας δεν είναι δυνατό να γίνει οριστική κατάταξη των ελληνικών ιδιωμάτων. Με βάση όμως τις σημερινές μας γνώσεις μπορεί να καταταχθούν αυτά (λογαριάζεται η θέση τους πριν από τη μετοικεσία του 1923) σύμφωνα με τ' ακόλουθα:

Με τη σημερινή μας γνώση των ιδιωμάτων δεν είναι δυνατό να λογαριαστούν για την κατάταξη λεξιλογικές διαφορές. Γνωρίσματα γραμματικά, που απλώνονται σε μεγάλη έκταση και αξίζει να τονιστούν, και που κλείνουν μέσα στις ισόγλωσσές τους πολλά ιδιώματα, μπορούν να λογαριαστούν:

- α) Η διατήρηση του τελ. ν, στα ονόματα ιδίως: *τον ουρανόν, την μάναν, το γράμμαν, το στόμαν, μίαν κοντακιάν του έδωσε κι εκόπην το κοντάριν* Κύπρ.
- β) Οι αλλαγές των ατόνων φωνηέντων: η τροπή του ο, ε σε ου, ι και το πέσιμο του ου, ι: *ου λύκους, χείριτι, κβαλάου* (κουβαλάω), *μισμέρ* (μεσημέρι), *στ' Λάμπ' τς μύλ'* στου Λάμπου τους μύλους, τόπων. Μυτιλ.
- γ) Η άρρινη προφορά του μπ (β), ντ (δ), γκ (γ), δηλαδή η εξαφάνιση του έρρινου μπρος από τα ηχηρά μπ (μβ), ντ (νδ), γκ (νγκ): *κουβί, μαδαρίνι, αγαλιά, αντί κουμπί, μανταρίνι, αγκαλιά.*
- δ) Η αλλαγή του χ μπρος στο ε, ι, σε παχύ σ ή απλό σ: *τρέχσει.*
- ε) Η διατήρηση της συλλαβικής ή και της χρονικής αύξησης: *εδένετε – δένατε, εδενόμαστε – δενόμαστε δενόμασταν, ηλείφτηκε – αλείφτηκε.*
- ζ) Η σύνταξη μ' αιτιατική του προσώπου, των ρημάτων *δίνω, φέρνω, λέγω, αρέσω*, κτλ., που παίρνουν ήδη αιτιατική του άμεσου αντικειμένου: *σε φέρνω ένα δώρο, σε το είπα.*
- η) Η επίταξη της άτονης προσωπικής αντωνυμίας: *παρακαλώ σε, φέρνει μου.*

–Σύμφωνα με τα παραπάνω τα γνωρίσματα αυτά δεν έχουν την ίδια έκταση ούτε με αυτά χωρίζονται αυστηρά τα ελληνικά ιδιώματα, ενώ υπάρχουν αντίθετα και άλλες συνδυαστικές ομοιότητες μεταξύ των ιδιωμάτων που έτσι χωρίζονται.

Τα γνωρίσματα (α), (δ), (η), χαρακτηρίζουν τα ιδιώματα των Δωδεκάνησων και μερικών άλλων νησιών του Αιγαίου, Χίου, Νάξου κτλ., καθώς και της Κύπρου και της Μικρασίας, χωρίζοντας έτσι τα ελληνικά ιδιώματα σε *ανατολικά* και σε *δυτικά* (η ισόγλωσση ακολουθεί περίπου τον 44ο μεσημβρινό).

Το γνώρισμα (β) παρουσιάζεται στη Στερεά, εκτός από την Αττική, στη βόρεια Εύβοια, στην Ήπειρο, Θεσσαλία, Μακεδονία και Θράκη, στα βόρεια νησιά του Αιγαίου, στη Σάμο και τον Πόντο. (Πολλά ιδιώματα παρουσιάζουν μόνο την τροπή του ο, ε ή μόνο την εξαφάνιση του ου, ι). Με τις διαφορές αυτές του φωνηεντισμού χωρίζονται τα ελληνικά ιδιώματα σε *βόρεια* και σε *νότια* (η ισόγλωσση ακολουθεί περίπου τον 38ο παράλληλο).

Το γνώρισμα (γ) συνηθίζεται στη Β. Ελλάδα, γύρω στο Αιγαίο (ανατ. Στερεά και Θεσσαλία, ανατ. Μακεδονία, Θράκη), σε πολλά νησιά του Αιγαίου, Μυτιλήνη κτλ., στην Κρήτη και στα Εφτάνησα.

Το γνώρισμα (ζ) παρουσιάζεται στη βόρεια Ελλάδα, ανατολικά από τον Πίνδο και βόρεια από την Όθρη ως τα βόρ. Νησιά του Αιγαίου, την Πόλη και τον Πόντο, απλώνεται δηλαδή στη μισή τουλάχιστον Ελλάδα.

Το γνώρισμα (ε) βοηθεί να ξεχωριστούν τρεις περιοχές: **α.** Η **ηπειρωτική** ή **βορειοκεντρική**, όπου χάθηκε η χρονική αύξηση και η (άτονη) συλλαβική. Απλώνεται σε όλη τη βόρεια Ελλάδα, πάνω από την Όθρη, στη Ρούμελη και μέρος της Πελοποννήσου· **β.** Η **νησιώτικη** ή **περιφερειακή**, όπου διατηρήθηκε η συλλαβική αύξηση. Απλώνεται στα Εφτάνησα, Κρήτη, νησιά και ανατολικά ακρογιάλια του Αιγαίου, Κύπρο και εν μέρει στην Πελοπόννησο και νότια Ρούμελη· **γ.** Σε μέρος της περιφερειακής περιοχής, τη **νοτιοανατολική** (με τη Χίο, μερικές Κυκλάδες, Δωδεκάνησα) όπου φυλάχτηκε και η χρονική αύξηση.

[2] **α. Κείμενο 4:** Petyt, K. M. 1980. *The Study of Dialect: An Introduction to Dialectology*. Κεφ. 1, Language, dialect and accent. Λονδίνο: André Deutsch, σελ. 25-26.

©

Ο ελληνικός όρος **κοινή** [koine] κάποιες φορές προτιμάται από την αγγλική του μετάφραση σε 'common (=κοινή)' ('κοινή ομιλία/ διάλεκτος/ γλώσσα' κλπ.). Έχει τις ρίζες του στο γεγονός ότι, ενώ όλες οι πόλεις-κράτη της αρχαίας Ελλάδας είχαν η κάθε μία τη δική της διάλεκτο, προς το τέλος της κλασικής περιόδου η διάλεκτος της Αθήνας (η αττική) κατέληξε να χρησιμοποιείται ευρύτερα στην επικοινωνία ως "κοινή διάλεκτος" (koine dialecte). Έτσι ο όρος **κοινή** έφτασε να αναφέρεται σε μια μορφή ομιλίας που τη μοιράζονται άνθρωποι με διαφορετική καθομιλούμενη γλώσσα – αν και για κάποιους από αυτούς η κοινή μπορεί να αποτελούσε τη δική τους καθομιλούμενη. Για παράδειγμα, σε κάποια μέρη της Ινδίας η hindi λειτουργεί ως κοινή για πολλούς ανθρώπους· μερικοί τη μιλάνε ως δικό τους ιδίωμα, πολλοί όμως είναι φυσικοί ομιλητές κάποιας άλλης από τις πολλές γλώσσες της Ινδίας και στρέφονται στη hindi ως μέσο ευρύτερης επικοινωνίας. Στη Ρωμαϊκή αυτοκρατορία η λαϊκή λατινική λειτουργούσε ως κοινή· λαοί της Βρετανίας και της δυτικής Ευρώπης χρησιμοποιούσαν κελτικές ή γερμανικές καθομιλούμενες γλώσσες, ενώ στην ανατολική πλευρά της αυτοκρατορίας γηγενείς ήταν η ελληνική και οι σημιτικές γλώσσες· τα λατινικά όμως χρησιμοποιούνταν ευρέως ως κοινή γλώσσα σε όλη την έκταση της αυτοκρατορίας. Ο όρος **κοινή** μπορεί επίσης να χρησιμοποιηθεί για να περιγράψει μια κοινή μορφή που έχει πιο περιορισμένες χρήσεις· για παράδειγμα, τα λατινικά ήταν για πολλούς αιώνες η κοινή της ευρωπαϊκής διανοήσης και είναι ακόμα η κοινή της ρωμαιοκαθολικής εκκλησίας.

Τα παραπάνω είναι παραδείγματα "κοινών γλωσσών": αυτές συνήθως επιλέγονται από τους ομιλητές τους, οι οποίοι αποκτούν όση επάρκεια μπορούν σε αυτές μέσα από την καθημερινή πρακτική, αλλά σε κάποιες περιπτώσεις προωθούνται και από την εκπαίδευση. Στη σύγχρονη εποχή, ειδικά σε κράτη της Δύσης, η εκπαίδευση και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και μια διαστρωματωμένη κοινωνία έχουν οδηγήσει στην ανάπτυξη μιας κοινής άλλου τύπου, της "κοινής διαλέκτου": μια διάλεκτος της εθνικής γλώσσας μεταδίδεται με μια πιο επακριβώς κωδικοποιημένη και τυποποιημένη μορφή από ό,τι ήταν ποτέ δυνατό σε προγενέστερες εποχές. Μια κοινή κωδικοποιημένη και τυποποιημένη με αυτόν τον τρόπο υπό την αιγίδα του κράτους ορίζεται ως η **πρότυπη γλώσσα** του.

Μέχρι πρόσφατα μια πρότυπη γλώσσα γενικά μεταδιδόταν περισσότερο με τη γραπτή παρά με την προφορική μορφή της, οπότε η τυποποίηση γινόταν κατά κύριο λόγο ως προς το λεξιλόγιο και τη γραμματική. Σήμερα, η ραδιοτηλεόραση και ο κινηματογράφος έχουν μάλλον οδηγήσει και σε ένα βαθμό τυποποίησης ως προς τη φωνολογία. Στη συζήτησή μας για την πρότυπη αγγλική, υπαινιχθήκαμε πως η τυποποίηση περιλαμβάνει **μερικές** πλευρές της φωνολογίας μαζί με το λεξιλόγιο και τη γραμματική: εντός της πρότυπης αγγλικής είναι επιτρεπτές κάποιες "κανονικές" διαφορές στη φωνολογία, ενώ άλλες λιγότερο προβλέψιμες αντιστοιχίες μάς οδηγούν να τις θεωρούμε ως μη πρότυπες.

Μια κοινή, συμπεριλαμβανομένης και της πρότυπης γλώσσας, μπορεί να είναι ή και να μην είναι διάλεκτος της ίδιας γλώσσας στην οποία ανήκουν οι καθομιλούμενες ποικιλίες της περιοχής όπου χρησιμοποιείται. Στη Βρετανία η πρότυπη αγγλική είναι φυσικά μια διάλεκτος που ανήκει στην ίδια γλώσσα με τις καθομιλούμενες διαλέκτους· όμως η πρότυπη αγγλική χρησιμοποιείται και σε άλλα μέρη του κόσμου όπου οι καθομιλούμενες μπορεί να είναι, ας πούμε, αφρικανικές, ινδικές ή κινεζικές. Στην Ινδία, η πρότυπη γλώσσα hindi είναι μια μορφή της ίδιας γλώσσας από την οποία προέρχονται κάποιες από τις καθομιλούμενες, όμως άλλες είναι διάλεκτοι άλλων μη συγγενικών ή συγγενικών γλωσσών.

Μετάφραση Νίκος Γεωργίου

β. Κείμενο 5: Hudson, R. A. 1980. *Sociolinguistics*. Κεφ. 2, Varieties of language. Κέμπριτζ: Cambridge University Press, σελ. 53-55.
© Cambridge University Press

Πρότυπες γλώσσες

Η έννοια **πρότυπη γλώσσα** είναι κάπως ανακριβής, αλλά μια τυπική πρότυπη γλώσσα θα έχει περάσει από τις ακόλουθες διαδικασίες [...].

1. Επιλογή: Με τον έναν ή τον άλλο τρόπο θα πρέπει να έχει επιλεγεί μια συγκεκριμένη ποικιλία για να αναπτυχθεί σε πρότυπη γλώσσα. Μπορεί να είναι μια υπάρχουσα ποικιλία, όπως αυτή που χρησιμοποιείται σε ένα σημαντικό πολιτικό ή εμπορικό κέντρο, αλλά θα μπορούσε να είναι ένα αμάλγαμα από διάφορες ποικιλίες. Η επιλογή είναι ζήτημα μεγάλης κοινωνικής και πολιτικής σημασίας, καθώς η επιλεγμένη ποικιλία αποκτά κύρος και έτσι οι άνθρωποι που ήδη τη μιλούν μοιράζονται αυτό το κύρος. Από την άλλη, σε κάποιες περιπτώσεις η επιλεγμένη ποικιλία δεν διαθέτει καθόλου φυσικούς ομιλητές –για παράδειγμα, η κλασική εβραϊκή στο Ισραήλ και η bahasa indonesia (μια νεο–δημιουργημένη γλώσσα) στην Ινδονησία [...].

2. Κωδικοποίηση: Κάποιος οργανισμός, όπως μια ακαδημία, πρέπει να έχει γράψει λεξικά και γραμματικές για να “σταθεροποιήσει” την ποικιλία, ώστε όλοι να συμφωνούν τι είναι ορθό. Εφόσον έχει ολοκληρωθεί η κωδικοποίηση, είναι απαραίτητο για κάθε φιλόδοξο πολίτη να μάθει τους ορθούς τύπους και να μη χρησιμοποιεί στον γραπτό λόγο οποιουδήποτε “λανθασμένους” τύπους, που μπορεί να υπάρχουν στην ποικιλία που ο ίδιος χρησιμοποιεί ως φυσικός ομιλητής. Η διαδικασία αυτή μπορεί πραγματικά να πάρει πολλά χρόνια από τη σχολική σταδιοδρομία ενός παιδιού.

3. Καλλιέργεια των λειτουργιών: Πρέπει να είναι δυνατή η χρήση της επιλεγμένης ποικιλίας σε όλες τις λειτουργίες που σχετίζονται με την κεντρική διοίκηση και με τη γραφή, όπως για παράδειγμα στο κοινοβούλιο και στα δικαστήρια, σε γραφειοκρατικά, εκπαιδευτικά και επιστημονικά έγγραφα κάθε τύπου και, βεβαίως, σε διάφορα λογοτεχνικά είδη. Αυτό μπορεί να απαιτεί την προσθήκη στην επιλεγμένη ποικιλία επιπλέον γλωσσικών στοιχείων, ιδίως τεχνικών λέξεων, ενώ απαραίτητη είναι, επίσης, η ανάπτυξη νέων συμβάσεων για τη *χρήση* υπαρχόντων τύπων, π.χ. διατύπωση ερωτήσεων για εξετάσεις, σύνταξη επίσημων επιστολών και ούτω καθεξής.

4. Αποδοχή: Η ποικιλία πρέπει να γίνει αποδεκτή από τον εν λόγω πληθυσμό ως *η βασική* ποικιλία της κοινότητας –συνήθως, μάλιστα, ως εθνική γλώσσα. Εφόσον αυτό έχει γίνει, η πρότυπη γλώσσα χρησιμεύει ως ισχυρή *ενοποιητική* δύναμη για το κράτος, ως σύμβολο της *ανεξαρτησίας* του από άλλα κράτη (με την προϋπόθεση πως η πρότυπη του είναι μοναδική και δεν τη μοιράζεται με άλλους) και ως δείκτης της *διαφοράς* του από άλλα κράτη. Αυτή ακριβώς η συμβολική λειτουργία

είναι που οδηγεί τα κράτη να καταβάλλουν υπέρμετρες προσπάθειες για την ανάπτυξη μιας πρότυπης γλώσσας [...].

Μετάφραση Νίκος Γεωργίου

[3] **α. Κείμενο 6:** Holmes, J. 1992. *An Introduction to Sociolinguistics*. Λονδίνο & Ν. Υόρκη: Longman, σελ. 146-149.
© Pearson Education

Κοινωνικό κύρος **Κάστες**

Οι άνθρωποι μπορούν να ομαδοποιηθούν ανάλογα με τις κοινωνικές και οικονομικές τους ομοιότητες. Η γλώσσα τους γενικά αντανακλά αυτές τις ομαδοποιήσεις –χρησιμοποιούν διαφορετικές κοινωνικές διαλέκτους. Αποδείξεις για την ύπαρξη κοινωνικών διαλέκτων βρίσκονται ευκολότερα σε μέρη όπως η Ινδονησία και η Ινδία, όπου οι κοινωνικοί διαχωρισμοί είναι πολύ ξεκάθαροι. Σε αυτές τις χώρες υπάρχουν συστήματα κάστας που καθορίζονται από την καταγωγή και ο τύπος της συμπεριφοράς που αρμόζει σε κάθε ομάδα διέπεται από αυστηρούς κοινωνικούς κανόνες. Οι κανόνες αυτοί καλύπτουν θέματα όπως τι είδους δουλειά μπορεί να έχει ένας άνθρωπος, ποιον μπορεί να παντρευτεί, πώς πρέπει να ντύνεται, τι πρέπει να τρώει και πώς πρέπει να συμπεριφέρεται σε διάφορες κοινωνικές περιστάσεις. Δεν προξενεί καμία έκπληξη το ότι αυτές οι κοινωνικές διακρίσεις αντανακλώνται και σε διαφορές στην ομιλία. Η διάλεκτος ενός ατόμου αντανακλά την κοινωνική του προέλευση.

Υπάρχουν αρκετά ξεκάθαρες διαφορές στις ινδικές γλώσσες όπως, για παράδειγμα, στην ομιλία ανάμεσα σε κάστες Βραχμάνων και μη Βραχμάνων. Για παράδειγμα, η λέξη που στη γλώσσα *kanhada* σημαίνει 'γάλα' προφέρεται *haalu* από τους Βραχμάνους, ενώ στις μη βραχμανικές διαλέκτους προφέρεται *aalu*. Στην *tamil* των Βραχμάνων το 'πρόβατο' λέγεται *tuunhu*, ενώ στις μη βραχμανικές διαλέκτους χρησιμοποιείται η λέξη *orangu*. Τέλος, στη βραχμανική διάλεκτο της *tuulu* γίνονται διακρίσεις φύλου, αριθμού και προσώπου σε αρνητικούς χρόνους του ρήματος, κάτι που δεν συμβαίνει σε μη βραχμανικές διαλέκτους. Και στη γιαβανέζικη επίσης, οι γλωσσικές διαφορές αντανακλούν τους πολύ σαφώς ορισμένους κοινωνικούς διαχωρισμούς ή διαχωρισμούς σε κάστες [...].

Κοινωνική τάξη **Λεξιλόγιο**

Ο όρος *κοινωνική τάξη* χρησιμοποιείται εδώ ως ένας πρόχειρος όρος που αναφέρεται σε διαφορές ανάμεσα σε ανθρώπους οι οποίες έχουν σχέση με διαφορές σε κοινωνικό κύρος, πλούτο και μόρφωση. Οι διευθυντές τραπεζών δεν μιλάνε σαν αυτούς που καθαρίζουν τα γραφεία, οι δικηγόροι δεν μιλάνε όπως οι ληστές τους οποίους υπερασπίζονται. Οι ταξικές διαιρέσεις στηρίζονται σε τέτοιες διαφορές κοινωνικής θέσης. Η κοινωνική θέση αναφέρεται στην υποταγή ή τον σεβασμό που εκφράζουν –ή που δεν εκφράζουν, ανάλογα με την περίπτωση– οι άνθρωποι απέναντι σε κάποιον, και στη δυτική κοινωνία η θέση κάποιου προκύπτει γενικά από τους υλικούς πόρους που έχει υπό τον έλεγχό του, αν και υπάρχουν και άλλοι παράγοντες. Η οικογένεια μπορεί να είναι ένας τέτοιος παράγοντας, ανεξάρτητα από τον πλούτο (το νεότερο παιδί ενός κόμη μπορεί να είναι φτωχό αλλά σεβαστό!). Έτσι η *τάξη* χρησιμοποιείται εδώ ως μια βολική ταμπέλα για ομάδες ανθρώπων που έχουν ομοιότητες όσον αφορά την οικονομική και κοινωνική τους θέση.

Η έρευνα στο πεδίο των κοινωνικών διαλέκτων σε πολλές χώρες έχει αποκαλύψει ότι υπάρχει μια σταθερή σχέση ανάμεσα στην κοινωνική τάξη και τη γλώσσα. Άνθρωποι από διαφορετικές

κοινωνικές τάξεις μιλάνε διαφορετικά. Οι πιο εμφανείς διαφορές –στο λεξιλόγιο– είναι από αρκετές πλευρές οι λιγότερο διαφωτιστικές από κοινωνιογλωσσική άποψη, αν και προφανώς εξάπτουν τη φαντασία του κοινού. Στη δεκαετία του '50 στην Αγγλία, εντοπίστηκαν πολλά ζευγάρια λέξεων που, όπως είχε υποστηριχθεί, διέκριναν τον λόγο της ανώτερης αγγλικής τάξης ('U speakers' –'ομιλητές της Α') από αυτή των υπόλοιπων ('non-U speakers' –'μη-ομιλητές της Α'). Οι ομιλητές της Α χρησιμοποιούσαν τη λέξη sitting room 'καθιστικό' αντί της λέξης lounge 'σαλόνι' (μη-Α) και αναφέρονταν στο lavatory 'αποχωρητήριο' αντί στη (μη-Α) toilet 'τουαλέτα'.

Μετάφραση Νίκος Γεωργίου

β. Κείμενο 7: Petyt, K. M. 1980. *The Study of Dialect: An Introduction to Dialectology*.

Κεφ.1, Language, dialect and accent. Λονδίνο: André Deutsch, σελ. 27-29.

©

Αν και ο όρος **διάλεκτος** έχει χρησιμοποιηθεί περισσότερο με αναφορά σε γεωγραφικές διαφορές στο πλαίσιο μιας γλώσσας (π.χ. βόρειες και νότιες διάλεκτοι· διάλεκτοι του Γιόρκσαϊρ, του Λάνκαστερ και του Νορθάμπερλαντ· ή, αναφερόμενος σε λεπτότερες διακρίσεις, π.χ. οι διάλεκτοι του δυτικού και του ανατολικού Γιόρκσαϊρ· ή ακόμη οι διάλεκτοι του Μπράντφορντ, του Χάλιφαξ και του Χάντερσφιλντ, και ούτω καθ' εξής), τα τελευταία χρόνια έχει επίσης χρησιμοποιηθεί με αναφορά στην κοινωνική διάσταση της γλωσσικής διαφοράς.

Για παράδειγμα, τρεις άνθρωποι από την *ίδια* γεωγραφική περιοχή του δυτικού Γιόρκσαϊρ μπορεί να προφέρουν την πρόταση I'm going home to Huddersfield με αρκετά διαφορετικό τρόπο ο καθένας, π.χ.:

I. [αΙμ γ↔YIN ηεYμ τY η ρδ↔σφι:λδ]

II. [αμ γο:Ιν ηο:μ τ↔ ηYδ↔σφι:λδ]

III. [αμ γYIN Y↔μ/ ω μ τ↔ Yδ↔σφΙλδ]

Ο άνθρωπος που θα χρησιμοποιήσει την πρώτη παραλλαγή θα είναι σχεδόν αναμφισβήτητα αρκετά υψηλής κοινωνικής θέσης και αυτός που θα χρησιμοποιήσει την τρίτη αρκετά χαμηλής· η δεύτερη παραλλαγή είναι μάλλον η πιο συνηθισμένη στην περιοχή και θα χρησιμοποιηθεί από τους περισσότερους ανθρώπους της μεσαίας τάξης. Οι τρεις παραλλαγές μπορεί να θεωρηθεί ότι αναπαριστούν διαφορετικές **κοινωνικές διαλέκτους**.

Είναι ορθώς όμως τέτοια ζητήματα μέλημα της διαλεκτολογίας; Οι μη ειδικοί μερικές φορές ισχυρίζονται ότι κάποιες ποικιλίες “δεν είναι πραγματικά διάλεκτοι”. Πολλοί από αυτούς θρηνούν το γεγονός ότι σε περιοχές όπου η “αληθινή διάλεκτος” κάποτε άνθιζε τώρα το μόνο που ακούγεται είναι μια “λοξή/ σαχλή λαλιά”. Για παράδειγμα, ο τελευταίος χαρακτηρισμός θα αποδιδόταν από μερικούς ανθρώπους του δυτικού Γιόρκσαϊρ στη φράση [ωΙ γε?Ιν Yζ βYκσ βακ φ ↔π ? τι:τΣ↔ ?↔δε:] ‘we’re getting our books back from the teacher today’· ως απόδοση της “αυθεντικής” διαλέκτου θα θεωρούσανε, ας πούμε, την [ωΙ γε?Ιν ω↔ βυ:κσ βακ Τρ↔ τ:ΕΙτΣ↔ τ↔δε:].

Αυτή την αντίρρηση στην αντιμετώπιση της κοινωνικής ποικιλότητας ως διαλεκτολογίας δεν θα τη δεχόμουν. Κάθε γλωσσική ποικιλία αλλάζει αδιάκοπα· στην περίπτωση μιας γεωγραφικής διαλέκτου, κάποιες αλλαγές (π.χ. [βυ:κ] σε [βYκ], [τΕΙτ] σε [τι:τΣ]) είναι προς την κατεύθυνση της πρότυπης γλώσσας· άλλες μπορεί να έχουν μια κατεύθυνση προς μη πρότυπες εκδοχές (π.χ. η χρήση του γλωσσικού κλειστού [ʔ] αντί του [t] – το οποίο μάλιστα είναι συνηθέστερα το χαρακτηριστικό που ευθύνεται για τον χαρακτηρισμό “λοξή”). Όμως η ποικιλία παραμένει ακόμη γεωγραφικά προσδιορίσιμη –μια διάλεκτος.

Από την άλλη πλευρά, ο γλωσσολόγος μπορεί να πει ότι η κοινωνική ποικιλότητα είναι το πεδίο της κοινωνιογλωσσολογίας και όχι της διαλεκτολογίας. Όμως και αυτό θα το απέρριπτα. Θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι η διαλεκτολογία είναι κλάδος της κοινωνιογλωσσολογίας –όχι όμως ότι η πρώτη πρέπει να περιορίζεται στις γεωγραφικές διαφορές, καθώς η γεωγραφική και η κοινωνική ποικιλότητα προφανώς διαπλέκονται. Τα τρία παραπάνω παραδείγματα εικονογραφούν το γεγονός ότι η ομιλία είναι περισσότερο γεωγραφικά σημαδεμένη προς το κάτω άκρο της κοινωνικής κλίμακας. Ο ομιλητής της πρώτης παραλλαγής ενεργοποιεί τη γεωγραφικά ουδέτερη παραδεδομένη προφορά (RP)· αυτός της δεύτερης θα κρινόταν πως έχει την ιδιαίτερη προφορά του δυτικού Γιόρκσαϊρ· αυτός της τρίτης θα είναι μάλλον διαλεκτόφωνος, η προέλευση του οποίου θα μπορούσε να εντοπιστεί στην περιοχή του Χάντερσφιλντ.

Στη Βρετανία, η ομιλία των ανώτερων κοινωνικών τάξεων τείνει να μην παρουσιάζει μεγάλες διαφορές από τη μια περιοχή στην άλλη. Αυτό οφείλεται μεταξύ άλλων στη μεγαλύτερη γεωγραφική τους κινητικότητα και ιδιαίτερα στο γεγονός ότι αυτές οι ομάδες συνηθίζουν να στέλνουν τα παιδιά τους σε οικοτροφεία, συχνά μακριά από την ιδιαίτερη πατρίδα τους, όπου είναι πιθανόν να εξαφανιστούν γνωρίσματα της τοπικής ομιλίας και να αποκτηθεί η ΠΠ (RP). Αυτοί που βρίσκονται πιο κάτω στην κοινωνική κλίμακα, είναι πιο πιθανό να παραμείνουν κοντά στα σπίτια τους και να λάβουν τη μόρφωσή τους σε σχολεία της περιοχής, συχνά από δασκάλους που έχουν και οι ίδιοι κάποια τοπικά γνωρίσματα στην ομιλία τους· αυτοί επομένως έχουν τοπική ιδιαίτερη προφορά. Οι κατώτερες τάξεις, ιδιαίτερα στις αγροτικές περιοχές, τείνουν να είναι οι λιγότερο κινητικές και έχουν τις λιγότερες πιθανότητες να μάθουν ακόμη και την πρότυπη αγγλική· συχνά μιλούν με σημαδεμένες γεωγραφικά προφορές και αποτελούν το κατεξοχήν τμήμα του πληθυσμού που είναι πιθανότερο να χρησιμοποιήσει μια γεωγραφική διάλεκτο.

Έχει προταθεί ότι η κατάσταση σχετικά με τις γεωγραφικές και κοινωνικές διαλέκτους στη Βρετανία μπορεί να αναπαρασταθεί διαγραμματικά από ένα τρίγωνο (βλέπε την εικόνα), όπου η κάθετη διάσταση αναπαριστά την κοινωνική τάξη και η οριζόντια τη γεωγραφική περιοχή. Στη βάση υπάρχει ένας σημαντικός βαθμός γεωγραφικής διαφοροποίησης, που είναι ευρύτερης στην αγροτική και ανειδίκευτη βιομηχανική εργατική τάξη· αλλά ανεβαίνοντας την κοινωνική κλίμακα η γεωγραφική διαφοροποίηση ελαττώνεται, ώσπου στην κορυφή, στην υψηλότερη τάξη, στην ουσία εξαφανίζεται. Η εκδοχή του διαγράμματος αυτού που παρατίθεται εδώ επιχειρεί επίσης να εκφράσει το γεγονός ότι σε σχέση με τη διάλεκτο (όπως ορίστηκε παραπάνω, δηλ. βάσει του λεξιλογίου, της γραμματικής και ως ένα βαθμό της φωνολογίας) υπάρχει ένα μεγαλύτερο τμήμα της κοινωνικής ιεραρχίας που χρησιμοποιεί τη μη τοπική πρότυπη αγγλική από ό,τι σε σχέση με την προφορά (δηλ. τη φωνητική και άλλες περιοχές της φωνολογίας), όπου μόνο η υψηλότερη τάξη τείνει να χρησιμοποιεί την “ουδέτερη” ΠΠ (RP).

Εικόνα 1. Η σχέση ανάμεσα σε τοπική παραλλαγή και κοινωνική τάξη στη Βρετανία.

Μετάφραση Νίκος Γεωργίου

γ. Κείμενο 8: Ντάλτας, Π. 1997. *Κοινωνιογλωσσική μεταβλητότητα: Θεωρητικά υποδείγματα και μεθοδολογία της έρευνας*. Αθήνα: Επικαιρότητα, σελ. 27-30.

©

Γλωσσικές ποικιλίες και τύποι κοινωνικών ομάδων

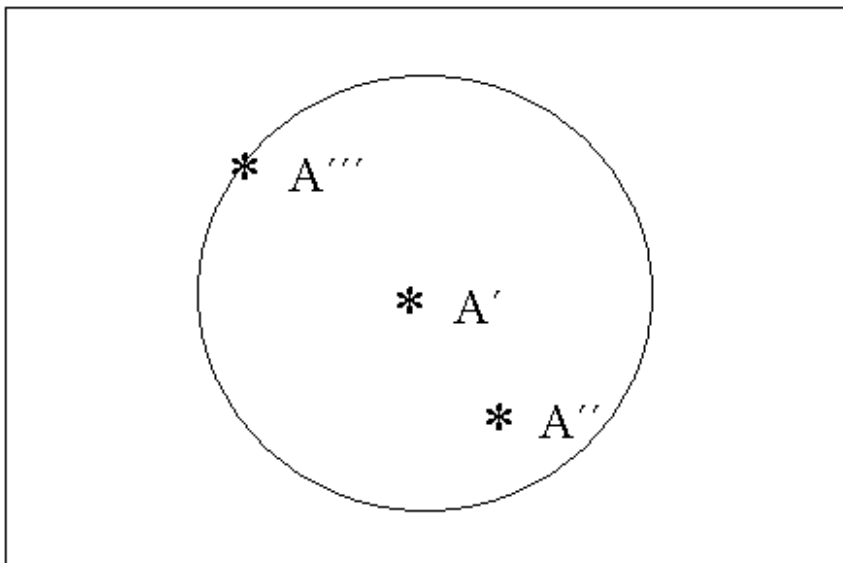
Το να γνωρίζει κανείς τους ρόλους του συνεπάγεται κατ' ανάγκη ότι γνωρίζει τα συγκεκριμένα "λόγια", τις συγκεκριμένες συσπειρώσεις γλωσσικών στοιχείων (δηλαδή τη γλωσσική ποικιλία), που απαιτεί κάθε ρόλος. Θα εννοήσουμε εδώ τη *γλωσσική ποικιλία*, όχι ως ένα κλειστό, πάγιο σύστημα αλλά ως μια πρωτοτυπικά οργανωμένη συσπείρωση γλωσσικών στοιχείων τα οποία, εντός των ασαφών, ρευστών, ορίων της συσπείρωσης, παρουσιάζουν παρόμοια σε διάφορους βαθμούς κοινωνική κατανομή και μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό αντιπροσωπευτικότητας του πρωτοτύπου το καθένα (Hudson 1980, 24). Τα μέλη μιας κοινωνίας μεταβαίνουν από τον ένα ρόλο στον άλλο, και κατά συνέπεια από τη μια γλωσσική ποικιλία στην άλλη, βάσει διαφόρων καθοριστικών παραγόντων όπως είναι οι αποστάσεις και τα εμπόδια στον χρόνο καθώς και στον γεωγραφικό και κοινωνικό χώρο, το φύλο, τη φυλή, κ.ά.

Είπαμε ανωτέρω ότι τα μέλη μιας κοινωνίας συμμετέχουν αναγκαστικά σε διάφορες υποομάδες και είναι υποχρεωμένα να καταρτίζουν βαθμηδόν το αντίστοιχο σύνολο ρόλων και να βελτιώνουν σταδιακά την επίδοσή τους ως ερμηνευτών των ρόλων αυτών. Πράγματι, ένα άτομο μπορεί να οριστεί κοινωνικά από τη συμμετοχή του ή μη σε διάφορες ομάδες, είτε *βιολογικές* (φύλο, φυλή, συγγένεια, ηλικία, κ.ά.) είτε *κοινωνικο-ψυχολογικές* (εκκλησία, έθνος, κοινωνική τάξη, επάγγελμα κ.ά.). Η συμμετοχή αυτή όμως ούτε απλή είναι ούτε απαλλαγμένη προβλημάτων, και αυτό ισχύει όχι μόνο για τις κοινωνικο-ψυχολογικές ομάδες, πράγμα εύλογο, αλλά και για τις βιολογικές.

Πρώτα-πρώτα, ο βαθμός ελευθερίας κατά την επιλογή διαφόρων ομάδων μπορεί να ποικίλλει σημαντικά: δεν μπορούμε να επιλέξουμε ούτε να μεταβάλουμε την ηλικία μας, ή υπό ομαλάς

συνθήκας, το φύλο μας (αν και η στάση μας απέναντι στα βιολογικά δεδομένα μπορεί να διαφοροποιείται: ας σκεφτούμε τους ηλικιωμένους που νεάζουν, τα παιδιά που μικρομεγαλίζουν ή τους άνδρες ή τις γυναίκες που δεν έχουν συμφιλιωθεί με το φύλο τους), ενώ αντίθετα είναι εύκολο σχετικά να επιλέξουμε την εκκλησία μας ή το επάγγελμά μας. Βεβαίως, η δυνατότητα αλλαγής επαγγέλματος που έχει ένας Μεξικάνος ο οποίος “ασχολείται” με τη διαλογή σκουπιδιών στις χωματερές της Πόλης του Μεξικού διαφέρει κάπως από την ανάλογη δυνατότητα ενός αποφοίτου του Χάρβαρντ. Το ίδιο ισχύει και για ένα μέλος της κάστας των μiasμάτων των Ινδιών ή της Ιαπωνίας που θα ήθελε να αλλάξει κάστα, σε σύγκριση προς ένα μέλος κατώτερης κοινωνικής τάξης σε χώρα με υψηλό βαθμό κοινωνικής κινητικότητας. Παρόμοιες δυσκολίες θα συναντούσε και ένας καθολικός Ισπανός που θα ήθελε να ασπαστεί τον προτεσταντισμό την εποχή που κυριαρχούσε η Ιερά Εξέταση στη χώρα του, ή ένας Αλβανός με περιηγητικές φιλοδοξίες την εποχή του Εμβέρ Χότζα. Η ανάλυσή μας, όμως, λόγω του επιπέδου γενικότητας στο οποίο κινείται σε αυτό το σημείο, δεν επηρεάζεται από τις αναμφισβήτητες και αβυσσαλέες αυτές διαφορές ως προς τη δυνατότητα επιλογής κοινωνικοψυχολογικής ομάδας.

Πριν αποφασίσουμε ότι θα θέλαμε να ανήκουμε σε μια κοινωνική ομάδα, θα πρέπει να μπορούμε να την εντοπίσουμε μέσα στο κοινωνικό σύμπαν και να διακρίνουμε μικρό έστω υποσύνολο των διαφοροποιητικών της χαρακτηριστικών, δηλαδή ακριβώς όπως συμβαίνει με όλα τα πρωτότυπα που μας περιβάλλουν –διότι και τις κοινωνικές ομάδες ως πρωτότυπα τις προσεγγίζουμε. Είτε η δυνατότητά μας να επιλέξουμε μια κοινωνική ομάδα είναι μεγάλη, είτε είναι μικρή ή ανύπαρκτη, μπορούμε πάντως να ανήκουμε σε αυτή ολόψυχα, χλιαρά ή κατά συνθήκη, δηλαδή μπορούμε να αποφασίσουμε σε ποιον βαθμό θέλουμε να *ταυτιστούμε* με αυτή ή να γίνουμε δεκτοί από αυτή. Από την οπτική αυτή, μπορούμε να αναγνώσουμε διαφορετικά το Διάγραμμα 1.1., ανωτέρω, δηλαδή ότι η θέση του σημείου Α μέσα σε ένα κύκλο – κοινωνική ομάδα μπορεί να δηλώνει όχι μόνο την ιεραρχική του βαθμίδα αλλά και την προθυμία του να ανήκει στην ομάδα ή το πόσο αποδεκτή είναι η παρουσία του από τα άλλα μέλη της ομάδας. Τις λεπτομερέστερες αυτές σχέσεις παριστά το Διάγραμμα 1.2., στο οποίο οι τρεις συμβολισμοί του αυτού ατόμου Α δηλώνουν, το μεν Α' τον βαθμό ψυχολογικής ταύτισης του ανθρώπου μας Α με την ομάδα. Το σημείο Α'' δηλώνει τον βαθμό κατάκτησης εκ μέρους του Α του γλωσσικού και λοιπού συμπεριφορικού κώδικα της ομάδας· και τέλος, το Α''' σημειώνει την ιεραρχική θέση που τα άλλα μέλη της ομάδας έχουν παραχωρήσει στον νεήλυδα, δηλαδή αν τον θεωρούν αρχηγό τους, μέλος της ηγετικής ομάδας, κοινό μέλος, περιθωριακό μέλος ή αν είναι ανεπιθύμητος. Στο διάγραμμα, ο Α εμφανίζεται να ταυτίζεται ολόψυχα με την ομάδα (κεντρική θέση του Α'), να κατέχει τον συμπεριφορικό κώδικα, συμπεριλαμβανομένου και του γλωσσικού, σε μέτριο βαθμό (θέση Α'' ανάμεσα στο κέντρο και την περιφέρεια), και να έχει επιτύχει περιθωριακή μόνο ιδιότητα μέλους (θέση Α''' επάνω στην περιφέρεια).

Διάγραμμα 1.2.: Συμμετοχή ενός ανθρώπου A σε μια κοινωνική ομάδα.

A': Βαθμός ψυχολογικής ταύτισης

A'': Βαθμός κατάκτησης του κώδικα της ομάδας

A''': Βαθμός αποδοχής του A από την ομάδα

Φαίνεται λοιπόν, ότι η πολιτιστική κληρονομιά για την οποία μας μίλησε ο Firth, το κοινωνικό σύμπαν μέσα στο οποίο γεννιόμαστε, είναι πολυδιάστατη/ο, όπως επισημαίνει ο Hudson (1980, 83 κ.ε.), ή, μπορούμε να πούμε εμείς, περιλαμβάνει έναν δυνητικά άπειρο αριθμό κόσμων (αν και ο αριθμός τους μπορεί να ποικίλλει από κοινωνία σε κοινωνία). Κατά το μέτρο που επιτυγχάνουμε να εντοπίσουμε κάποιους από αυτούς τους κόσμους, τοποθετούμαστε ως προς καθέναν από αυτούς ενάνω σε διάφορους άξονες, και το ίδιο κάνουμε και για τους άλλους ανθρώπους, καθώς και για τα στοιχεία της γλωσσικής και εξωγλωσσικής συμπεριφοράς τους, από τα οποία καλούμεθα να επιλέξουμε και εμείς, προκειμένου να καταρτίσουμε το δικό μας ρεπερτόριο κοινωνικών κωδίκων. Διότι η θέση μας επάνω στους διάφορους άξονες, βάσει των οποίων ορίζεται η συμμετοχή μας σε καθεμιά από τις σφαίρες που έχουμε κατορθώσει να επισημάνουμε μέσα στο πολιτιστικό μας σύμπαν, έχει καθοριστική επίδραση στον τρόπο με τον οποίο ενσαρκώνουμε τους αντίστοιχους ρόλους καθώς και στον βαθμό γλωσσικής εξειδίκευσης τον οποίο επιτυγχάνουμε.

δ. Κείμενο 9: Πετρούνιας, Ε. 1984. *Νεοελληνική γραμματική και συγκριτική («αντιπαραθετική») ανάλυση*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press, σελ. 118-119.
© University Studio Press

Κοινωνικές διάλεκτοι και επίπεδα λόγου

Διακρίνουμε επίσης διαφορετικά επίπεδα λόγου (styles, registers), που συχνά πλησιάζουν προς τη διάκριση των κοινωνικών διαλέκτων: ύφος επίσημο/ ύφος ανεπίσημο, ύφος γραφτό/ προφορικό, ύφος επιστημονικό – λόγιο – δοκιμιογραφικό – λογοτεχνικό – ουδέτερο – οικείο – λαϊκό – μάγικο – χυδαίο. Η επιλογή του καθενός καθορίζεται από το άτομο που απευθυνόμαστε, από το είδος του μηνύματος και την εντύπωση που θέλουμε να κάνουμε. Λέξεις, εκφράσεις, καμιά φορά προφορά και επιτονισμός κατάλληλα για ένα επίπεδο μπορεί να είναι ακατάλληλα για ένα άλλο.

Συχνά είναι ο συνδυασμός λέξεων, και προπαντός λέξεων που φανερώνουν τυπικές κοινωνικές συνθήκες, που θεωρείται σαν ταιριαστός ή αταίριαστος. Άν κάποιος πει: “τί χαμπάρια, κύριε πρύτανη;” ή θα υποθέσουμε οτι είναι “άξεστος χωριάτης” ή οτι θέλει να κάνει καλαμπούρι ή ίσως οτι θέλει να μειώσει τον συνομιλητή-του. Η αλλαγή σε πιά οικείο ή ακόμη και σε μάγκικο ύφος, προπαντός απο έναν ανώτερο, μπορεί να γίνει όχι οπωσδήποτε για προσβολή, αλλά σάν προσπάθεια πιά άνετης επικοινωνίας. Διαλέγοντας το κατάλληλο επίπεδο λόγου μπορούμε να πετύχουμε μεγαλύτερη οικειότητα ή αντίστροφα να δημιουργήσουμε απόσταση απο τον συνομιλητή ή τον αναγνώστη. Ακριβώς η ταιριαστή χρήση των επιπέδων λόγου είναι κάτι που θα άξιζε να διδάσκεται στα σχολεία.

Άτομα χωρίς γνώση διαφορετικών επιπέδων λόγου, και ακόμη χειρότερα χωρίς κατανόηση της διαφοράς των κοινωνικών διαλέχτων, καταρχή στερούνται διάφορες απολαύσεις που παρέχει η γλώσσα, όπως το χιούμορ ή ο ποιητικός λόγος. Επιπλέον εμποδίζονται στη δουλειά-τους και στην κοινωνική-τους άνοδο. Συχνά άτομα απο τις φτωχότερες τάξεις βρίσκονται γι’ αυτό τον λόγο σε μειονεχτική θέση. Αλλά και μορφωμένοι δέν είναι αποτελεσματικοί στη δουλειά-τους, επειδή ούτε οι ίδιοι μπορούν να χρησιμοποιήσουν, ούτε και καταλαβαίνουν ένα άλλο επίπεδο λόγου ή μιά διαφορετική κοινωνική διάλεχτο. Συχνά το παρατηρούμε αυτό σε θλιβερές συνεντεύξεις που παρουσιάζουν στην τηλεόραση αυτοσχέδιοι ρεπόρτερ και ανειδίκευτοι δημοσιογράφοι.

Η διάκριση ανάμεσα στα επίπεδα λόγου ή στις κοινωνικές διαλέχτους είναι απο τα πιά δύσκολα προβλήματα στη διδασκαλία των ξένων γλωσσών. Είναι ενδιαφέρον οτι ακόμα κι άν δεχόμαστε την όχι σωστή χρήση που κάνει ένας ξένος σε διάφορα επίπεδα, δύσκολα δεχόμαστε απο μέρος-του τη χρήση της γλώσσας της πιάτσας, άν δέν χειρίζεται τη γλώσσα πραγματικά πολύ καλά.

Το επιστημονικό και το λόγιο ύφος, συχνά η γλώσσα των κρατικών εγγράφων, καμιά φορά και η λογοτεχνία, προσπαθούν να μένουν μέσα σε κάποια παράδοση, επομένως είναι πιά συντηρητικά, και στη συντηρητικότητα βοηθάει η γραφή, που δίνει πληροφορίες για παλιότερες χρήσεις. Έτσι δημιουργείται ένα επίσημο ύφος που άν αφεθεί αχαλίνωτο, μπορεί κάποτε να οδηγήσει σε διγλωσσία.

Στην Ελλάδα για πολλές δεκαετίες τον ρόλο του επίσημου ύφους τον έπαιξε η καθαρεύουσα και η καθαρευουσιάνικη παράδοση σ αυτήν την περιοχή δέν έχει ακόμη ξεπεραστεί. Καθώς μάλιστα το επίσημο ύφος το χρησιμοποιούν βασικά οι μορφωμένοι, και καθώς όπως αναφέρθηκε τα επίπεδα λόγου και οι κοινωνικές διάλεχτοι συχνά πλησιάζουν μεταξύ -τους, αυτός είναι ένας βασικός λόγος που το ιδίωμα των μορφωμένων παρουσιάζει έντονες καθαρευουσιάνικες επιδράσεις.

[4] **α. Κείμενο 10:** Andersson, L. G. & P. Trudgill 1990. *Bad Language*. Penguin Books, σελ. 76-77 & 171.

© Penguin Books

Η αργκό δέν είναι ειδικό λεξιλόγιο

Κάθε επάγγελμα αλλά και κάθε είδους δραστηριότητα έχει το δικό της εξειδικευμένο λεξιλόγιο. Δικηγόροι, γιατροί, ναύτες και ποδοσφαιριστές έχουν όλοι τις δικές τους ειδικές λέξεις ή χρήσεις λέξεων. Οι ποδοσφαιριστές χρησιμοποιούν λέξεις όπως *κεφαλιά* (χτύπημα της μπάλας με το κεφάλι) και *δοκάρι*. Οι οικοδόμοι έχουν ειδικές λέξεις όπως *σιδερώνω* και *καλουπώνω*. Και οι δικηγόροι έχουν λέξεις όπως *εφεσιβάλλω* και *χρησικτησία*. Καθώς σήμερα η κοινωνία είναι πολύ πιο εξειδικευμένη από ό,τι στο παρελθόν, έχει αυξηθεί αντίστοιχα και ο αριθμός των εξειδικευμένων λεξιλογίων. Αυτή η διαδικασία της εξειδίκευσης, που συνεχίζεται ακόμα, είναι ίσως ένας από τους πιο σημαντικούς παράγοντες που επιδρούν στην ανάπτυξη του λεξιλογίου στον σύγχρονο κόσμο. Η

μόνη άλλη δύναμη που την ανταγωνίζεται είναι η αγορά, όπου τόσα πολλά πράγματα βρίσκονται πάντα σε προσφορά. Η αγορά δεν μας εφοδιάζει απλώς με *παντελόνια*, αλλά με πολλά διαφορετικά είδη παντελονιών: *τζην, βερμούδες, ζυπ κυλότ, κοτλέ* και ούτω καθεξής. Τα περισσότερα αντικείμενα χρειάζονται ένα όνομα προκειμένου να πουληθούν.

Τα ειδικά λεξιλόγια δεν είναι τα ίδια αργκό, αλλά μπορούν να *εμπεριέχουν* την αργκό, φτάνει το ειδικό λεξιλόγιο να είναι ανεπίσημο. Οι γιατροί για παράδειγμα μπορεί να λένε στους ασθενείς ότι θα ελέγξουν τα *αντανακλαστικά* τους, αλλά σε έναν συνάδελφο μπορεί να αναφέρουν ότι έλεγξαν τα *πινάγματά* τους. Ο ασθενής αφήνει ένα δείγμα των ιστών του για εξέταση, αλλά οι γιατροί μπορεί να πούνε πως στέλνουν λίγο *κρέας* στο εργαστήριο. Ως ασθενής μπορεί να πηγαίνετε στο τμήμα ακτινογραφιών, αλλά οι “από μέσα” μπορεί να το λένε *ακτίνες*. Αυτές οι λέξεις δεν ορίζονται σε βιβλία ιατρικής, όμως μαθαίνονται και χρησιμοποιούνται στην πράξη. Στα περισσότερα είδη εργασίας υπάρχει ταυτόχρονα, εντός του ειδικού λεξιλογίου, μια επίσημη ορολογία και μια ανεπίσημη ορολογία ή εξειδικευμένη αργκό.

Τα ειδικά λεξιλόγια που σχετίζονται με ανεπίσημες, περιθωριακές ή παράνομες δραστηριότητες ίσως να αποτελούνται κυρίως από αργκό. Ας πάρουμε π.χ. τον χώρο των ναρκο-επιχειρήσεων, που είναι δυστυχώς ένας σημαντικός παράγοντας στη σημερινή κοινωνία. Είναι μια βιομηχανία που έχει τζίρο μεγαλύτερο από πολλές σημαντικές εταιρίες και που απασχολεί πάρα πολλά άτομα. Είναι όμως ένα είδος εμπορικής δραστηριότητας που βρίσκεται στις παρυφές της κοινωνίας. Ως συνέπεια το μεγαλύτερο μέρος του ειδικού λεξιλογίου του αποτελείται από αργκό, σε αντίθεση με τα ειδικά λεξιλόγια των γιατρών και των δικηγόρων, οι οποίοι εργάζονται στο νομιμοποιημένο τμήμα της κοινωνίας. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι μέρος της ορολογίας των ναρκωτικών περνάει από αυτό το ειδικό λεξιλόγιο στο λεξιλόγιο της πιο κοινής αργκό –ίσως να μην υπάρχει μάλιστα άλλη περιοχή στη σύγχρονη ζωή που να επηρεάζει την αργκό τόσο πολύ όσο το εμπόριο ναρκωτικών. Λέξεις όπως *χάι, φιάχτηκε, χαλάστηκε, μαστούρωσε*, που έχουν να κάνουν με τις επιδράσεις της κατάχρησης ναρκωτικών ουσιών, φαίνεται πως περνάνε συχνά σε γενική χρήση. Από την άλλη μεριά, λέξεις που περιγράφουν εργαλεία, όπως η *bhang* ‘νεροσωλήνας’ και η *chillum* ‘σωλήνας’ φαίνεται να έχουν παραμείνει εντός του ειδικού λεξιλογίου, ενώ η λέξη *δόση* χρησιμοποιείται στο γενικό λεξιλόγιο και σε σχέση με μη ναρκωτικές ουσίες όπως π.χ. στη φράση: “Είδα πολύ τηλεόραση. Πήρα τη δόση μου για σήμερα”...

Ειδικό λεξιλόγιο

Το *ειδικό λεξιλόγιο* είναι ένας τεχνικός όρος της γλωσσολογίας που απλά αναφέρεται στο λεξιλόγιο και σε άλλα γλωσσικά χαρακτηριστικά που συνδέονται με συγκεκριμένα θέματα και δραστηριότητες. Διαφορετικές ομάδες, επαγγελματικές και άλλες, αναπτύσσουν διακριτά, συχνά τεχνικά λεξιλόγια. Ένα ενδιαφέρον κοινωνιογλωσσολογικό ερώτημα είναι το κατά πόσο αυτά τα τεχνικά λεξιλόγια (που συχνά αναφέρονται ως *jargon* από τους “από έξω”) είναι πραγματικά απαραίτητα για την ακριβή συζήτηση ενός ειδικού θέματος και κατά πόσο είναι απλώς ένας τρόπος να σημάνουν τη συμμετοχή στη συγκεκριμένη ομάδα και να κρατήσουν απ’ έξω τους “ξένους”. Είναι απαραίτητος για τους γλωσσολόγους ο όρος *λέξημα*; Δεν μπορούσαν απλώς να χρησιμοποιούν τον όρο *λέξη* όπως όλος ο κόσμος; Γιατί ο *δαιτητής* στο ποδόσφαιρο αντιστοιχεί στον *αγωνιδίκη* (*umpire*) στο κρίκετ; Είναι αναμφίβολα αναγκαίο στη γεωγραφία να υπάρχει ο όρος *esker* ‘μακρά ράχη υψώματος από άμμο που έχει αφήσει ο παγετός’, αλλά είναι αναγκαίο και στην ανατομία να υπάρχει ο όρος *βραχίονας* όταν υπάρχει η λέξη *μπράτσο*;

Ένα εξαιρετικά ζωτικό σημείο της εκπαιδευτικής διαδικασίας είναι η κατάκτηση των τεχνικών λεξιλογίων για την παρακολούθηση διαφορετικών σχολικών μαθημάτων. Επομένως δεν είναι φυσικά μόνο οι καθηγητές των αγγλικών που θα πρέπει να ενδιαφέρονται για τη διεύρυνση του λεξιλογίου των μαθητών προς αυτήν την κατεύθυνση...

Μετάφραση *Νίκος Γεωργίου*

β. Κείμενο 11: Vendryes, J. [1921] 1978. *Le langage: Introduction linguistique à l'histoire*. Παρίσι: Albin Michel, σελ. 276-278.
© Albin Michel

Λέγοντας *ειδική γλώσσα*, εννοούμε μια γλώσσα η οποία δεν χρησιμοποιείται παρά μόνον από ομάδες ατόμων σε ειδικές περιστάσεις. Η περίπτωση του δικαστικού κλητήρα ή του δικαστή είναι ένα παράδειγμα. Όταν δικάζουν ή όταν συντάσσουν τις δικογραφίες τους, χρησιμοποιούν μια γλώσσα πολύ απομακρυσμένη από την καθημερινή χρήση: είναι η δικονομική γλώσσα. Άλλο παράδειγμα μπορούμε να εντοπίσουμε στην περίπτωση της λειτουργικής. Για να απευθυνθούμε στον Θεό, χρησιμοποιούμε συχνά μια ειδική γλώσσα, όπως τα λατινικά των καθολικών ιερέων. Τις εκκλησιαστικές γλώσσες πρέπει να τις κατατάξουμε στις ειδικές γλώσσες. Τέλος, ειδικές γλώσσες είναι και οι *αργκό*: οι κολλεγιάττιδες, οι τεχνίτες, οι κακοποιοί χρησιμοποιούν μεταξύ τους μια προσυνηνομημένη γλώσσα. Υπάρχουν πολλές ακόμη ειδικές γλώσσες οι οποίες διακρίνονται από την καθομιλούμενη γλώσσα και χρησιμεύουν σε μια λίγο ως πολύ μυστική επικοινωνία μεταξύ ενός περιορισμένου αριθμού ατόμων. Έχουν όλες το εξής κοινό χαρακτηριστικό, ότι είναι ειδικές σε σχέση με την ίδια κοινή γλώσσα· και αν εξετάσουμε τον σχηματισμό τους, θα καταλάβουμε πως προκύπτουν από την ίδια τάση η οποία συνίσταται στην προσαρμογή της γλώσσας στις ανάγκες της ομάδας που τη χρησιμοποιεί.

Ορισμένες από αυτές τις ειδικές γλώσσες είναι γλώσσες διαφορετικές από την κανονική γλώσσα. Όπως τα λατινικά τα οποία χρησιμοποίησαν για πολύ καιρό οι επιστήμονες για τις διεθνείς τους σχέσεις. Επέλεξαν ως ειδική γλώσσα για να επικοινωνούν με άλλους επιστήμονες μια γλώσσα νεκρή· οι ιερείς μας κάνουν το ίδιο για να απευθυνθούν στον Θεό. Τα σανσκριτικά, άλλη νεκρή γλώσσα, παρέμεινε στην Ινδία η γλώσσα των πάντιπ, των καλλιεργημένων δηλαδή. Ως λειτουργικές γλώσσες διαφορετικές από τη ζωντανή γλώσσα, μπορούμε να αναφέρουμε τα ελληνικά, τα αρχαία σλαβικά, τα αρμενικά, ή, καλύτερα ακόμη, τα κοπτικά, τα οποία διατηρούν ως θρησκευτική γλώσσα άνθρωποι οι οποίοι κανονικά μιλάνε μια γλώσσα ολότελα άλλης οικογένειας, τα αραβικά. Όλα αυτά εξηγούνται από συγκεκριμένους λόγους: από την ανάγκη να γίνει η επικοινωνία δυνατή μεταξύ ανθρώπων που προέρχονται από χώρες πολύ διαφορετικές μεταξύ τους –είναι η περίπτωση της χρήσης των λατινικών από τους επιστήμονες–, ή ακόμη, σε ό,τι αφορά τις θρησκευτικές γλώσσες, από την υποταγή σε μια παράδοση ή, πολύ περισσότερο, από την ανάγκη να διακριθεί το ιερό από το κοσμικό.

Γενικά, οι ειδικές γλώσσες αναπτύσσονται πάνω στα κοινά αποθέματα μιας ζωντανής γλώσσας. Υπάρχουν, όμως, μερικές που είναι τόσο νεκρές όσο τα λατινικά. Τέτοια είναι η γλώσσα των δικαστηρίων. Κάθε όρος έχει λάβει μια οριστική σημασία· οι δικαστές οφείλουν να τη μάθουν και να συμβιβαστούν, χωρίς να αλλάξουν τίποτε. Κατά βάθος δεν είναι τίποτε άλλο από μια τεχνική γλώσσα, όπως η γλώσσα των γιατρών όταν συντάσσουν ένα ιατρικό δελτίο και, εν γένει, η γλώσσα των επιστημόνων κάθε είδους, όταν εξετάζουν ζητήματα της ειδικότητάς τους. Οι τεχνικές γλώσσες οφείλουν την ύπαρξή τους στην ανάγκη να περιγραφούν αντικείμενα ή έννοιες που δεν έχουν όνομα στην τρέχουσα χρήση· καλύπτουν, όμως, εξίσου, την ανάγκη να περιγράψουν “επιστημονικά” –με έναν όρο δηλαδή πιο συγκεκριμένο, ο οποίος να αποκλείει κάθε αμφισημία– αντικείμενα τα οποία η κανονική γλώσσα περιγράφει κατά τα άλλα πολύ καλά. Έτσι, άλλοτε επινοούν ειδικές λέξεις, άλλοτε χρησιμοποιούν με ειδική σημασία λέξεις της κανονικής γλώσσας· αυτό συμβαίνει όταν οι φυσικοί μιλάνε για “μάζα”, για “ταχύτητα” ή για “δύναμη”. Από αυτή την άποψη οι τεχνικές γλώσσες συντάσσονται με αυτό που λέμε *αργκό*.

Μετάφραση Θεόφιλος Τραμπούλης

γ. Κείμενο 12: Τριανταφυλλίδης, Μ. [1947] 1963. Ελληνικές συνθηματικές γλώσσες. Στο *Άπαντα*, 2ος τόμ. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών [Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη], ΑΠΘ., σελ. 300-302.

© Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών

1. Ειδικές γλώσσες

Μια γλώσσα δεν ξεχωρίζει μόνο κατά τους τόπους που τη μιλούν, με τις ιδιωματικές της παραλλαγές και ποικιλίες, με τα ιδιώματά της και τις διαλέκτους της. Και μέσα στον ίδιο τόπο παρουσιάζει κανονικά μικροδιαφορές λεξιλογικές προπάντων κατά τα *κοινωνικά στρώματα και τους επαγγελματικούς κύκλους* που τη μεταχειρίζονται. Συνανήκουν αυτές στην κοινή γλώσσα και αντιστοιχούν στην κοινωνική και επαγγελματική κατανομή και ειδίκευση της κοινωνίας. Μια λέξη, το φύλλο λ.χ. έχει άλλη σημασία κύρια, που πρωτοέρχεται στο νου για ένα βοτανικό, έναν έμπορο χαρτιού, άλλη για ένα ζαχαροπλάστη, ένα χαρτοπαίκτη, για ένα μαραγκό, για έναν εκδότη εφημερίδας. Η ποικιλία αυτή της σημασίας δε μας εμποδίζει βέβαια να καταλαβαινόμαστε στην καθημερινή ζωή, επειδή από το είδος και το θέμα της ομιλίας ή και από τα γύρω περιστατικά πάει ο νους του ακροατή σ' εκείνο που εννοεί ο συνομιλητής του: "Θα πάρη ο αέρας από το τραπέζι το φύλλο με τις σημειώσεις μου".

Όταν όμως πρόκειται για ομογλώσσους, με την ίδια ασχολία και μεγαλύτερη ομοιότητα στην ψυχική τους ιδιοσυγκρασία, το αποτέλεσμα είναι να δημιουργούνται περισσότεροι νεολογισμοί, καινούριες σημασίες ή λέξεις, από το υλικό που παρέχει η κοινή γλώσσα έτοιμο, για να εκφραστούν έννοιες της επαγγελματικής ζωής ή και κοινές, που αντικρίζονται από αυτούς διαφορετικά. Έτσι σχηματίζονται στα σπλάχνα μέσα της κοινής και πλάι της οι λεγόμενες *ειδικές* γλώσσες, που καθρεφτίζουν τον κοινωνικό και επαγγελματικό διαφορισμό της κοινωνίας. Συναποτελούν σε μεγάλο τουλάχιστο σημείο την κοινή γλώσσα και συντελούν στον πλουτισμό της.

Στις ειδικές γλώσσες ανήκουν –πρώτος το παρατήρησε ο Wundt– και τα ιδιώματα που γεννιούνται από ανθρώπους που βρίσκονται καθημερινά μαζί για να κάμουν κάτι, είτε για ευχαρίστηση είτε για το επάγγελμά τους. Φανερώνεται τότε η τάση να ονομάζουν με ξεχωριστές λέξεις ή σημασίες τ' αντικείμενα που παίρνουν για αυτούς μεγαλύτερη σημασία, συναισθηματική ιδίως, ξεμακραίνοντας από την κοινή γλώσσα. Αυτό μπορεί να παρουσιαστεί ακόμη και ανάμεσα σε παιδιά αναθραμμένα μαζί ή εφήβους. Ακόμη και άνθρωποι που συνδέονται πολύ αισθηματικά ή φιλικά μπορεί να διαμορφώσουν ένα μικρό χωριστό λεξιλόγιο.

Στις ειδικές αυτές γλώσσες μπορούμε να κατατάξωμε και τα ιδιώματα που συνηθίζουν μερικές τάξεις (Standesssprachen) απαρτισμένες από κλειστές ομάδες με αρκετή ομοιογένεια, καθώς είναι οι μαθητές των σχολείων, οι τρόφιμοι των ανώτερων Σχολών, καθώς το Πανεπιστήμιο, το Πολυτεχνείο, οι Στρατιωτικές σχολές¹ –που σε άλλους τόπους με πιο πολύχρονη εκπαιδευτική ιστορία παρουσιάζονται κάποτε αρκετά πλούσιες. Έτσι θα είχαμε και εμείς να αναφέρωμε λέξεις και φράσεις όπως: *έσπασε στη μελέτη, στο διάβασμα, έσκασε κανόνι, κανονιέρης, κόπηκε* (σ' ένα μάθημα) ή *την έφαγε*, ή τα νεώτερα που δεν τα λέγαμε στην εποχή μου, *θα σπάσω πλάκα, λέει τρίχες, είναι ένας τρίχας, τρέχεις; σπασίλας*.

Δεν είναι βέβαια όλες αυτές οι ειδικές γλώσσες, γλώσσες σωστές, κανονικές, όπως τις εννοούμε συνήθως. Απαρτίζονται από λίγες ή περισσότερες λέξεις ή και εκφράσεις για έννοιες κοινές, γνωστές –ή και για ειδικές της ζωής εκείνων που τις έχουν και προϋποθέτουν μόνο *κοινά ενδιαφέροντα*. Τέτοιες λέξεις θα ήταν λ.χ. στα μάγκικα: *κρεμαστή* η καδένα, *βραχιόλια* οι χειροπέδες, *έκανε τη γάτα* για την κλεψιά με σκαρφάλωμα στο σπίτι, *μπανίζω* ή *ανθίζομαι* για το καταλαβαίνω, νιώθω.

Μα να έχωμε τάχα εδώ, στα μάγκικα, μόνο μια ειδική γλώσσα; ή κάτι περισσότερο, κάτι άλλο;

¹ Στη Σχολή των Ευελπίδων έλεγαν, άλλοτε τουλάχιστο, *κουμπουρώνω* 'δεν ξέρω το μάθημα' *μιρμιρία* 'γρίνια, μελαγχολία', *το έτριξα* ή *το τράβηξα* 'ξέρω καλά το μάθημα', *νίλα* 'άγρια υποδοχή του νέου μαθητή από τους παλιούς', και *νιλαδόρος*. Στη στρατιωτική πάλι γλώσσα συνηθίζονται τα *δεκάρα*, λ.χ. «άρπαξε μια δεκάρα» 'τιμωρία με κράτηση δέκα ημερών', *εξάρα*, *μιναρές* 'μήνας ολόκληρος', *γράμμα* ή *γράμμα συστημένο* 'υπηρεσία', *γαλονάς* 'ο αξιωματικός', *οπλατζής* για το διοικητή, που όταν παρουσιαζόταν καλούσε ο στρατός «στα όπλα», *σκοτώνω*, *τη σκότωσε* για το πούλημα της κουραμάνας, *Θοδώρα* 'διάλυση', *Καλλιόπη* 'απόπατος', *κοντογούνι* 'κράτηση' (*έκαμε έξι και παρών* για στρατιώτη που έλειψε αυθαίρετα έξι μέρες από τη μονάδα του και ξαναπαρουσιάζεται εγκαίρως την τελευταία στιγμή για να μην κηρυχτεί λιποτάκτης) κτλ.

[5] **Κείμενο 13:** Andersson, L. G. & P. Trudgill 1990. *Bad Language*. Penguin Books, σελ. 79.
© Penguin Books

Η χρήση της αργκό είναι συχνά συνειδητή

Όταν οι ομιλητές χρησιμοποιούν λέξεις της αργκό, έχουν συχνά συνειδητή του τι κάνουν. Όταν μιλάμε, συγκεντρωνόμαστε στο να βρούμε τη σωστή στρατηγική για να παρουσιάσουμε το περιεχόμενο που θέλουμε να μεταβιβάσουμε. Λέξεις που έχουν κυρίως γραμματική λειτουργία έρχονται αβίαστα –μόνο οι ξένοι ξοδεύουν ενέργεια σε λέξεις όπως *ένα*, *ένας*, *το* και άλλες αυτού του είδους. Το σημαντικό για τον φυσικό ομιλητή είναι να βρει τις κατάλληλες λέξεις, για να αποδώσει ακριβώς αυτό που εννοεί. Η αργκό ωστόσο μπορεί να αποβεί σημαντική στην επίτευξη ακρίβειας στην έκφραση παρά στο περιεχόμενο.

Η κύρια αιτία γι' αυτό είναι κοινωνική. Η γλώσσα μιας ομάδας λειτουργεί σαν κόλλα που διατηρεί τη συνοχή μεταξύ των μελών της ομάδας και σαν τοίχος ανάμεσα στους εντός και τους εκτός της ομάδας. Με την επιλογή των κατάλληλων λέξεων δείχνεις σε ποια ομάδα ανήκεις. Πιθανόν να μπορείς ακόμα και να δείξεις ότι είσαι ένα από τα κεντρικά μέλη της ομάδας...

Μετάφραση Νίκος Γεωργίου

[6] **α. Κείμενο 14:** Andersson, L. G. & P. Trudgill 1990. *Bad Language*. Penguin Books, σελ. 79.
© Penguin Books

Έχει ειπωθεί ότι μια λειτουργία της γλώσσας των κλεφτών και των ναρκομανών είναι να κρατάνε μυστικό το περιεχόμενο των συνομιλιών τους –οι από έξω δεν πρέπει να καταλαβαίνουν τι λέγεται. Αυτό κάποιες φορές αναφέρεται ως *αντι-γλώσσα*. Καθώς όμως οι περισσότερες λέξεις δεν είναι καθόλου δυσνόητες, αυτός ο ισχυρισμός είναι αμφίβολου κύρους. Ωστόσο, υπάρχουν και άλλοι τρόποι για να κρατηθούν έξω οι "από έξω". Ένα μέλος του τμήματος ναρκωτικών της αστυνομίας μας πληροφόρησε ότι η γλώσσα των ναρκομανών αλλάζει ραγδαία, πράγμα που κάνει πολύ δύσκολο για την αστυνομία να εκπαιδεύσει πληροφοριοδότες για να διεισδύσουν σε αυτές τις ομάδες. Είναι εύκολο να μάθεις την αργκό αλλά δύσκολο να μείνεις επίκαιρος και να χρησιμοποιείς και να συνδυάζεις σωστά τις λέξεις. Έτσι είναι εύκολο για τα μέλη της ομάδας να ξεχωρίζουν τα αληθινά μέλη της...

Μετάφραση Νίκος Γεωργίου

β. Κείμενο 15: Calvet, L.-J. 1994. *L'argot. Que sais-je?*. Παρίσι: Presses Universitaires de France, σελ. 6-8 & 113-117.

© Presses Universitaires de France

Στην αρχή, μια κρυπτική λειτουργία

Οι γλώσσες, δεν χρειάζεται να το υπενθυμίσουμε, μεταξύ των υπολοίπων λειτουργιών που επιτελούν, εξασφαλίζουν και την επικοινωνία. Και αυτό το προφανές γεγονός έχει πολλές και σοβαρές συνέπειες. Πράγματι, όσο πιο προβληματική είναι η επικοινωνία (όταν, για παράδειγμα, μιλάμε με κάποιον ξένο) τόσο πιο πολύ ο ομιλητής θα έχει την τάση να αναζητεί απλά σχήματα, τρέχοντα. Η σκοπιά αυτή μας επιτρέπει να καταλάβουμε τη γέννηση των κοινών γλωσσών, των οποίων προορισμός ήταν να διευκολύνουν την επικοινωνία, μεταξύ των περισσότερων δυνατών ανθρώπων· μας επιτρέπει, ακόμη, να εντοπίσουμε τις διαφορετικές χρήσεις της ίδιας γλώσσας: συνθηματική χρήση ή ντοπιολαλιά σε ορισμένες περιπτώσεις, κοινή χρήση σε άλλες περιπτώσεις. Έτσι, τα αγγλικά που μιλούν δύο γηγενείς της Οξφόρδης ή της Βοστώνης δεν έχουν παρά ελάχιστα κοινά σημεία με τα αγγλικά που χρησιμοποιούν δύο επιχειρηματίες, ο ένας γερμανός και ο άλλος ιάπωνας, ή ο γάλλος τουρίστας και ο έλληνας ξενοδόχος.

Η θεώρηση, εντούτοις, της γλώσσας ως “εργαλείου επικοινωνίας”, αμφισβητήσιμη εξάλλου από επιστημονική άποψη, είναι στενά συνδεδεμένη με τα άτομα που συμμετέχουν στη διεπίδραση κι αφήνει κατά μέρος τα “εχθρικά αυτιά που ακούνε”: όταν μιλάμε σε κάποιον, υπάρχει πάντα κάποιος άλλος από δίπλα που μας ακούει, δίνοντας περισσότερη ή λιγότερη προσοχή σε αυτά που λέμε. Ο δημόσιος χαρακτήρας του λόγου δημιουργεί καμιά φορά συμπεριφορές που εγγράφονται στην επικοινωνία: μπορεί, βέβαια, να μιλάμε για τους άλλους, και να μην μας ενοχλεί καθόλου, όταν στο εστιατόριο, στο διπλανό τραπέζι, μοιάζουν να ενδιαφέρονται για τα λεγόμενά μας. Υπάρχουν, όμως, και οι αντίθετες περιπτώσεις, όπου οι ομιλητές δεν έχουν κανένα συμφέρον να τους καταλάβουν και ξένα αυτιά. Είναι, για παράδειγμα, οι έμποροι οι οποίοι συζητάνε μεταξύ τους, μπροστά στους πελάτες και έχουν να πουν πράγματα που πρέπει να κρατήσουν μυστικά (*δώσε του το χθεσινό ψωμί*), ή οι κλέφτες οι οποίοι ετοιμάζουν το κόλπο τους και δεν θέλουν να τους καταλάβει κάποιος τρίτος. Πρόκειται για καταστάσεις που επέτρεψαν να γεννηθούν οι κρυπτικές χρήσεις της γλώσσας, χρήσεις, δηλαδή, οι οποίες τείνουν να περιορίσουν την επικοινωνία σε μια μικρή ομάδα, σε έναν κύκλο μνημένων.

Κρυπτικός, από το ελληνικό **κρυπτός** ‘κρυφός’. Η ρίζα της λέξης συμμετέχει στην σύνθεση όρων όπως **κρυπτόγραμμα**, κείμενο γραμμένο σε μυστική γραφή ή **κρυπτογενετικός** ‘άγνωστης προέλευσης’. Μια κρυπτική γλώσσα είναι, λοιπόν, μια γλώσσα η οποία κρύβει το νόημά της από τους μη μνημένους.

Η κρυπτική λειτουργία εμπεριέχει, ως εκ τούτου, γλωσσικούς τύπους οι οποίοι παραλλάσσουν τη σημασία και θα δούμε πως υπάρχουν ποικίλοι τρόποι να επιτευχθεί αυτός ο στόχος. Στις αρχές (εδώ ο πληθυντικός είναι σημαντικός), λοιπόν, οφείλονται γλωσσικοί τύποι οι οποίοι προέρχονται από την κοινή γλώσσα και επιτρέπουν την επικοινωνία σε μια κλειστή ομάδα, την ομάδα των μνημένων και συνιστούν γλωσσική απάντηση σε μια ανάγκη (ανάγκη μυστικότητας, αδιαφάνειας κλπ.). Κατ’ αυτή την έννοια, πρέπει να τοποθετήσουμε την αρχή σε ένα πολύ ευρύτερο πλαίσιο, το πλαίσιο των **ειδικών γλωσσών...**

Θα θέλαμε να θέσουμε μια γενικότερη και πιο θεωρητική προβληματική. Γνωρίζουμε πως η λεγόμενη γλωσσολογία της ποικιλότητας [linguistique variationniste] διακρίνει μεταξύ αυτού που αποκαλούμε **μεταβλητή** και αυτού που αποκαλούμε **παραλλαγή**. Μεταβλητή είναι ένα πεδίο διασποράς, το σύνολο των δυνατοτήτων πραγμάτωσης ενός γλωσσικού τύπου, μιας δομής, ενός ήχου. Και κάθε μία από αυτές τις πραγματώσεις είναι μια παραλλαγή. Ας πάρουμε ένα λεξικό

παράδειγμα, την *serpillière* 'σφουγγαρίστρα', την οποία λέμε, ανάλογα με την περιοχή *raposse* (στην Σαβοΐα και την Ελβετία), *wassingue* (στον βορρά), *torchon* (στα ανατολικά), *since* (στα νοτιοδυτικά) κλπ. Οι διαφορετικές ονομασίες συνιστούν παραλλαγές, γεωγραφικές σε αυτήν την περίπτωση, και το σύνολό τους (*serpillière* + *raposse* + *wassingue* + *torchon* + *since*) συνιστά μια μεταβλητή. Αν, όμως, η διαφορά μεταξύ *raposse* και *wassingue* είναι στην ουσία γεωγραφική, δεν ισχύει το ίδιο για τις διαφορές μεταξύ *érouse* 'σύζυγος', *femme* 'γυναίκα', *meuf* 'γκόμενα', *gonzesse* 'γκόμενα'. Εδώ η μεταβλητή είναι κοινωνική και μπορούμε να ακούσουμε τις παραλλαγές στο ίδιο γεωγραφικό σημείο από διαφορετικά στόματα ή με διαφορετικές λειτουργίες.

Γιατί μπορούμε να θεωρήσουμε την γλώσσα ως μια τεράστια μεταβλητή και τα διαφορετικούς της τύπους ως παραλλαγές –η αργκό είναι μία από αυτές τις παραλλαγές– κάτι που ισοδυναμεί με το να θεωρήσουμε πως η αργκό δεν υπάρχει ως μεμονωμένη μορφή, πως είναι μόνον μια ορισμένη πραγμάτωση μιας γενικότερης μορφής. Εδώ πρέπει να εισαγάγουμε την έννοια της απόκλισης ή της διαφοράς και να πούμε πως όσο πιο διαφορετική είναι μια ομάδα από την μέση κοινωνική ομάδα ή από την κυρίαρχη ομάδα, τόσο πιο πολύ η γλωσσική μορφή που χρησιμοποιεί θα είναι διαφορετική από αυτή που χρησιμοποιεί η μέση ή η κυρίαρχη ομάδα (αυτό που ο Pierre Bourdieu αποκαλεί *νομιμοποιημένη μορφή*). Κατ' αυτή την έννοια, η χρήση των τύπων της αργκό είναι ένας τρόπος να τοποθετηθεί αυτός που τους χρησιμοποιεί απέναντι στην εξουσία: διαμέσου της νομιμοποιημένης γλώσσας η οποία είναι ένα από τα σύμβολά της. Έχω υποδείξει αλλού πως οι ποικιλίες της γλώσσας μας καθορίζονται από τρεις παραμέτρους, μια κοινωνική παράμετρο, μια γεωγραφική παράμετρο και μια ιστορική παράμετρο και πως η γλώσσα γνωρίζει ποικιλίες σε αυτούς τους τρεις άξονες: διαστρωματικές ποικιλίες (όσες αφορούν τις κοινωνικές ομάδες), διατοπικές ποικιλίες (συνδεδεμένες με περιοχές) και διαχρονικές ποικιλίες (συνδεδεμένες με τον χρόνο και με τις διαφορές μεταξύ των ηλικιακών ομάδων).

Η χρήση της γλώσσας είναι, λοιπόν, ένας τρόπος να πάρει κανείς θέση σε αυτούς τους τρεις άξονες, ένας τρόπος να διεκδικήσει την υπαγωγή του σε μια κοινωνική ομάδα, έναν τόπο, μια ηλικιακή ομάδα. Από αυτή τη σκοπιά πρέπει να αναλύσουμε την αφομοίωση από τη γλώσσα των νεολογισμών της αργκό και τις αντιστάσεις της νόρμας στους ίδιους νεολογισμούς. Η κυκλοφορία των καινοτομιών χαράσσει, πράγματι, τα όρια μεταξύ αυτού που είναι αποδεκτό και αυτού που δεν είναι –η αποδεκτότητα πρέπει να εννοηθεί τόσο με την κοινωνική όσο και με τη γλωσσική έννοια. Για παράδειγμα, το γεγονός πως ένα μέρος του λεξιλογίου της αργκό περνά στο γενικό λεξιλόγιο της γλώσσας μαρτυρεί για τη δυνατότητα κοινωνικής αποδοχής: η νόρμα δέχεται να ανοίξει τις πύλες της σε λέξεις που έχουν γεννηθεί σε σφαίρες οι οποίες ορίζουν τον εαυτό τους σε αντιδιαστολή με την νόρμα, η νομιμοποιημένη γλώσσα αποδέχεται μη νομιμοποιημένες λέξεις, όπως και η αστική τάξη μπορεί να δεχτεί να αναγνωρίσει νόθα παιδιά. Όταν, όμως, περνούν από το πεδίο της αργκό στο πεδίο της γενικής γλώσσας συντακτικές καινοτομίες (όπως, ας πούμε, οι αμετάβατες χρήσεις του ρήματος *craindre* 'φοβάμαι' και *assurer* 'εξασφαλίζω'), το πέρασμα μαρτυρεί για ενός άλλου τύπου αποδοχή, καθαρά γλωσσική: η γλώσσα μπορεί να ενσωματώσει ή να μην ενσωματώσει παρόμοιες δομές, ανάλογα με το εάν αμφισβητούν ή όχι το σύνολο του γλωσσικού συστήματος. Διακυβεύονται τότε ολότελα διαφορετικά πράγματα, στο κάτω κάτω της γραμμής πρόκειται για την επιβίωση του συστήματος.

Η *καινοτομία*, η *ποικιλομορφία*, η *αποδεκτότητα* βρίσκονται στο κέντρο μιας προβληματικής που αφορά το μέλλον της γλώσσας και των γλωσσών. Όσο μια γλώσσα μπορεί να ενσωματώνει τις καινοτομίες, μεταλλάσσεται, εξελίσσεται. Όταν τις απορρίπτει, όταν οι δομές της δεν μπορούν να αντέξουν έναν κάποιον βαθμό ποικιλομορφίας, χωρίζεται από τη γλωσσική μορφή που έχει απορριφθεί από τη νόρμα, και μπορεί με την σειρά της να γίνει ο πυρήνας μιας παράλληλης εξέλιξης, ένα είδος διπλασιασμού. Τα γαλλικά της Αφρικής συνιστούν, προς το παρόν, μια παραλλαγή των γαλλικών, μακροπρόθεσμα όμως θα μπορούσαν να γίνουν η αφετηρία για την εξέλιξη προς μια άλλη γλώσσα η οποία θα κατάγεται από τα γαλλικά.

Από αυτή την άποψη, οι τύποι της αργκό δεν είναι σε θέση να συστήσουν καινούργια γλώσσα: αλλάζουν πολύ γρήγορα, ενσωματώνονται στην καθομιλούμενη γλώσσα ή εξαφανίζονται. Και η αργκό ενσωματώνεται και αυτή σε ένα συνεχές δεξιότητων. Ένας ομιλητής έχει σε γενικές γραμμές τη δυνατότητα να παράγει ποικίλους τύπους, οι οποίοι (ανάλογα με την περίπτωση και ανάλογα με τον συνομιλητή) θα καταταχθούν ως αποδεκτοί ή μη αποδεκτοί, ως επιτηδευμένοι, λαϊκοί ή της αργκό. Από αυτή τη σκοπιά θα πρέπει να αναλύσουμε την εξαφάνιση της αργκό με την κλασική έννοια του όρου (κρυφή γλώσσα του Χώρου, κλπ.) και τη σταδιακή απώλεια της κρυπτικής της λειτουργίας προς όφελος μιας λειτουργίας την οποία θα ονομάζαμε *ταυτοτική*. Στην επικοινωνία, το προφανές, δηλωμένο περιεχόμενο περνάει σε δεύτερο πλάνο, πίσω από το λανθάνον, συνηγορούμενο περιεχόμενο και ένα σύνταγμα σαν το *σπάστα και ξαναρίχτα* στα ελληνικά, δηλώνει μεν ό,τι λέει ('δεν κατάλαβα, επανάλαβε'), συνδηλώνει δε όλα όσα υπάρχουν πίσω από την επιλογή να μιλήσει κανείς μάγκικα: την αναζήτηση μιας ταυτότητας, μιας κουλτούρας του ενδιάμεσου χώρου (με την έννοια που το χρησιμοποιούν οι κοινωνιολόγοι του Σικάγου), την άρνηση της νομιμοποιημένης γλώσσας και, πίσω από αυτήν, του σχολείου, των ενηλίκων, της κοινωνίας...

Λέει ο Gaston Esnault: "Θεωρούμε "λαϊκές" τις λέξεις των ακίνδυνων ομάδων, "κακές" τις λέξεις των ομάδων που τείνουν προς την παρανομία. Η διαχωριστική γραμμή, όμως, είναι διαρκώς υπό αναθεώρηση". Τι εννοεί, η διαχωριστική γραμμή χωρίζει τις "λαϊκές" λέξεις από τις λέξεις της "αργκό" ή τις "ακίνδυνες ομάδες" από τις "ομάδες που τείνουν προς την παρανομία"; Η ερώτηση δεν είναι ρητορική· αφορά, αντίθετα, τον ορισμό της γλωσσικής κοινότητας. Σε ένα βιβλίο αφιερωμένο στην παρουσίαση της κοινωνιογλωσσολογίας, είχα υπαινιχθεί πως "το αντικείμενο έρευνας της γλωσσολογίας δεν είναι μόνον η γλώσσα ή οι γλώσσες, αλλά η γλωσσική κοινωνική κοινότητα ιδωμένη μέσα από την γλωσσική της σκοπιά". Ετούτη η κοινότητα η οποία συμπεριλαμβάνει εξίσου "ακίνδυνες ομάδες" και "ομάδες που τείνουν προς την παρανομία" (για να χρησιμοποιήσουμε την διατύπωση του Esnault, μολονότι αυτό το λεξιλόγιο είναι πια ξεπερασμένο) χαρακτηρίζεται από την σχέση της με τη γλώσσα, από το γεγονός ότι, όπως το έγραψε ο William Labov, τα μέλη της μοιράζονται τις ίδιες νόρμες ως προς τη γλώσσα. Η αργκό, όπως και οι υπόλοιπες γλωσσικές μορφές, υπάγεται σε αυτές τις νόρμες και η χρήση της αποκαλύπτει πως ο ομιλητής παίρνει κοινωνική θέση. Ο ομιλητής ο οποίος χρησιμοποιεί την αργκό μπορεί να μην γνωρίζει άλλη ποικιλία των γαλλικών (δεν έχει, δηλαδή, επιλογή) ή μπορεί να κατέχει κι άλλες και να επιλέγει συνειδητά αυτή την ποικιλία, αλλά και στις δύο περιπτώσεις, ξέρει πως κατ' αυτό τον τρόπο παίρνει θέση απέναντι στη "νομιμοποιημένη γλώσσα", είτε τη γνωρίζει είτε όχι.

γ. Κείμενο 16: Vendryes, J. [1921] 1978. *Le langage: Introduction linguistique à l'histoire*. Παρίσι: Albin Michel, σελ. 278-279.
© Albin Michel

Ο όρος *αργκό* είναι σήμερα πολύ ασαφής. Κατά βάθος, δεν είναι τίποτε άλλο από μια ακόμη ονομασία της ειδικής γλώσσας και υπάρχουν τόσες αργκό όσες και ειδικευμένες ομάδες. Αυτό που χαρακτηρίζει την αργκό είναι η απεριόριστή της ποικιλία· αλλάζει ασταμάτητα, ανάλογα με τις περιστάσεις και τους τόπους. Όλες οι κοινωνικές ομάδες, όλα τα επαγγελματικά σωματεία έχουν την αργκό τους. Υπάρχει η αργκό των μαθητών, η οποία διαφέρει ανάλογα με τα σχολεία και, καμιά φορά, ανάλογα με τις τάξεις του κάθε σχολείου· υπάρχει η αργκό των στρατοπέδων, η οποία διαφέρει επίσης ανάλογα με τα σώματα και η οποία δεν είναι καν ακριβώς η ίδια ανάλογα με τα όπλα· υπάρχει η αργκό των μοδιστρών και η αργκό που χρησιμοποιούν οι πλύστρες, όπως και η αργκό των μεταλλωρύχων και η αργκό των ναυτικών.

Υπάρχει, τέλος, η αργκό των κακοποιών. Γι' αυτήν εδώ χρησιμοποιήθηκε αρχικά ο όρος *αργκό*. Στην πατρίδα μας (Γαλλία) υπήρχε μέχρι τις αρχές του 19ου αιώνα μια πραγματική συντεχνία

κακοποιών, η οποία είχε τη δική της ειδική γλώσσα, καθορισμένη συμβατικά και διατηρούμενη με τη θέληση του κάθε μέλους της. Είναι η αργκό, πιο παλιά *το ζαργκόν*, γιατί στην αρχή οι δύο όροι ήταν ένας. Λέγεται *cant* στα αγγλικά, *Rotwelsch* ή *Gaupersprache* στα γερμανικά, *furbesche* στα ιταλικά, *germania* στα ισπανικά, *calão* στα πορτογαλικά, *smechereasca* στα ρουμανικά κλπ. Όσοι μελετούν την αργκό παίρνουν ακόμη ως βάση τους συχνά τη γλώσσα των κακοποιών· δεν υπάρχει όμως ανεπαρκέστερα προσδιορισμένο πεδίο. Δεν πρόκειται πλέον για κάποια κλειστή ομάδα, της οποίας τα μέλη θα μπορούσαν να επιβάλουν μια τέλεια ενοποιημένη γλώσσα. Οι άνθρωποι που μιλάνε αργκό προέρχονται από τα τέσσερα σημεία του κοινωνικού ορίζοντα και ό,τι αποκαλούμε κόσμο των κακοποιών συμπεριλαμβάνει αντιπροσώπους όλων των επαρχιών, όλων των τάξεων και όλων των κοινωνικών στρωμάτων. Οι κακοποιοί μαζεύονται πια σε ομάδες απομονωμένες και για περιστασιακές ανάγκες· δεν αναγνωρίζουν κανέναν αρχηγό ο οποίος θα μπορούσε, ως νέος βασιλιάς του Thunes ή μεγάλος Coesre, να τους επιβάλει τις επιθυμίες του. Δεν υπάρχει τίποτε εξωτερικό το οποίο θα τους επέτρεπε να αναγνωρίζονται μεταξύ τους και αναμειγνύονται στη ζωή όλων μας, ακόμη κι αν ζουν στα περιθώρια της κανονικής κοινωνίας. Σε αυτές τις συνθήκες πώς θα μπορούσε να υπάρχει μια αυστηρά καθορισμένη γλώσσα των κακοποιών;

Η αργκό χρωστά κατά κύριο λόγο τον χαρακτήρα της στις διαφορές των λεξιλογίων. Πράγματι, προκύπτει ως εξειδίκευση της κοινής γλώσσας· και καθώς δεν υπάρχει παρά μόνον σε αντιπαράθεση με αυτή την κοινή γλώσσα, πρέπει η σχέση μεταξύ της κοινής γλώσσας και της αργκό να γίνεται κατανοητή με σταθερό τρόπο καθ' όλο τον χρόνο που κάποιος χρησιμοποιεί την αργκό. Η παραμόρφωση της φωνητικής ή της μορφολογίας, όσο λίγη εμβέλεια κι αν έχει, θα έχει ως αποτέλεσμα τη διάρρηξη του δεσμού που ενώνει την αργκό με την κοινή γλώσσα από την οποία προέρχεται.

Εξάλλου, η μορφολογία και η φωνητική συνιστούν συστήματα στα οποία δεν μπορούμε να αλλάξουμε τίποτε, δίχως να τα αναθεωρήσουμε ολόκληρα. Η αργκό δεν τα αγγίζει. Αναμφίβολα, ορισμένες συνήθειες προφοράς χρησιμοποιούνται σε ορισμένες αργκό και συμβάλλουν στον χαρακτηρισμό της. Έτσι, η αργκό των παρισινών προαστίων περιλαμβάνει ορισμένα φωνητικά χαρακτηριστικά, τα οποία επαρκούν για να αποκαλύψουν την κοινωνική τάξη αυτού που μιλάει. Πρέπει, όμως, εδώ να διακρίνουμε δύο διαφορετικά πράγματα. Η φυσική προφορά των παρισινών προαστίων δεν είναι η προφορά των κανονικών γαλλικών. Τα προάστια διαθέτουν μια ξεχωριστή φωνητική, ανεξάρτητα από το λεξιλόγιο. Μπορούμε να ακούσουμε εργάτες να μιλούν εξάίρετα γαλλικά με επιτονισμό προαστίου και, αντίθετα, ανθρώπους καθωσπρέπει να χρησιμοποιούν με τον πιο καλλιεργημένο επιτονισμό αργκοτικό λεξιλόγιο. Όταν η προφορά των προαστίων και το λεξιλόγιο της αργκό συνενώνονται στο ίδιο άτομο, πρόκειται για μια τυχαία σύνδεση δύο ανεξάρτητων χαρακτηριστικών.

Μετάφραση Θεόφιλος Τραμπούλης

δ. Κείμενο 17: Τριανταφυλλίδης, Μ. [1947] 1963. Ελληνικές συνθηματικές γλώσσες. Στο *Άπαντα*, 2ος τόμ. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών [Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη], ΑΠΘ., 302-310.

© Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών

2. Κρυφές ή συνθηματικές γλώσσες

Στο κοινό συμφέρον που είδαμε μπορεί κάποτε να προστεθή και ένα άλλο στοιχείο: Η ανάγκη να μην καταλάβουν όσοι βρίσκονται έξω από τον κύκλο και που η συνεννόηση στρέφεται συχνά εναντίον τους· και ενώ σκοπός της λαλιάς είναι να εκφράσωμε κάτι, να συνεννοηθούμε με τους ομογλώσσους μας, να μας καταλάβουν όσοι μας ακούν, παρουσιάζεται τώρα παράλληλα ένας δεύτερος σκοπός αντίθετος, επίσης σημαντικός: *να μην καταλάβουν οι αμήτοι*, όσοι τυχόν θα

ακούσουν, ό,τι δεν είναι για τα' αυτιά τους. Στην περίπτωση αυτή έχομε εκείνο που ονομάζομε **μυστικές, κρυφές ή συνθηματικές** γλώσσες.

Βγαίνουν αυτές συνήθως από τις ειδικές και τις επαγγελματικές, μα κύριό τους γνώρισμα είναι η **απόκρυψη**, είναι πως χρησιμοποιούν συστηματικά ξεχωριστούς φραστικούς τρόπους.

Έτσι στα μάγκικα, που είναι και γλώσσα των λωποδυτών (λέγονται και τσουμπουρλουκίστικα, γλώσσα της φυλακής, από το *τσουμπουρλούκι* 'φυλακή') ακούονται φράσεις που δείχνουν πως το ιδίωμα από ειδικό έγινε συνθηματικό, κρυφό: *Πώς ακούγεσαι;* 'πόσα λεπτά έχεις απάνω σου;' *Μη μου αμολήσεις τους μπάτσους* 'μη με καταγγείλεις στους αστυνομικούς', *χαρμάνι* 'ο σκοπός, η φρουρά'.

Είναι περίεργο στην πρώτη ματιά, ότι οι μυστικές γλώσσες είναι **φαινόμενο καθολικό**. Σε όλα τα μέρη του κόσμου, σε πολιτισμένους και σε απολίτιστους λαούς, παρουσιάζονται ομάδες ομογλώσσων που νιώθουν την ανάγκη να χωριστούν από την κοινωνία και να κρυφτούν απ' αυτήν και με τη γλώσσα τους. Οι κακούργοι και οι λωποδύτες στην Ιάβα και στις Ινδίες, στην Κίνα και στο Μεξικό έχουν τα ιδιαίτερα τους ιδιώματα και οι άφθονες συνθηματικές γλώσσες των Ελλήνων γυρολόγων επαγγελματιών έχουν τις αντίστοιχές τους στη Χερσόνησο του Αίμου, στα περισσότερα τουλάχιστο μέρη της Ευρώπης καθώς και σε άλλες ηπείρους.

Έτσι διαμορφώθηκαν και εξελίχθηκαν με τον καιρό στις διάφορες γλώσσες τα μυστικά τους ιδιώματα, που καταστάλαξαν και κορυφώθηκαν σε όσα ονομάζονται σήμερα περιληπτικά: *argot* στη Γαλλία –αρχικά 'σωματείο λωποδυτών'–, *Rotwelsch* στη Γερμανία –κυρίως ζητιάνικη γλώσσα, «κραβαρίτικα»–, *germania* στην Ισπανία –'αδερφότητα', αρχικά για 'σύλλογο κλεφτών', *gergo* στην Ιταλία –κυρίως 'κλέφτικα, λωποδύτικα'– ή, όπως λένε στη Σαρδηνία, *copertanja* 'σκέπασμα, συγκάλυψη'.

Όλα αυτά τα ονόματα κυριολεκτήθηκαν γενικά τόσο για κάθε είδος συνθηματικών ιδιωμάτων όσο και για τη γλώσσα των κακοποιών και των λωποδυτών, που καλλιεργήθηκε στα μεγάλα ιδίως κέντρα, συνήθως όμως πάει ο νους μας στο τελευταίο αυτό· και όταν έτυχε να μεταδοθούν πολλές λέξεις και στην κοινότερη λαϊκή γλώσσα, όπως έγινε στα γαλλικά, παίρνει η λέξη *argot* και αυτή τη σημασία.

3. Οι κρυφογλωσσίτες

Θα καταλάβωμε καλύτερα τις συνθηματικές γλώσσες, αν προσέξωμε τις κοινωνικές ομάδες που τις δημιούργησαν και τους ανθρώπους που τις μεταχειρίζονται, που ένιωσαν την ανάγκη να καταφεύγουν σε αυτές.

Οι άνθρωποι αυτοί έχουν γενικά συγγενική ψυχική ιδιοσυγκρασία και την ίδια ή όμοια ασχολία, ή και έλλειψη ασχολίας, αφού έχομε εδώ και χασομέρηδες, ζητιάνους, κατεργαρίους. Το κρύψιμο, η **απόκρυψη** εκείνου που έχουν να πουν, από τους άλλους, χαρακτηρίζει τις ξεχωριστές τους ανάγκες να ξεχωρίζουν και να χωριστούν από τη μεγάλη κοινότητα των ομογλώσσων τους. Βεβαιώνει, για να μιλήσω με την ψυχολογία του Adler, την πολεμική τους στάση απέναντι στην κοινωνία. Η κρυφή τους γλώσσα είναι μέσο αμυντικό μα και επιθετικό στον ανταγωνισμό αυτό, στην πίεση που δέχονται από την κοινωνία, με τις επιταγές της και τις απαγορεύσεις της, συγχρόνως όμως και αποτέλεσμα της πίεσης που οι ίδιοι ασκούν σ' αυτήν.

Η αντίθεση αυτή παίρνει φυσικά ποικίλες μορφές.

Φανερή **εχθρότητα** έχομε όταν πρόκειται για εγκληματίες, λωποδύτες, φυγοδίκους, συνωμότες ή πολιτικά σωματεία επαναστατικά, όπως ήταν η Φιλική Εταιρεία, ή η Ιταλική Εταιρεία των *Fideloni* στη Βολωνία (1816), που ο ιδρυτής της, καταδικασμένος από τους Αυστριακούς σε 20 χρόνια

φυλακή, απαθανάτιστηκε από το Σύλβιο Πέλλικο στο Le mie prigioni. Ορκίζονταν τα μέλη της: “Ορκίζομαι να μισώ αδιάλλαχτα τους τυράννους... Ορκίζομαι να χύσω το αίμα μου για να φυλαχτή η Εταιρεία μας”. Και στη Φιλική Εταιρεία: “Μάχου υπέρ πίστεως και πατρίδος. Να μισήσης, να καταδιώξης, και να εξολοθρεύσης τους εχθρούς της θρησκείας και του Έθνους” άκουαν οι “συστημένοι” την ώρα που μουούνταν στον ανώτερο, τον δεύτερο βαθμό.

Δεν θ’ απορήσωμε, όταν πρόκειται για τόσο μεγάλα, αν αποκρύβεται κάθε ανακοίνωση όσο γίνεται πιο μυστικά. Έχουν ανάγκη από στρατιωτική βοήθεια, από καπεταναίους, από χρήματα, από μπαρούτι για να πάρουν τον εχθρικό στόλο και να βοηθήσουν τον Παπαφλέσσα. Πώς θα το γράψουν για να μην προδοθούν; “...έχοντες ανάγκην από προίκα και από τρεις Βριαρέους και από υποδήματα αρκετά, κρεματάρταρον κτλ... δια να αφαιρέσουν το αγκάθι από το κοπάδι...”.

Η εχθρότητα αυτή φανερώνεται, αλλά πιο κρυμμένη, στους ζητιάνους και σε μια μεγάλη κατηγορία *γυρολόγους*, σχεδόν μισονομάδες που έχουμε και στην Ελλάδα, όπως και σε άλλα μέρη της Ευρώπης. Είναι οι κάθε είδος επαγγελματίες και χειρώνακτες: χτίστες, από διάφορα μέρη της βόρειας Ελλάδας, από τη Θράκη και τη Μακεδονία, την Ήπειρο, την Πελοπόννησο· ραφτάδες (ελληνοράφτες), λαναράδες, καλαντζήδες, Ηπειρώτες ιδίως, βαενάδες (βαρελάδες), μπαλωματήδες (λ.χ. στην Καστοριά, που μιλούν τα μαγκομύτικα), ζωέμποροι και χρυσικοί, στην Πελοπόννησο (Στεμνίτσα) εμπειρικοί γιατροί, ψωμάδες, κिरατζήδες, βιολιτζήδες και άλλοι, και έπειτα αντιπρόσωποι από τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα αντρών και γυναικών στις μεγάλες πόλεις, που έρχονται, μαζί με τους μάγκες και τ’ αλάνια σε κάποια αντίθεση με τον περίγυρό τους, οι χασικλήδες, οι φυγόδικοι, οι φυλακισμένοι. Τα μυστικά τους ιδιώματα δεν χρησιμεύουν μόνο σε προθέσεις αγνές και ανακοινώσεις, παρά αποβλέπουν οι κάτοχοί τους πριν απ’ όλα να εκμεταλλευτούν τον πλησίον τους, τον ξένο, με κάποια πονηριά και συγχρόνως ν’ αμυνθούν από το κράτος και την αστυνομία, που κινδυνεύουν να μπλεχτούν στ’ αρπάγια της.

Δε θ’ απορήσωμε βέβαια πως έχουν κρυφή γλώσσα οι *ζωέμποροι*. Εμφανίζονται και σα γιατροί των μουλαριών, μα αφού οι ίδιοι τα έκαμαν προηγουμένως ν’ αρρωστήσουν με κάτι που τους έδωσαν να φάνε. Ούτε για τους *Ατσιγκανούς*, που καταφέρνουν να πουλήσουν άλογα γέρικα και μισόκουτσα, αφού τα επιδείξουν στο παζάρι, άξα τάχα να τρέχουν στις κακοτοπιές του καλντεριμιού –και λίγο αργότερα ο αγοραστής τους μόνο με ραβδίς μπορεί να τα αναγκάση να κινήσουν και να κινηθούν. Ούτε θα παραξενευτούμε πως οι *Κραβαρίτες* διακοναράιοι *τσιλίζουν ταμπολιάρικα*, μιλούν τα συνθηματικά τους στο Τσιλιγράδι ή όπου αλλού τους πάει η τεμπελιά τους και... το επάγγελμά τους. Οιμπολιάρηδες αυτοί αφήνουν τα φτωχά χωριά των βουνών του Κράβαρου και σκορπίζονται στα κέντρα της Ελλάδας –άλλοτε και της Ανατολής ως τη Ρωσία– για να ζήσουν, συνήθως ζητιανεύοντας. Είναι γνωστή η φήμη πως συχνά σακάτευαν οι ίδιοι τα παιδιά τους για να προκαλέσουν πιο αποτελεσματικά την ελεημοσύνη. Αλλά ταμπολιάρικα δεν τα μιλούν μόνο οι ζητιάνοι, παρά και οι ράφτες και οι εμπειρικοί γιατροί από την Ευρυτανία. Από τη γλώσσα τους αυτή δε λείπουν και ρωσικές λέξεις: *σέλο* το χωριό, *τσέρκοβα* η εκκλησία, *μαλέτσικο* ο παραγιός. Μα είναι και οι *ψωμάδες* της Ηπείρου με τα *σφηνιάτικα* τους. Κουβέντες καθώς η *βέργα μπανίζει, σούφρουσ’ ταμπουζούρια* ‘η ζυγαριά της αστυνομίας έφτασε, κρύψε τα (λειψά) ψωμιά’, κάνει χωρίς άλλο περιπτώ να καλέσωμε και άλλους μάρτυρες.

Θ’ απορήση ίσως κανείς που ακόμη και *γιατροί*, μαθητές του Ασκληπιού και του Ιπποκράτη, βρίσκονται ανακατεμένοι με τους κρυφογλωσσίτες, όπως απορούσα και εγώ μια φορά, όταν είχα την ευκαιρία να μνηθώ μια νυχτιά στη Δουμνίστα της Δωρίδας από ένα περιφερόμενο εμπειρικό γιατρό από τον Τέρνο για την κρυφή τους γλώσσα. Ίσως θα ήθελε κανείς να εξηγήση τη μυστική γλώσσα των γιατρών από την επιθυμία τους να μην καταλαβαίνη ο άρρωστος, όταν μιλούν μπροστά του για την αρρώστια. Μήπως δε χρησίμευαν άλλοτε τα λατινικά για τον ίδιο σκοπό;

Για τη γλώσσα των γιατρών της Ευρυτανίας, που συγγενεύει με τα κραβαρίτικα, είναι δύσκολο να το πιστέψωμε. Μα και για τους γιατρούς από τα Ζαγοροχώρια της Ηπείρου δε μοιάζει να ήταν αυτός ο κύριος λόγος. Ξέρομε βέβαια φράσεις ανεπίληπτες επαγγελματικές, καθώς *πώς πουλεύει ο*

κορωμένος; 'πώς πάει ο άρρωστος'; ως τη σκοτεινή τουφεκώνει 'ως τη νύχτα θα πεθάνη', τι γράζει; ζου; 'τι έχει; πυρετό; βίβλιωσε τι σαχλαμάρα έχει ο γκοτ 'κοίτα τι αρρώστια έχει ο άνθρωπος', τον γκρισιίζουν τα πατούμενα 'του πονούν τα πόδια', σούφρωσέ του το μπαλαμάρι 'πάρ' τον από το χέρι'. Ανεπίληπτο είναι χωρίς άλλο και το μπάνισε πάτσο 'κάμε συμφωνία', όχι όμως το πούλεψε, μας άνθισε ο σαρέλης 'φεύγα, μας ένωσε ο γέρος'. Επιδέξιοι και περίφημοι για τη χειρουργική τους προπάντων, ταξίδευαν άλλοτε συχνά σε караβάνια με άλλους, ομότεχνους ή όχι, σε όλη την παλιά Τουρκία, και κάθε που έφταναν σ' ένα χωριό αναγγέλονταν οι ίδιοι ή με τελάλη, με τις φωνές: "Γιατρός καλός", "γιατρικά καλά", "ζωή πουλώ", "έφτασε ο μεγάλος γιατρός", "ήρθε ο μεγάλος γιατρός", "ο μεγάλος χειρουργός".

Ήταν οι επιλεγόμενοι *καλογιατροί* και *βικογιατροί*, που ξεχωρισμένοι φαίνεται, σε δύο τάξεις, τους *εξοχωτάτους* και τους *παρακατιανούς*, αποτελούσαν είδος αδελφότητας, όπου από πατέρα σε παιδί μεταβίβαζε ο καθένας τα γιατροσόφια του και τα πορίσματα της εμπειρίας του, αλλά και διάφορα *φλιτούρια* (χαρτιά) και μαγικά ξόρκια. Τα *κομπογιαννίτικα* τους συγγενεύουν με άλλες κρυφές γλώσσες, και ακόμη και οι διάφορες ονομασίες των γιατρών αυτών δεν τους δείχνουν πολύ παστρικούς: *τζουχάρηδες* ίσως να μην τους εκθέτη, αλλά το *ματσουκάδες* φαίνεται πως συνωνυμεί με το *αγύρτες* (*ματσουκάρης* έχει αυτή τη σημασία σε άλλη συνθηματική γλώσσα) και το άλλο τους όνομα, *καταφιανοί*, όποια και να ήταν η ετυμολογία του, ξέβαψε άσχημα, αφού το *καταφιανίζω* πήρε τη σημασία όχι μόνο 'κάνω το γιατρό', παρά και 'κοροϊδεύω'. Ακόμη για το *κομπογιαννίτης* η πιο πιθανή ετυμολογία είναι πως έρχεται από το αοριστικό θέμα *γιάν* + *ω* του *γιαίνω* 'γιατρεύω', και με πρώτο συνθετικό το μεσαιωνικό *κομβώνω* 'ξεγελώ' ("ηπάτησε πολλούς και εκόμβωσε πολλούς", Μαλάλας Α' 395), *κομβωτής* απατεώνας, *κομβολύτης* για λωποδύτες. *Κομπογιαννίτης* λοιπόν σημαίνει ψευτογιατρός, αγυρτογιατρός.

Καταλαβαίνουμε ακόμη καλύτερα την ψυχολογία και την κοινωνική στάση όλων αυτών των επαγγελματιών, όταν θυμηθούμε πως συνήθως είναι περιφερόμενοι και μισονομάδες, με ξεχωριστό είδος ζωής, κατάγονται οι περισσότεροί τους από ορεινά φτωχοχώρια, σε πλαγιές άγονες βουνών, και αναγκάζονται για να βγάλουν το ψωμί των δικών τους να ξενοδουλεύουν από σπίτι σε σπίτι και από χωριό σε χωριό, έπειτα από επαρχία σε επαρχία –χτίστες, ράφτες, καλαντζήδες–, για ολόκληρους μήνες. Φεύγουν συνήθως την άνοιξη μπουλουκία μπουλουκία, λ.χ. οι χτίστες, και γυρίζουν άμα χειμωνιάση. Οι χτίστες της ορεινής Αγ. Βαρβάρας κοντά στην κοιλάδα του Ακρατιώτικου, ποταμού της Αιγιάλειας –και τέτοιοι είναι όλοι σχεδόν οι κάτοικοι του χωριού– φεύγουν σε μπουλουκία και ξενοδουλεύουν από το Δεκέμβριο ως το Πάσχα, στον Πόρο και στο Καστρί της Ερμιόνης, τα Μέθανα, τη Σπάρτη, τα Λεχαινά, τον Πύργο. Άλλοτε γίνονταν τα ταξίδια από μακριά. Χτίστες και βαρελάδες βγάζουν και τα γειτονικά χωριά, τα Κλουτσινιώτικα: Βουνάκι, Περιστέρι, Τσεβλάς, Μισορούγι, Σόλο. Γλώσσα κρυφή έχουν τα μπαραμπάτικα.

Οι όροι της πλανόδιας ζωής τους σπρώχνουν σε πειρασμούς και τα όρια του θεμιτού, της ξένης και της δικής τους ιδιοκτησίας, γίνονται αβέβια. Η αλλαγή της κατοικίας, η ευκολοκίνητη ζωή τους φέρνει κάθε τόσο σε νέο περίγυρο, σε ξένα σπίτια, αλλά και σε άλλες κάθε φορά κρατικές αρχές, ώστε να χαλαρώνεται η επαφή με το κράτος και το νόμο. Έτσι και να μην υπήρχαν εξαρχής κακοί σκοποί, τους δημιουργούν οι ευκαιρίες, c'est l'occasion qui fait le larron. Στον ξένο τόπο είναι βέβια ο δεσμός για τους τεχνίτες που δουλεύουν μαζί, λ.χ. τους χτίστες, μεγαλύτερος, αλλά και για τους άλλους δε λείπουν οι ευκαιρίες που τους συμπλησιάζουν: πανηγύρια, σταυροδρόμια, μαγαζιά, καταγώγια. Είναι ελεύθερα πουλιά με την αδιάκοπη μετακίνηση, που κάνουν το κέφι τους όπως τους αρέσει. Μια αλφιάτικη παροιμία το διακηρύχνει: "Σιντιλεύω, σαχταίζω κι ό,τι θέλω αλμπανίζω" γυρίζω, τρώω κι ό,τι θέλω κάνω. (Αλφιάτικα, δηλ. αλοιφιάτικα, είναι η γλώσσα των γανωματήδων της Ηπείρου).

Ότι για τις συνθηματικές γλώσσες έχει βασική πάντοτε σημασία ο ανταγωνισμός και η *αντίθεση προς την κοινωνία*, η ανάγκη του κρυψίματος, μας το φανερώνουν οι *ομολογίες* όλων εκείνων που

μεταχειρίζονται τα ιδιώματα αυτά: “για να μη μας καταλαβαίνει ο νοικοκύρης”, “για να μη μας καταλαβαίνει ο κόσμος”, “για να μη μας πάρη χαμπάρι ο νοικοκύρης”, “για τα συμφέροντά μας”, θέλομε να κλέβωμε”, είναι η εξήγηση που μας δίνουν οι ίδιοι για την ύπαρξη της γλώσσας τους. Και σε κάθε συνθηματική γλώσσα υπάρχουν χαρακτηριστικές φράσεις που δείχνουν την ανάγκη να ειδοποιηθεί ο σύντροφος πως φάνηκε η αστυνομία, ο χωροφύλακας ή ότι ήρθε ο νοικοκύρης, ότι πρέπει να προσέξη, να φύγη, να δουλέψη καλύτερα, να κρύψη κάτι κτλ.: *κυλάει ο ζάγκαλος* ‘έρχεται ο νοικοκύρης, ο χωροφύλακας’, *κύλα ‘έλα’, πουλέψανε τα παϊκά* ‘έφυγαν οι στρατιώτες’, *τσουλάει ο μαυροσέφαλος* ‘έρχεται ο στρατιώτης’ (το άκουσα από ράφτη που δούλευε σε μοναστήρι), *πούλευε, θα σε γρετσιάσουνε* ‘φεύγα, θα σε πιάσουν’, *θα σε μαντρίσουν, σε γυαλίζει ο μ(ου)χός* ‘σε βλέπει ο νοικοκύρης’, *έραξε ο γκατζός,πραχάλα* ‘ήρθε ο δραγάτης, δούλευε’, *καψάλα, μη σε γυαλίση* ‘φεύγα, μη σε δη’, *μη σουμαλίζης* ‘μη μιλάς και μας ακούν’ (σώπικα), *τα ρουγκάτσα έφαγαν κρανιά* ‘οι Τούρκοι σκοτώθηκαν’ (δουλεγέρικα), *μας μπανίζει ο χαντούρης* ‘μας βλέπει ο Τούρκος’, *ανθίζουν οι κρανιές* ‘μας καταλαβαίνουν’ (κομπογιαννίτικα), *ανθίζουν οι μπαμπακιές* ‘μας καταλαβαίνουν’ (δουλεγέρικα): δείχνουν το φόβο από Τούρκους, από ληστές, *καψάλα, μη μανέψης γκαβές* ‘φεύγα, μη φας ξύλο’. –Γλώσσα φυγοδίκων Δυτ. Μακεδονίας: *στείλε μου κάμποσες σαρδέλες του βαρελιού* ‘φυσέκια’, *κοντοβουνίσιο* ‘το μάνλιχερ’, *μυρμήγκια* ‘οι στρατιώτες’, *μικρά παράθυρα* ‘η φυλακή του Γεντικουλέ στη Θεσσαλονίκη’. –Γλώσσα λωποδυτών: *πούλεψε, έρχεται ο μπάτσος* ‘εύγα, έρχεται ο χωροφύλακας’. Οι χασικλήδες τραγουδούν:

*τράγκα τρούγκα τη μαχαίρα,
να κι ο μπάτσος από πέρα*

για να ειδοποιηθούν οι φίλοι πως οι αστυνομικοί πλησιάζουν.

Ρώτησα συχνά τους τεχνίτες που με πληροφορούσαν για το μυστικό τους ιδίωμα για ποιο σκοπό είχαν μια ξεχωριστή γλώσσα. Οι απαντήσεις ήταν:

- α) Για να μην τους καταλαβαίνουν οι άλλοι, ο νοικοκύρης. “Την έχομε μπαστάρδικη τη γλώσσα μας για να μη μας καταλαβαίνει ο κόσμος”, “Δεν τα λέμε ολοένα... Όταν θέλω να φυλαχτώ από έναν... άλλωσπως κουβεντιάζουμε τη γλώσσα μας”, “Ήταν τ' αφεντικό μπροστά και δεν ήξερε τί έλεγαν”.
- β) Για τα συμφέροντά μας. (Εννοείται πως “όταν τσιλίζη ο μουχός κοδαίικα”, δεν ωφελεί πια ούτε η μυστική γλώσσα).

Ενδειχτική για τον κρυφό χαρακτήρα των ιδιωμάτων αυτών είναι και η δυσκολία που τ' ανακοινώνουν οι κρυφογλωσσίτες, τουλάχιστο στα μέρη που η χρήση τους επιδιώκει ακόμη τη μυστική συνεννόηση. Ένας ράφτης μισοξενόγλωσσος ίσως, από το Μέτσοβο, που τον βρήκα μια φορά σε ένα κελί του μοναστηριού της Τατάρνας, αρνιόταν για ώρες να μου πη τίποτε για τη γλώσσα που μάντεψα σωστά πως θα ήξερε, τα ραφτιάτικα των Τσουμέρκων. Τα ήξερε, μα τα είχε ξεχασμένα, έλεγε, από καιρό, δεν είναι τίποτε, “ψέματα του καν τίποτες”, “δεν είναι καν γλώσσα”, *γύφτικα πράματα*. Και όταν επιτέλους το αποφάσισε να θυμηθή μερικές λέξεις, πάλι τις ξεχνούσε και δυσκολευόταν. *Εποπτεύομαι, κύριε καθηγητή, μη μου πάρη φόρο το δημόσιο*. Ως το τέλος της συνομιλίας μας αυτής έκοβε τις αναμνήσεις του, ανήσυχος για το *πρόστιμο* που θα είχε να πληρώση, και όχι ίσως εντελώς αδικαιολόγητα. Ο ίδιος μου είχε ομολογήσει: *θέλομε να κλέψωμε... μας πεινάει... πας άνθρωπος είναι αδύνατο να μην κλέβη, ομολογώ την αλήθεια... κάθε τεχνίτης*. Συνήθως κοιτάζουν να παραστήσουν τη γλώσσα τους ανάξια και αστεία. Δεν είναι γλώσσες, κοροϊδίες, “πάμε να σκεπάσωμε κάτι”, “κανένα κοροϊδιστικό”, “μπαστάρδικο, σαν τους κλέφτες”.

Πήραμε μια γενική εικόνα των κρυφών γλωσσών. Δε θα ήταν όμως αυτή σωστή, αν δεν τη συμπληρώναμε με τις *παιδικές γλώσσες, τα κορακίστικα*, όσο αυτές δεν είναι μόνο παιχνίδι.

Τα όρια ανάμεσα στις ειδικές γλώσσες και τις κρυφές δεν είναι εντελώς ξεκαθαρισμένα, όπως γίνεται και σε άλλες περιπτώσεις. Και τις δικές τους γλώσσες τις σοφίζονται βέβαια τα παιδιά και για

να κάμουν το σπουδαίο, που κατέχουν τάχα ένα μυστικό ιδίωμα που δεν το καταλαβαίνουν οι μεγάλοι, αλλά και εδώ έχουμε συχνά μιαν αντίθεση προς αυτούς και την ανάγκη να τους κρύψουν σκέψεις και πράξεις τους. Ας προσθέσωμε πως οι παιδικές γλώσσες έχουν κατά τόπους αρκετή ποικιλία. Στην Τραπεζούντα και τα περίχωρά της συνηθίζεται το *κουσιλί*, γλώσσα των πουλιών (τουρκ. kus 'πουλί', dil 'γλώσσα'), όπου η πρόσθετη συλλαβή σχηματίζεται όχι με το *κα*, αλλά με το *κρα* ή το *σα*.

4. Η σχέση των κρυφών γλωσσών με τη μητρική γλώσσα. Αποκρυπτικά μέσα.

Τα μυστικά ιδιώματα δεν είναι σε κανένα μέρος του κόσμου γλώσσες σωστές, ολοκληρωμένες, όπως οι γνωστές μας, που έχουν λέξεις για το καθετί και για κάθε είδος σχέση. Όπως εκείνοι που τις μιλούν δεν αρνιούνται εντελώς την κοινωνία, που μέσα της ζουν, έτσι και στο ξεχωριστό τους ιδίωμα δεν απαρνιούνται απόλυτα την κοινή, τη μητρική γλώσσα. Ίσια ίσια, θεμελιώνονται στη γλώσσα του τόπου, τη μητρική, με τη γραμματική της, τυπικό, σύνταξη, φωνητική, παραγωγικό, και μόνο οι λέξεις γίνονται συνθηματικές, *αινιγματίζονται* για τους αμήτους, γίνονται ακατανόητες. Όχι όλες οι λέξεις, συνήθως παρά ένα σημαντικό περιορισμένο μέρος τους, ουσιαστικά προπάντων και ρήματα και επίθετα. Αλλά και από άλλη άποψη στηρίζονται τα κρυφά ιδιώματα στη συνηθισμένη γλώσσα. Αυτή παίρνουν βάση και αφετηρία για να την αλλάξουν.

Τι θα κάναμε εμείς, τι θα σοφιστούμε αν μιλώντας με κάποιον δικό μας θελήσωμε να συνεννοηθούμε χωρίς να μας καταλάβη άλλος που ακούει –ή πού μπορεί να βρη το γράμμα μας; Έχουμε την πείρα μας από παιδιά και από νέοι, όταν δεθήκαμε συναισθηματικά με ομηλικούς, με στενώτερα κοινωνικά ενδιαφέροντα, που μας έφεραν, ας είναι και λίγο, σε αντίθεση με τον επίλοιπο περίγυρο. Έχουμε και την πρόσφατη πείρα από τα πολεμικά χρόνια, που δοκιμάσαμε μιλώντας και γράφοντας, και τηλεφωνώντας και τηλεγραφώντας, να μεταβιβάσωμε νέα και να επικοινωνήσωμε, ξεφεύγοντας όμως τη λογοκρισία και τους κινδύνους της.

Η μέθοδος είναι πρόχειρη, απλή και πάντα η ίδια. Αφού συνεννούμαστε με λέξεις –μ' ένα σύνολο από φθόγγους, που έχουν ορισμένη σημασία– για να σκεπάσωμε εκείνο που δεν πρέπει οι τρίτοι να καταλάβουν, ή θ' αλλάξωμε αρκετά, θα μισοαλλάξωμε, τους φθόγγους που θα λέγαμε ή και θ' αλλάξωμε τη σειρά τους, ή θ' αλλάξωμε το νόημά τους, δίνοντας σε λέξεις της μητρικής σημασία διαφορετική από τη συνηθισμένη –πλάττοντας στην ανάγκη και νέα λέξη– ή τέλος, ακόμη καλύτερα, αν έχωμε πρόχειρη ξένη γλώσσα, άγνωστη στους γύρω μας, θα καταφύγωμε σε δικές της λέξεις.

Αυτά όλα είναι φαινόμενα κανονικά στην ιστορία κάθε ανθρώπινης γλώσσας. Η διαφορά είναι πως στις μυστικές γλώσσες γίνεται συστηματική τους εκμετάλλευση, αφού έχουν να κρυφτούν τόσα πράγματα που θα ειπωθούν. Και αυτό γίνεται ασυνείδητα σχεδόν, από εκείνους που το κάνουν, ή μισοσυνειδητά. Οι συνθηματικές λέξεις βρίσκονται με τον ελάχιστο κόπο και τη λιγότερη προσπάθεια: *Τους την αμόλησε* (την καταγγελία) λέγεται στα μάγκικα των αλανιάρηδων· *ζούλα* το στρίμωγμα, στο τραμ ή αλλού, που προκαλούν ή το επωφελούνται οι λωποδύτες· *τα λασιπώνω* 'προδίνω'. Γι' αυτό δε βρίσκομε *λόγιες λέξεις*. Εξάιρεση έχωμε μόνο στα ιδιώματα όπως τα μάγκικα, που διαμορφώνονται σε μεγάλα κέντρα, και πήραν από την καθαρεύουσα μερικές λέξεις λόγιες, καθιερωμένες όμως πια: *λαιμοδέτης* 'η καρμανιόλα', *ιππότης* 'ο ευγενής'.

Δεν έχω την εντύπωση πως στις λαϊκές κρυφές γλώσσες έχωμε λέξεις *φτιαγμένες τεχνητά*, επίτηδες. Δεν ξέρω παράδειγμα από τις ελληνικές, ούτε θυμούμαι να βρήκα στη βιβλιογραφία για τις ξένες συνθηματικές· εκτός φυσικά από όσες πλάστηκαν τυχόν εντελώς συνειδητά από μορφωμένους για ορισμένο σκοπό πολιτικό ή άλλο· όπως λ.χ. όταν οι Φιλικοί ονόμαζαν *ευεργετικό* τον Καποδίστρια ή *πρόθυμο* το Μάνθο Ριζάρη, έχωμε ένα απολύτως συνειδητό και μελετημένο αποκρυπτικό πρόγραμμα.

Τ' αποκρυπτικά λοιπόν μέσα των συνθηματικών γλωσσών είναι:

- α) **Φωνητικός μετασχηματισμός ή παραμόρφωση:** κατσώνω αντί τσακώνω.
 β) **Νεολογισμός,** νέα σημασία ή και νέα λέξη μαζί: κόκκινο ή κοκκινάδι το κεραμίδι.
 γ) **Λέξεις παρμένες από άλλες γλώσσες:** κούρκουλας ο παπάς.

Σπάνιο να βρούμε στην ίδια γλώσσα και τα τρία. Εκτός αν ο φωνητικός μετασχηματισμός απλώνεται μόνο σε λίγες λέξεις: *μάνος* 'μοναστήρι': *τσατσάρα* 'δεκάρα'. Το πρώτο το βρίσκομε συχνά μόνο του. Πιο συχνά βρίσκομε το δεύτερο με το τρίτο. Έχουμε και τα τρία στα στεμνιτσιώτικα: *λίφε μου* 'φίλε μου', *φουσήξου* 'έλα', *τσαχταίζω* 'τρώγω'.

Συγκρινόμενα μεταξύ τους ως προς την προτίμηση των αποκρυπτικών μέσων, τα κρυφά ιδιώματα παρουσιάζουν μεγάλη ποικιλία. Δεν κρέμεται αυτό μόνο από την ιδιοφυΐα εκείνων που τα χρειάζονται. Είναι και οι εξωτερικοί όροι –και η επίδραση που δέχτηκαν ενδεχομένως από άλλες μυστικές γλώσσες, ελληνικές ή ξενόγλωσσες. Έτσι λέγεται ο *παπάς* στα διάφορα ελληνικά κρυφά ιδιώματα, με φωνητικό μετασχηματισμό, *πάφα-πάσφα* με νεολογισμό, *μαλλάτος* (πρβ. και το γαλλικό *gas* 'ξουρισμένος') και με ξένες λέξεις, καθώς λ.χ. *πρίφτης* (λέξη αρβανίτικη που έρχεται από το ελληνικό *πρεσβύτερος*), *σιαμός*, *σιόμος* (από το εβραϊκό *samos* 'υπηρέτης συναγωγής'), *λέφας*, *λεφός*, *λεφόσας*: *κούρκουλας* (βλάχικο), *τσατούρης*, *ζγάιμπος*.

Boliar λένε στα νοτιοσλαβικά ιδιώματα το βογιάρo, τον πλούσιο, τον ευγενή, το σπουδαίο, και θα μπορούσε κανείς να υποθέσει πως με αυτό το χιούμορ είχαν πάρει τ' όνομα αυτό οι *μπολιάρηδες* μας. Κατά τον καθηγητή κ. Κουκουλέ ωστόσο μπολιάρηδες θα ήταν τότε οι απόγονοι των *εμβολαρίων*, των ζητιάνων που καταφεύγαν στα μπεζεστένια της Πόλης, τους *εμβόλους* (δρόμους στεγασμένους), όπου πουλιούνταν τρόφιμα και άλλα, και αυτοί "αργοί και πένητες της βασιλευούσης οι ταις επισκεπέσι των λεωφόρων, αίπερ έμβολοι λέγονται, περινοστούντες και εμφωλεύοντες και παρασίτων τάξιν ή κολάκων ή το γε αληθέστερον ειπείν προσαίτων (ζητιάνων) επέχοντες" (Μιχ. Ατταλειάτης 275, 23). Βλ. Κουκουλέ, Μπολιάρης, Επετ. Εταιρ. Βυζαντ. Σπουδ. 3 (1926) 334. –Έχουμε όμως και τα βουλγ. *boliar*, σερβοκρατ. *boliar* (πρβ. και *βογιάρος*) 'ευγενής, πλούσιος, σπουδαίος'.

[7] **Κείμενο 18:** Κακριδή-Ferrari, M. & Δ. Χειλά-Μαρκοπούλου. 1996. Η γλωσσική ποικιλία και η διδασκαλία της νέας ελληνικής ως ξένης γλώσσας. Στο *Η νέα ελληνική ως ξένη γλώσσα*. Αθήνα: Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν, σελ. 18.
 © Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν

Πρόκειται για τις εναλλακτικές πραγματώσεις των δομών ή στοιχείων της γλώσσας που υπαγορεύονται από το ίδιο το σύστημά της. Παράδειγμα, οι διαφορετικές πραγματώσεις των φωνημάτων και μορφημάτων της ΝΕ, των οποίων η τελική μορφή εξαρτάται από το γλωσσικό περιβάλλον και άλλους ενδοσυστηματικούς παράγοντες:

- εναλλαγή στην προφορά των *ξομα-Χιτρα* (χώμα-χύτρα)
 (με [ξ] υπερωικό και [Χ] ουρανικό που επιβάλλουν το υπερωικό φωνήεν ο και το ουρανικό i αντίστοιχα)
- εναλλαγή του καταληκτικού μορφήματος του ενεργητικού παρατατικού στο α' ενικό πρόσωπο:
 -α και -υσα/-αΦα
υετρεξ-α <έτρεχα> και *αΦαυπυσα / αυΦαπαΦα* <αγαπούσα / αγάπαγα>
- εναλλαγή στις μορφές του υποκορισμού:
 -ακι, -ιτσα, -υλα κλπ.
μαριυΔαχι <μαριδάκι>, *μαριυΔιτσα* <μαριδίτσα>, *μαριυΔυλα* <μαριδούλα>, αλλά *πευΔαχι* <παιδάκι>, *πευΔυλα* <παιδούλα>

[8] **α. Κείμενο 19:** Andersson, L. G. & P. Trudgill 1990. *Bad Language*. Penguin Books, σελ. 171-172.
© Penguin Books

Επίπεδο ύφους

Αυτός ο τεχνικός όρος του ειδικού λεξιλογίου της γλωσσολογίας αφορά τις γλωσσικές ποικιλίες όπως αυτές μπορούν να ταξινομηθούν σε ένα συνεχές επισημότητας. Η επισημότητα σε αντίθεση με το ανεπίσημο ύφος σηματοδοτείται συχνά στην αγγλική και σε άλλες γλώσσες μέσω του λεξιλογίου –συγκρίνετε τα *fatigued, tired, knackered* ‘καταπονημένος’, ‘κουρασμένος’, ‘πτώμα’ / *somewhat busy, rather busy, pretty busy*. Ωστόσο, σε αυτή την αναμέτρηση μπορεί να συμμετέχουν και γραμματικές δομές, όπως η χρήση της ενεργητικής έναντι της παθητικής φωνής. Η αργκό, όπως έχουμε δει, είναι ένα λεξιλόγιο εξαιρετικά ανεπίσημο και συχνά συνδέεται με συγκεκριμένες ηλικιακές και κοινωνικές ομάδες.

Η συζήτηση της χρήσης διαφορετικών επιπέδων ύφους στην ομιλία και στη γραφή για διαφορετικούς σκοπούς και σε διαφορετικά συμφραζόμενα θα πρέπει να αποτελεί κεντρικό μέρος της διδασκαλίας της αγγλικής, ιδιαίτερα στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Επίσης, οι μαθητές θα πρέπει να εκτίθενται σε ένα ευρύ φάσμα επιπέδων ύφους μέσα από την ανάγνωση. Ένα πολύ σημαντικό καθήκον του δασκάλου της γλώσσας είναι να αυξήσει το ρεπερτόριο επιπέδων ύφους του μαθητή στον προφορικό και στον γραπτό λόγο, μέσα από δραστηριότητες όπως το παιχνίδι των ρόλων, και μέσα από ποικίλες γραπτές και προφορικές εργασίες, στις οποίες να περιλαμβάνονται κάποιες σχεδιασμένες για να αυξήσουν την ευαισθησία σε διαφορετικούς τύπους ακροατών.

Μετάφραση *Νίκος Γεωργίου*

β. Κείμενο 20: Hudson, R. A. 1980. *Sociolinguistics*. Κεφ. 2, Varieties of language. Κέμπριτζ: Cambridge University Press, σελ. 48-51.
© Cambridge University Press

2.4. Επίπεδα ύφους

2.4.1 Επίπεδα ύφους και διάλεκτοι

Ο όρος **επίπεδο ύφους** χρησιμοποιείται ευρέως στην κοινωνιογλωσσολογία εννοώντας ‘ποικιλίες όσον αφορά τη χρήση’, σε αντίθεση με τις διαλέκτους που ορίζονται ως ‘ποικιλίες όσον αφορά τον χρήστη’ [...]. Η διάκριση είναι απαραίτητη γιατί, ενώ το ίδιο άτομο είναι δυνατόν να χρησιμοποιήσει διαφορετικά γλωσσικά στοιχεία για να εκφράσει λίγο ή πολύ την ίδια σημασία σε διαφορετικές περιστάσεις, η έννοια της «διάλεκτου» δεν μπορεί λογικά να επεκταθεί ώστε να περιλαμβάνει τόσες παραλλαγές. Για παράδειγμα, στη συγγραφή μιας επιστολής κάποιος μπορεί να ξεκινήσει με τα λόγια: «Γράφω για να σας ενημερώσω ότι...», ενώ κατά τη σύνθεση μιας άλλης μπορεί να γράψει: «Απλώς ήθελα να σου πω ότι...». Οι παραλλαγές σε τέτοια παραδείγματα θα μπορούσαν να πολλαπλασιάζονται επ’ άπειρον και υποδηλώνουν ότι ο αριθμός των παραλλαγών που οφείλονται σε διαφορές επιπέδου ύφους (αν θα μπορούσε κάπως να ποσοτικοποιηθεί) μπορεί άνετα να είναι συγκρίσιμος με αυτόν που οφείλεται σε διαφορές στη διάλεκτο.

Μπορούμε να ερμηνεύσουμε διαφορές επιπέδου ύφους σύμφωνα με το μοντέλο των πράξεων ταυτότητας, όπως θα κάναμε για διαφορές διαλέκτου. Κάθε φορά που ένας άνθρωπος μιλάει ή

γράφει, δεν εντοπίζει μονάχα τον εαυτό του ως προς την υπόλοιπη κοινωνία, αλλά παράλληλα εντάσσει την πράξη επικοινωνίας του σε ένα πολύπλοκο ταξινομικό σχήμα επικοινωνιακής συμπεριφοράς. Αυτό το σχήμα παίρνει την μορφή μιας πολυδιάστατης μήτρας, όμοιας με την εικόνα της κοινωνίας που κάθε άτομο φτιάχνει στο μυαλό του. Με κίνδυνο υπερ-απλούστευσης μπορούμε να πούμε ότι η διάλεκτος φανερώνει το ποιος *είσαι*, ενώ το επίπεδο ύφους φανερώνει το τι *κάνεις* (αν και αυτές οι έννοιες έχουν πολύ μικρότερες διαφορές από ό,τι υπαινίσσεται το σλόγκαν).

Οι *διαστάσεις* μέσα στις οποίες μπορεί να τοποθετηθεί μια επικοινωνιακή πράξη δεν είναι λιγότερο περίπλοκες από αυτές που έχουν να κάνουν με την κοινωνική τοποθέτηση του ομιλητή. Ο Michael Halliday [...] διακρίνει τρεις γενικούς τύπους διάστασης: το *πεδίο*, τον *τρόπο* και τον *συνομιλιακό ρόλο* (κάποιες φορές αντί του όρου *συνομιλιακός ρόλος* χρησιμοποιείται ο όρος *ύφος*, αλλά αυτός είναι καλύτερα να αποφεύγεται μια που το *ύφος* χρησιμοποιείται και απλοϊκά, ώστε να ερμηνεύεται περίπου όπως το *επίπεδο ύφους*). Το *πεδίο* αφορά τον *σκοπό* και το *περιεχόμενο* της επικοινωνίας. Ο *τρόπος* αναφέρεται στα *μέσα* που χρησιμοποιούνται για την επικοινωνία –ιδιαιτέρα προφορικός ή γραπτός λόγος– και ο *συνομιλιακός ρόλος* εξαρτάται από τις *σχέσεις* ανάμεσα στους συμμετέχοντες. Για ακόμα μια φορά, ίσως βοηθήσει στην κατανόηση ένα σλόγκαν: το πεδίο αναφέρεται στο “γιατί” και στο “για ποιο πράγμα” λαμβάνει χώρα μια επικοινωνία· ο τρόπος αφορά το “πώς”· και ο συνομιλιακός ρόλος αφορά το “σε ποιον” (δηλ. το πώς ο ομιλητής ορίζει την εικόνα που έχει για το άτομο με το οποίο επικοινωνεί). Με βάση αυτό το μοντέλο, τα δυο παραδείγματα έναρξης μιας επιστολής που παρατέθηκαν πιο πάνω διαφέρουν ως προς τους συνομιλιακούς ρόλους, γιατί η μία έχει απρόσωπο ύφος (παραλήπτης είναι κάποιος με τον οποίο ο συγγραφέας έχει μόνο τυπικές σχέσεις) και η άλλη προσωπικό, αλλά το πεδίο και ο τρόπος τους είναι ίδια.

Σύμφωνα με αυτό το μοντέλο οι διαφορές επιπέδου ύφους είναι τουλάχιστον τρισδιάστατες. Ένα άλλο μοντέλο που είναι ευρέως διαδεδομένο έχει προταθεί από τον Dell Hymes, στο οποίο δεκατρείς ξεχωριστές μεταβλητές καθορίζουν τα γλωσσικά στοιχεία που επιλέγει ένας ομιλητής, πέρα από τη μεταβλητή της “διάλεκτου”. Ακόμα και αυτός ο αριθμός μεταβλητών είναι πολύ αμφίβολο αν αντανakλά όλη την πολυπλοκότητα των διαφορών σε επίπεδο ύφους. Ωστόσο, καθένα από αυτά τα μοντέλα παρέχει ένα πλαίσιο μέσα στο οποίο μπορούν να βρουν θέση οποιεσδήποτε συναφείς διαστάσεις ομοιότητας και διαφοράς. Για παράδειγμα, οι σχέσεις ανάμεσα σε ομιλητή και ακροατή ενέχουν πάνω από μία τέτοια διάσταση, συμπεριλαμβανομένης της διάστασης της *ισχύος*, βάσει της οποίας ο ακροατής είναι κατώτερος, ίσος ή ανώτερος από τον ομιλητή, και της *αλληλεγγύης*, η οποία διαφοροποιεί τις σχετικά οικείες σχέσεις από τις πιο μακρινές. Στην αγγλική ο ομιλητής καθορίζει τη θέση του σε σχέση με τον ακροατή πάνω σε αυτές τις δυο διαστάσεις κατά κύριο λόγο μέσα από την επιλογή των όρων της προσφώνησης -Mr Smith, sir, John, mate, και ούτω καθεξής.

Μέχρι στιγμής έχουμε παρουσιάσει την έννοια “επίπεδο ύφους” όπως χρησιμοποιείται συνήθως, αναφερόμενη σε ένα είδος ποικιλίας που είναι παράλληλη με τη “διάλεκτο”. Όμως έχουμε ήδη καταδείξει ότι οι διάλεκτοι δεν υπάρχουν ως διακριτές ποικιλίες, οπότε πρέπει να αναρωτηθούμε αν συμβαίνει κάτι αντίστοιχο και τα επίπεδα ύφους. Η απάντηση είναι, προφανώς, ότι δε φαίνεται να ανταποκρίνονται σε ποικιλίες πιο πραγματικές από τις διαλέκτους. Για παράδειγμα, είναι εύκολο να διαπιστώσει κανείς ότι η επιλογή στοιχείων στο πλαίσιο μιας συγκεκριμένης πρότασης αντανakλά διαφορετικούς παράγοντες, ανάλογα με τα στοιχεία που εμπλέκονται. Ένα στοιχείο μπορεί, για παράδειγμα, να αντανakλά την επισιμότητα της περίπτωσης, ενώ κάποιο άλλο μπορεί να αντανakλά την εμπειρογνωμοσύνη του ομιλητή και του ακροατή. Αυτό συμβαίνει, π.χ. σε μια πρόταση όπως “*Λάβαμε λίγο χλωριούχο νάτριο*” όπου το *λάβαμε* είναι μια επίσημη λέξη (σε αντίθεση με το *πήραμε*), ενώ το *χλωριούχο νάτριο* είναι ένας τεχνικός όρος (σε αντίθεση με το *αλάτι*). Η διάσταση της επισιμότητας είναι τελείως ανεξάρτητη από τη διάσταση της τεχνικότητας, πράγμα που αντανakλάται από το γεγονός ότι η επιλογή ανάμεσα στο *λάβαμε* και *πήραμε* δεν συνδέεται καθόλου με την επιλογή ανάμεσα στο *χλωριούχο νάτριο* και το *αλάτι*. Έτσι μπορούν να αναπαρασταθούν τέσσερις συνδυασμοί επισιμότητας και τεχνικότητας από τις απόλυτα κανονικές ακόλουθες προτάσεις:

επίσημη, τεχνική
επίσημη, μη τεχνική
ανεπίσημη, τεχνική
ανεπίσημη, μη τεχνική

Λάβαμε λίγο χλωριούχο νάτριο
Λάβαμε λίγο αλάτι
Πήραμε λίγο χλωριούχο νάτριο
Πήραμε λίγο αλάτι

Τέτοια απλά παραδείγματα υποδηλώνουν ότι διαφορετικά γλωσσικά στοιχεία είναι ευαίσθητα σε διαφορετικές πλευρές της επικοινωνιακής πράξης, με τον ίδιο τρόπο που διαφορετικά στοιχεία αντιδρούν σε διαφορετικές ιδιότητες του ομιλητή. Μπορούμε να εννοούμε τα επίπεδα ύφους ως ποικιλίες μόνο με την κάπως αδύναμη έννοια συνόλων γλωσσικών στοιχείων που έχουν όλα την ίδια κοινωνική κατανομή, δηλ. όλα εμφανίζονται στις ίδιες περιστάσεις. Αυτό απέχει πολύ από την έννοια της ποικιλίας σύμφωνα με την οποία ένας ομιλητής παραμένει “πιστός” σε μια ποικιλία σε όλη τη διάρκεια κάποιων λεγομένων του, μιλώντας “μία διάλεκτο” (ίσως τη μοναδική που γνωρίζει να μιλάει) και “ένα επίπεδο ύφους”. Ωστόσο, είναι ίσως σωστό να αναφέρουμε ότι αυτοί που χρησιμοποιούν τον όρο *επίπεδο ύφους* (που χρησιμοποιείται μόνο από τους κοινωνιογλωσσολόγους ως τεχνικός όρος) δεν είχαν ποτέ την πρόθεση να εννοηθεί κατ’ αυτόν τον τρόπο, όπως μαρτυρεί το γεγονός ότι όλα τα μοντέλα που παρουσιάζονται δίνουν μεγάλη βαρύτητα στην ανάγκη για πολυδιάστατη ανάλυση των επιπέδων ύφους.

Άλλο ένα σημείο ομοιότητας ανάμεσα σε διαλέκτους και επίπεδα ύφους είναι ότι επικαλύπτονται σε σημαντικό βαθμό μεταξύ τους -η διάλεκτος ενός ατόμου είναι επίπεδο ύφους ενός άλλου. Για παράδειγμα, στοιχεία που κάποιος χρησιμοποιεί κάτω απ’ όλες τις συνθήκες, οσοδήποτε ανεπίσημες, μπορεί να χρησιμοποιούνται από κάποιον άλλο μόνο στις πιο επίσημες περιστάσεις, εκεί όπου έχει ανάγκη να ακουστεί όσο το δυνατόν περισσότερο ότι μιλάει όπως ο πρώτος. Αυτή είναι η σχέση ανάμεσα σε “φυσικούς” ομιλητές πρότυπων και μη πρότυπων διαλέκτων. Τύποι που για τον ομιλητή της πρότυπης είναι μέρος της διαλέκτου του, για τον ομιλητή της μη πρότυπης είναι μέρος ενός ειδικού “επιπέδου ύφους”. Και πάλι, θα παρουσιάσουμε τεράστιο όγκο αποδείξεων για την υποστήριξη αυτού του ισχυρισμού, αν και οι αποδείξεις είναι μάλλον περιττές εκεί όπου τα γεγονότα είναι τόσο κοινότοπα.

Μετάφραση Νίκος Γεωργίου

γ. Κείμενο 21: Κακριδή-Ferrari, M. & Δ. Χειλά-Μαρκοπούλου. 1996. Η γλωσσική ποικιλία και η διδασκαλία της νέας ελληνικής ως ξένης γλώσσας. Στο *Η νέα ελληνική ως ξένη γλώσσα*. Αθήνα: Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν, σελ. 29-39.
© Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν

[...] Θα εξετάσουμε τώρα τα κύρια επίπεδα ύφους της ΝΕ: τα βασικά χαρακτηριστικά του προφορικού ύφους γενικά, και ορισμένα από τα επίπεδα ύφους του γραπτού λόγου.

2.2.1 Προφορικό ύφος

Κατά τον Mackridge αλλά και τους Mirambel, Tannen και Σηφianού, “στη νεότερη Ελλάδα το προφορικό στοιχείο χαρακτηρίζει την πολιτιστική ζωή ευρύτερα απ’ ό,τι στις Βορειο-ευρωπαϊκές χώρες”. Οι Έλληνες γενικά ζουν και δρουν μαζί: τρώνε, πάνε σινεμά και κάνουν περίπατο παρέα, όχι μόνοι. Ως προς τη συμπεριφορά τους απέναντι στον λόγο, διηγούνται τακτικά ιστορίες και ανέκδοτα, είναι ομιλητικοί, διαχυτικοί, έτοιμοι να πουν τη γνώμη τους σε όλους και για όλα. Διακόπτουν πολύ και δεν ανέχονται τη σιωπή.

Η Tannen διαφοροποιεί ως εξής τους πολιτισμούς της προφορικής από αυτούς της γραπτής επικοινωνίας: “Ό,τι ονομάστηκε “προφορική παράδοση” είναι μια χρήση της γλώσσας που δίνει βαρύνουσα σημασία στο κοινό απόθεμα γνώσεων, ή αλλιώς, στον δεσμό που συνέχει τον πομπό με τους ακροατές του· ό,τι εξάλλου ονομάστηκε “γραπτή παράδοση” δίνει βαρύνουσα σημασία στο περιεχόμενο, αποκομμένο από τα γύρω του συμφραζόμενα, ή αλλιώς, κρατάει σε υπολειπουργία τη διασύνδεση πομπού-ακροατών”. Στους πολιτισμούς που χρησιμοποιούν στρατηγικές προφορικής επικοινωνίας έχουμε μεγαλύτερη χρήση εξωγλωσσικών στοιχείων και εστίαση στην κοινωνική αλληλεπίδραση. Αντίθετα, στις κοινωνίες που βασίζονται σε στρατηγικές γραπτής επικοινωνίας –ο ρόλος του σχολείου είναι εδώ καθοριστικός– έχουμε περισσότερο ρητή (λεκτική) υπογράμμιση των στοιχείων και εστίαση στην πληροφορία, όχι στη διασύνδεση των ατόμων.

Με βάση τα παραπάνω, το προφορικό ύφος της ΝΕ, τόσο το διαλογικό όσο και το αφηγηματικό,¹ χαρακτηρίζεται από δύο τάσεις:

- α) προσπάθεια του ομιλητή να διηγηθεί την ιστορία του έτσι, ώστε να είναι πολύ περισσότερο ζωντανή και ενδιαφέρουσα για το κοινό του, παρά να αποδίδει πιστά την αντικειμενική πραγματικότητα στην οποία αναφέρεται (έμφαση στη διαπροσωπική σχέση και όχι στο περιεχόμενο).
- β) χρήση στρατηγικών εμπλοκής [involvement] στην ιστορία ή τη συνομιλία τόσο του ομιλητή, όσο και του ακροατή, εμπλοκή που συμβάλλει αποφασιστικά στη ζωντάνια και αμεσότητα του λόγου, αλλά και στην έμφαση της διαπροσωπικής σχέσης.

Τα γλωσσικά μέσα με τα οποία επιτυγχάνονται οι δύο αυτοί στόχοι είναι τα εξής:

1. Επανάληψη

- α) για επαναλαμβανόμενες πράξεις, που δηλώνονται έτσι ζωηρότερα:
Φύγε. Τίποτε. Φύγε. Τίποτε. (αντί: “του είπα πολλές φορές να φύγει και δεν έφευγε”).
- β) για να τονιστεί ο πυρήνας της διήγησης και να φανεί το κέντρο του ενδιαφέροντός της:
Εγώ ήμουν πάντα με μια πέτρα στην τσάντα
(πρόκειται για την ουσία της ιστορίας).

2. Ευθύς και όχι πλάγιος λόγος, ακόμα και για την έκφραση της σκέψης κάποιου που δεν είναι ο ίδιος ο ομιλητής:

Του λέω: Αν δεν φύγεις...
Μου λέει: Δεν έρχεσαι αύριο να με πάρεις να πάμε κανένα σινεμαδάκι...
Σου λέει: “αυτή δεν έχει καλό σκοπό”. (Με την έννοια: “Θα σκέφτηκε μέσα του ότι αυτή δεν έχει καλό σκοπό”).

3. Ιστορικός Ενεστώτας για παρελθούσες πράξεις και, γενικότερα, χρήση του *τώρα* αντί του *τότε*:

Πέφτει αυτός απάνω μου...
Φοιτήτρια εγώ τώρα...(εννοείται τότε που έγινε το γεγονός)

4. Πολλές ηχομιμητικές λέξεις, συχνά κοινής (συμβατικής) χρήσης:

Βγάζω την πέτρα-τακ!
Έτσι έπεσε, πλαφ!
(πρβ. και *ψιτ-ψιτ, ματς-μουτς* κ.λπ.)

5. Πολλά και ποικίλα συνώνυμα:

παιδιά: *πιτσιρίκια, αγοράκια, πιτσιρικάδες, μπόμπιρες, οι φίλοι του, οι συνομήλικοί του* κλπ.

6. Χρήση ερμηνείας και ερμηνευτικών εκφράσεων, ακόμα και όταν η αντικειμενική πραγματικότητα στην οποία αναφέρεται κάποιος δεν παρέχει τα στοιχεία αυτής της ερμηνείας:

ο ιδιοκτήτης του χτήματος (όταν απλώς φαίνεται κάποιος μέσα σ' ένα χτήμα).

Στην κατηγορία αυτή ανήκουν επίσης “ερμηνευτικές” παραλείψεις σκηνών και πράξεων, που συνέβησαν μεν στην πραγματικότητα, αλλά που, κατά τη γνώμη του αφηγητή, δεν ενδιαφέρουν εκείνη τη στιγμή την αφήγηση. Επίσης ερμηνείες και αιτιολογικές συνδέσεις πράξεων που πιθανόν να μην συνδέονται με τον συγκεκριμένο τρόπο που θέλει ο αφηγητής:

Το αγόρι πέφτει από το ποδήλατο, επειδή είδε το κορίτσι να περνάει (στην πραγματικότητα δεν ξέρουμε γιατί πέφτει από το ποδήλατο).

Η ερμηνευτική αυτή παρέμβαση του ομιλητή στην αφηγούμενη ιστορία τής προσδίδει συνοχή και κατ' επέκταση ζωντάνια και αμεσότητα.

Οι παραπάνω κατηγορίες παραδειγμάτων δείχνουν, νομίζουμε, σαφώς την εμπλοκή [involvement] του ίδιου του ομιλητή στον λόγο. Έχουμε όμως και επιδίωξη της εμπλοκής του ακροατή στον αφηγούμενο λόγο, η οποία επιτυγχάνεται με τα εξής (μεταξύ άλλων) γλωσσικά μέσα.²

- 1.** Με έλλειψη και ελλειπτικές προτάσεις:
Κυκλοφορούσαμε πάντα με μια πέτρα στην τσάντα, και μόλις μας πείραζε ένας, αμέσως.
Την πρόταση συμπληρώνει στο μυαλό του ο ακροατής, οπότε επιτυγχάνεται η επιδιωκόμενη εμπλοκή του.
- 2.** Με χρήση β' ενικού (αντί του α' ή γ'):
...όπου βλέπεις τον Τάδε να τρέχει... (εννοείτε “όπου βλέπω...”)
...που να βλέπεις και να λες... (εννοείται “που να τον βλέπει κανείς και να λέει”)
Το “τέχνασμα” αυτό, λόγω γραμματικής σύμβασης, εισάγει τον ακροατή στην αφηγούμενη ιστορία.
- 3.** Με υποκοριστικά για δημιουργία οικειότητας:
Μου κόβετε λίγη φετούλα, παρακαλώ;
- 4.** Με επαφικές εκφράσεις του τύπου έτσι (ερωτ.) κατάλαβες, ξέρεις κλπ.
Πάμε τώρα, έτσι;
Ήθελε να πάω μαζί του, κατάλαβες;
Μένει εκεί, ξέρεις...
- 5.** Με άλλα μέσα για ψυχολογική ένταξη του ακροατή στον λόγο του ομιλητή:
Τι μου κάνεις;
Τι κάνει το κορίτσι μας;
Θα πάμε πουθενά το Πάσχα; (εννοείται “θα πάτε...”)

Η Σηφianού επιβεβαιώνει τον παραπάνω χαρακτηρισμό της Tannen ως προς τον προφορικό προσανατολισμό της ΝΕ κοινωνίας. Στις έρευνές της σχετικά με την έκφραση της ευγένειας διαπιστώνει ότι χρησιμοποιούμε κυρίως στρατηγικές θετικής ευγένειας (ευγένειας αλληλεγγύης και οικειότητας δηλ.), που χαρακτηρίζει αυτού του τύπου τις κοινωνίες, σε αντίθεση με την αρνητική ευγένεια, που στηρίζεται στον σεβασμό της ατομικής ελευθερίας του άλλου και την αποφυγή

παρενόχλησής του. Η τελευταία χαρακτηρίζει κοινωνίες γραπτής επικοινωνίας, π.χ. την αγγλοσαξωνική.

2.2.2 Ποικιλίες γραπτού ύφους

Θα κλείσουμε την ενότητα αυτή με μια συνοπτική αναφορά στα βασικά χαρακτηριστικά τριών επιπέδων ύφους του γραπτού ΝΕ λόγου: του λογοτεχνικού, του δημοσιογραφικού (και του συγγενούς του γραφειοκρατικού) και του επιστημονικού. Υπενθυμίζουμε, αν και θα φανεί στην επισκόπηση που ακολουθεί, το πόσο έχει σφραγίσει και τα τρία επίπεδα ύφους ο μέχρι πριν από μερικά χρόνια παντοδύναμος διαχωρισμός σε Κ–Δ.

2.2.2.1 Λογοτεχνικό ύφος

Δεν θα αναφερθούμε καθόλου στο κεφάλαιο αυτό σε ζητήματα υφολογίας και λογοτεχνικής κριτικής, όπως προκύπτει άλλωστε καθαρά από το όλο πλαίσιο αυτής της συζήτησης. Υπάρχουν ειδικότεροι από εμάς για τα ακανθώδη αυτά ζητήματα. Θα περιοριστούμε εδώ σε δύο κοινωνιογλωσσικές επιστημάνσεις, που αφορούν την εκμετάλλευση από τη λογοτεχνία των κοινωνιολέκτων και των επιπέδων ύφους της ΝΕ.

Η λογοτεχνία υπήρξε τα τελευταία εκατό χρόνια το κύριο και, μέχρι αρκετά πρόσφατα, το μόνο προπύργιο της Δημοτικής στον γραπτό λόγο. Η ιδεολογική τοποθέτηση όμως των δημοτικιστών (σοσιαλιστές και εκπρόσωποι της εκσυγχρονιστικής τάσης της αστικής τάξης) και συγχρόνως ο φόβος τους μήπως χαθούν πολλά διαλεκτικά στοιχεία, είτε λόγω της εγκατάλειψης της υπαίθρου είτε λόγω της εξάλειψης των διαλεκτικών διαφορών που επιφέρει η διάδοση της εκπαίδευσης, οδήγησαν τη λογοτεχνική Δημοτική να επιδιώξει συνειδητά την προσέγγιση της γλώσσας του απλού ανθρώπου, και μάλιστα αγροτικής προέλευσης. Έτσι έχουμε λεξιλόγιο του τύπου *θαρρώ, ρόδο, παντοτεινά, ο κόρφος, να με συμπαθάς, κοντοστάθηκε, αψηλός, αφουγκράστηκε, το σύθαμπο, το δέιλι, πλανεύω, σιμώνω* κ.ά.

Μετά τον πόλεμο και την εμπειρία του εμφυλίου, όπου σκορπίζονται πια τα οράματα και οι αυταπάτες, η λογοτεχνική γλώσσα τείνει να γίνει ρεαλιστικότερη. Εγκαταλείπει σταδιακά τα διαλεκτικά και πολλές φορές και τεχνητά δημοτικοφανή στοιχεία και συμφιλιώνεται με τα λόγια. Σταθμός στην πορεία αυτή θεωρείται το *Τρίτο Στεφάνι* του Κ. Ταχτσή, σε μια γλώσσα που εικονίζει πια πιστά τη γλώσσα της μέσης τάξης σε κάποιο μεγάλο αστικό κέντρο.

Η τάση αυτή ολοκληρώνεται με τη μεταδικτατορική πεζογραφία, όπου στον απόλυτα σχεδόν ρεαλιστικό λόγο ενσωματώνονται όλο και πιο πολύ στοιχεία από τις –λιγότερο ή περισσότερο– “περιθωριακές” ομάδες (βλ. παραπάνω), κυρίως αυτής των νέων.

Θα ήταν, νομίζω, ενδιαφέρον να ανιχνευόταν από κοινωνιογλωσσική σκοπιά, όχι αποκλειστικά υφολογική, και ένα άλλο ζήτημα σχετικό με τα θέματα που θίξαμε: η απόδοση από του πεζογράφους της προφορικότητας μιας αφήγησης ή ενός διαλόγου. Με ποια γλωσσικά μέσα δηλ. και με ποιους συμβιβασμούς προς τον γραπτό λόγο επιτυγχάνεται η εντύπωση αυθόρμητου προφορικού λόγου. Από το *Κιβώτιο* του Άρη Αλεξάνδρου,³ τη *Φανταστική περιπέτεια* του Αλ. Κοτζιά, το *Πού 'ναι τα φτερά* της Μάρως Δούκα, έως τους νεότερους και στην ηλικία συγγραφείς Χρ. Βακαλόπουλο, Βαγ. Ραπτόπουλο κ.ά., έχουν γίνει πολλές απόπειρες απόδοσής του.⁴

2.2.2.2 Δημοσιογραφικό (και γραφειοκρατικό) ύφος

Παρόλο που στον πόλεμο Κ-Δ το δημοσιογραφικό ύφος⁵ κράτησε μίαν ενδιάμεση στάση, τόσο ο προσανατολισμός του όσο και η δομή του εξαρτήθηκαν πάντα από την Κ. Κατεξοχήν βέβαια ίσχυσε αυτό για τον γραφειοκρατικό λόγο της διοίκησης.

Η σχετική πρόσφατη απεξάρτηση και των δύο από την Κ τους κληροδότησε ποικίλες ιδιομορφίες, τις οποίες προσπαθούν να εξομαλύνουν διαμορφώνοντας –όχι πάντα επιτυχώς– ένα ομοιογενές λόγιο δημοτικό ύφος.

Το αρχικό μέλημα του δημοσιογραφικού ύφους ήταν, μέχρι πρόσφατα τουλάχιστον, να διακριθεί από τον προφορικό λόγο.

Η ταύτιση του προφορικού με το αποκλειστικά συναισθηματικό και πρόχειρο και του γραπτού με το σοβαρό και ουδέτερο ύφος, αποτέλεσμα και αυτό της διμορφικής διάσχισης σε Κ και Δ, οδήγησε την έντυπη δημοσιογραφία χωρίς κανένα συμβιβασμό προς τους τρόπους του δεύτερου.⁶

Στο φωνολογικό επίπεδο αποφεύγει τις συγκοπές φωνηέντων και την έκθλιψη, ευνοώντας έτσι χασμωδίες που δεν επιτρέπει ο προφορικός λόγος: *το όνειρο, σε έναν χρόνο, από την Προεδρία, να άρουμε*. Επίσης δεν ανέχεται πολλά από τα συμφωνικά συμπλέγματα της Δ (τώρα καθομιλουμένης): *επτά, λεπτά, τακτικά* (αλλά πια: *νύχτα, νυχτερινός*).

Από την άλλη πλευρά, τόσο ο δημοσιογραφικός όσο και ο λόγος της διοίκησης, περιεκτικός, σύντομος και συγκροτημένος, όπως πρέπει να είναι, προϋποθέτει ευέλικτη μορφολογία και πυκνή σύνταξη. Έτσι παρατηρούμε στο μορφολογικό επίπεδο τη διατήρηση και χρήση π.χ. των μετοχών ενεργητικού ενεστώτα: *ο προεδρεύων του Συμβουλίου, η δεσπόζουσα άποψη, το τρέχον ζήτημα*.⁷

Το συντακτικό επίπεδο πάλι χαρακτηρίζεται από

- τάση για πιο περίπλοκη σύνταξη
- τάση για χρήση υποτακτικού και αποφυγή παρατακτικού λόγου
- τάση για χρήση παθητικής σύνταξης, η οποία θεωρείται “αφεστιάζουσα”
- ιδιαίτερη ροπή στη χρήση ουσιαστικών και γενικής πτώσης (*γενικοπάθεια* και *ουσιαστικομανία* τα ονομάζει ο Mackridge).

Έτσι παρατηρούνται και οι γνωστές υπερβολές που διαβάζουμε στις εφημερίδες. *Για την επίτευξη του αποτελεσματικότερου ελέγχου των αποφασιζόμενων και πραγματοποιούμενων δαπανών των προϋπολογισμών του δημοσίου τομέα με την ευρεία έννοια, καθώς και...* (8 συνεχόμενες γενικές, χωρίς τα άρθρα). *Στόχος των υπουργών του ΟΠΕΚ είναι ο καθορισμός νέου ορίου παραγωγής πετρελαίου, καθώς και η αύξηση της τιμής του.* (Παρόλο που η πρόταση είναι ομαλότερη από την προηγούμενη, βλέπουμε ότι έχουμε και εδώ 9 ουσιαστικά, εκ των οποίων τα 5 έναρθρα, αλλά 1 ρήμα, 1 επίθετο, 1 κτητική αντωνυμία, 1 σύνδεσμο).

Ο παρατηρούμενος όμως τελευταία έντονος ανταγωνισμός ανάμεσα στην έντυπη και την ηλεκτρονική δημοσιογραφία, σε συνδυασμό και με άλλα φαινόμενα που διαπιστώνονται συγχρόνως στην ΝΕ κοινωνία,⁸ εισάγει στην πρώτη στοιχεία από τη δεύτερη. Το εντυπωσιακότερο παράδειγμα είναι οι στερεότυπες εκφράσεις και μεταφορές, με τις οποίες είναι γεμάτα τόσο τα τηλεοπτικά δελτία, όσο και τα πρωτοσέλιδα (και όχι μόνον) των εφημερίδων, κυρίως των ταμπλόιντ, σε μια προσπάθεια να αυξήσουν την ένταση της εντύπωσης πριμοδοτώντας την οικειότητα του λεξιλογίου: *έχασε τη μάχη με το θάνατο, η κόλαση της φωτιάς, ο Εγκέλαδος χτύπησε και πάλι, ο υδράργυρος ανεβαίνει γοργά στο θερμόμετρο των σχέσεων κ.ά.*

Η αποτελεσματικότητά τους παραμένει υπό αμφισβήτηση, αν δεν αίρεται και τελείως λόγω της υπερβολικής επανάληψης, η οποία εξουδετερώνει την πρωτοτυπία της επιλογής.

2.2.2.3 Επιστημονικό ύφος

Θα τελειώσουμε την επισκόπησή μας με μερικές σύντομες παρατηρήσεις σχετικά με τον επιστημονικό λόγο.

Στην κλίμακα των επιπέδων ύφους που παρακολουθήσαμε ο επιστημονικός λόγος –περισσότερο λόγω του κύρους του και λιγότερο λόγω των καθαρά γλωσσικών χαρακτηριστικών του– τοποθετείται συνήθως στην κορυφή. Θεωρείται ότι αποτελεί την επισημότερη ποικιλία γραπτού ύφους. Περιγραφικός, αλλά χωρίς το συναισθηματικό λεξιλόγιο της λογοτεχνικής περιγραφής, πληροφοριακός, αλλά πολύ πιο πυκνός και ασφαλώς αντικειμενικότερος από τον δημοσιογραφικό, απομακρύνεται πιο πολύ από όλα τα επίπεδα ύφους από τον καθημερινό λόγο.

Χαρακτηριστικά του είναι η κυριολεξία, η χρήση τεχνικής ορολογίας, η “ευπρέπεια” στην έκφραση και η χρησιμοποίηση επιχειρημάτων με αποδεικτικό στόχο.

Τον διακρίνει κυρίως η αυστηρότερη σύνταξη:

- προκρίνει και αυτός τον υποτακτικό λόγο
- επιλέγει συνθετότερη χρήση συνδέσμων και μορίων
- προτιμά την παθητική σύνταξη περισσότερο από κάθε άλλο λόγο είδος λόγου
- χρησιμοποιεί πολλούς και διαπλεκόμενους μεταξύ τους ονοματικούς προσδιορισμούς.

Η επιδίωξη σαφήνειας και ακριβολογίας τον οδηγεί συχνά στην επανάληψη του ίδιου όρου και την αποφυγή συνωνύμων, κάτι που δεν συμβαίνει στα άλλα επίπεδα ύφους.

Τέλος, επιδιώκει να είναι άχρωμος, απρόσωπος και να χρησιμοποιεί λεξιλόγιο όχι από την καθομιλουμένη, ακόμη κι αν αυτό αποκλίνει από το κλιτικό παράδειγμα της γλώσσας: *ύδωρ* αντί *νερό*, *ήπαρ* αντί *συκώτι*, *οστούν* αντί *κόκαλο* κ.ο.κ. Η χρήση αυτών αντί των αντίστοιχων καθημερινών λέξεων αποκαλύπτει, αλλά και δημιουργεί επιστημονικό (και επιστημονικοφανές) ύφος.

δ. Κείμενο 22: Πετρούνιας, Ε. 1984. *Νεοελληνική γραμματική και συγκριτική («αντιπαραθετική») ανάλυση*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press, σελ. 121-122.
© University Studio Press

Κοινωνικές διάλεκτοι

Οι κοινωνικές διάλεκτοι διακρίνονται βέβαια μεταξύ-τους με παρόμοια ισόγλωσσα όπως και οι γεωγραφικές, οι διαφορές όμως εδώ είναι λιγότερες και μικρότερες. Οι κοινωνικές διάλεκτοι διακρίνονται μάλλον από τη διαφορά στη συχνότητα που χρησιμοποιούνται σ’ αυτές διάφοροι τύποι και εκφράσεις.

Για παράδειγμα, η διάκριση στην προφορά: [ándras/ ádras] που αναφέρθηκε πιο πάνω σά γεωγραφική διάκριση έχει περάσει και σαν κοινωνική διαστρωμάτωση μέσα στην Κοινή. Σήμερα μπορεί ν’ ακούσουμε τη δεύτερη προφορά σε όλα τα κοινωνικά ιδιώματα, σίγουρα όμως η χρήση της είναι πιά συνηθισμένη στη γλώσσα της πιάτσας απο ότι π.χ. στο ιδίωμα των μορφωμένων. Αλλά και ο ίδιος ομιλητής είναι δυνατό να χρησιμοποιήσει τόσο τη μία προφορά όσο και την άλλη, ανάλογα αν θέλει να επιμείνει στο ένα ή στο άλλο κοινωνικό ιδίωμα. Παρόμοια τη λέξη *μπαγάσας* ή τη λέξη *μπόμπα* στη σημασία ‘εξαιρετική δουλειά, τέλεια’, περιμένουμε να τις ακούσουμε σπάνια στο ιδίωμα των μορφωμένων, πιά συχνά σε άλλα ιδιώματα.

Πάντως η παρουσία και η συχνότητα διάφορων γλωσσικών στοιχείων διαχωρίζουν με αρκετή σαφήνεια τις κοινωνικές διαλέχτους. Αν ακούσουμε μαγνητοφωνήσεις διάφορων ομιλητών που περιγράφουν το ίδιο θέμα της καθημερινής ζωής (π.χ. ένα ποδοσφαιρικό αγώνα ή το κυκλοφοριακό μπουτιλιάρισμα), είναι πολύ πιθανό ότι θα εντοπίσουμε την κοινωνική τάξη του καθενός, χωρίς να τους έχουμε δει ποτέ. Αν ένας μορφωμένος ντυθεί εργατική φόρμα και πάει να μιλήσει με εργάτες σ' ένα εργοστάσιο, δέ θα είναι καθόλου εύκολο να τους ξεγελάσει ότι ανήκει στην τάξη τους.

Συχνά το ιδίωμα των μορφωμένων χρησιμοποιείται σαν κρατική γλώσσα, οπότε έχει την τάση να γίνεται πιάσος συντηρητικό. Στο άλλο άκρο, η γλώσσα της πιάτσας στις ποικίλες μορφές-της αλλάζει συνεχώς. Χαρακτηρίζεται από πρωτοτυπία και επικαιρότητα, από φαντασία, διάθεση για παιχνίδια, και εξυπνάδα, που όμως μπορεί να είναι εξεζητημένη και συχνά προσπαθεί να σοκάρει. Γι' αυτούς τους λόγους συνήθως νοιώθουμε δίκουλοι απέναντί-της. Αν προσθέσουμε το γεγονός ότι συχνά στη γλώσσα της πιάτσας πρέπει οι "απέξω" να μὴν τα καταλαβαίνουν όλα, γίνεται κατανοητό γιατί το ιδίωμα αυτό αλλάζει τόσο γρήγορα -και κάνει τους δασκάλους ξένων γλωσσών που επιχειρούν να τη διδάξουν να νοιώθουν σά να αντλούν στον πίθο των Δαναΐδων.

Σε κοινωνίες όπου οι διάφορες τάξεις είναι απομονωμένες, οι διακρίσεις ανάμεσα στις κοινωνικές διαλέχτους μπορεί να γίνουν πολύ πιά έντονες, να προχωρήσουν σε διαφορετικούς γραμματικούς κανόνες και διαφορετικό λεξιλόγιο και σημασιολογία. Τελικά είναι δυνατό να δημιουργηθεί ακόμη και διγλωσσία.

¹ Εννοούμε βέβαια το αυθόρμητο και ανεπίσημο προφορικό ύφος προσωπικών συναναστροφών, όχι μορφές προφορικού λόγου που βασίζονται στον γραπτό, όπως π.χ. μια διάλεξη.

² Εννοούμε εδώ όχι την εμπλοκή του ακροατή στη συνομιλία (το να πάρει δηλ. αυτός τον λόγο), αλλά την ένταξη/ εμπλοκή του στον λόγο του ομιλητή.

³ Αν και πρόκειται, κατά το πρότυπο γνωστής συγγραφικής σύμβασης, για γραπτή κατάθεση, αποτελεί έναν από τους πιο ενδιαφέροντες πειραματισμούς "προφορικότητας".

⁴ Και στον θεατρικό λόγο βλέπουμε διαφορές στην απόδοση της προφορικότητας του διαλόγου. Πρβλ. π.χ. την έντονη προφορικότητα των διαλόγων στη *Βέρα*, το *Τάβλι* και τις *Δάφνες και Πικροδάφνες* των Δ. Κεχαΐδη και Ελ. Χαβιαρά σε σύγκριση με το έργο π.χ. του Ι. Καμπανέλλη, αλλά και άλλων μεταγενέστερων.

⁵ Θα αναφερθούμε εδώ κυρίως στον έντυπο δημοσιογραφικό λόγο, και μάλιστα στην πρωτοτυπική μορφή του, τα άρθρα και σχόλια τα σχετικά με την πολιτική ειδησεογραφία και επικαιρότητα.

⁶ Μία από τις συνέπειες είναι ότι τον τελευταίο καιρό παρατηρείται σε ορισμένα έντυπα η αντίθετη τάση, ως αντίδραση στη λεγόμενη "ταλαιπωρία του λαιμοδέτη", και βέβαια και ως ανταγωνισμός στη ζωντανία της τηλεοπτικής εικόνας.

⁷ Υπενθυμίζουμε ότι αναφερόμαστε σε στοιχεία που χαρακτηρίζουν το συγκεκριμένο ύφος, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι τέτοια γλωσσικά στοιχεία δεν απαντούν και σε άλλα επίπεδα γραπτού λόγου ή και στην καθημερινή ομιλία.

⁸ Άνοιγμα δηλ. προς την ιδιωτική ραδιοφωνία-τηλεόραση και, κατά συνέπεια, ανταγωνισμός για την ακροαματικότητα, που οδηγεί κατευθείαν σε συμπεριφορές λαϊκισμού.

δ. Κείμενο 22: Πετρούνιας, Ε. 1984. *Νεοελληνική γραμματική και συγκριτική («αντιπαραθετική») ανάλυση*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press, σελ. 121-122.
© University Studio Press

Κοινωνικές διαλέχτοι

Οι κοινωνικές διαλέχτοι διακρίνονται βέβαια μεταξύ-τους με παρόμοια ισόγλωσσα όπως και οι γεωγραφικές, οι διαφορές όμως εδώ είναι λιγότερες και μικρότερες. Οι κοινωνικές διαλέχτοι

διακρίνονται μάλλον από τη διαφορά στη συχνότητα που χρησιμοποιούνται σ' αυτές διάφοροι τύποι και εκφράσεις.

Για παράδειγμα, η διάκριση στην προφορά: [ándras/ ádras] που αναφέρθηκε πιο πάνω σά γεωγραφική διάκριση έχει περάσει και σαν κοινωνική διαστρωμάτωση μέσα στην Κοινή. Σήμερα μπορεί ν' ακούσουμε τη δεύτερη προφορά σε όλα τα κοινωνικά ιδιώματα, σίγουρα όμως η χρήσης είναι πιά συνηθισμένη στη γλώσσα της πιάτσας απο ότι π.χ. στο ιδίωμα των μορφωμένων. Αλλά και ο ίδιος ομιλητής είναι δυνατό να χρησιμοποιήσει τόσο τη μία προφορά όσο και την άλλη, ανάλογα άν θέλει να επιμείνει στο ένα ή στο άλλο κοινωνικό ιδίωμα. Παρόμοια τη λέξη *μπαγάσας* ή τη λέξη *μπόμπα* στη σημασία 'εξαιρετική δουλειά, τέλεια', περιμένουμε να τις ακούσουμε σπάνια στο ιδίωμα των μορφωμένων, πιά συχνά σε άλλα ιδιώματα.

Πάντως η παρουσία και η συχνότητα διάφορων γλωσσικών στοιχείων διαχωρίζουν με αρκετή σαφήνεια τις κοινωνικές διαλέχτους. Άν ακούσουμε μαγνητοφωνήσεις διάφορων ομιλητών που περιγράφουν το ίδιο θέμα της καθημερινής ζωής (π.χ. ένα ποδοσφαιρικό αγώνα ή το κυκλοφοριακό μποτιλιάρισμα), είναι πολύ πιθανό οτι θα εντοπίσουμε την κοινωνική τάξη του καθενός, χωρίς να τους έχουμε δει ποτέ. Άν ένας μορφωμένος ντυθεί εργατική φόρμα και πάει να μιλήσει με εργάτες σ' ένα εργοστάσιο, δέ θα είναι καθόλου εύκολο να τους ξεγελάσει οτι ανήκει στην τάξη τους.

Συχνά το ιδίωμα των μορφωμένων χρησιμοποιείται σάν κρατική γλώσσα, οπότε έχει την τάση να γίνεται πιά συντηρητικό. Στο άλλο άκρο, η γλώσσα της πιάτσας στις ποικίλες μορφές-της αλλάζει συνεχώς. Χαρακτηρίζεται από πρωτοτυπία και επικαιρότητα, από φαντασία, διάθεση για παιχνίδι, και εξυπνάδα, που όμως μπορεί να είναι εξεζητημένη και συχνά προσπαθεί να σοκάρει. Γι' αυτούς τους λόγους συνήθως νοιώθουμε δίσβουλοι απέναντί-της. Άν προσθέσουμε το γεγονός οτι συχνά στη γλώσσα της πιάτσας πρέπει οι "απέξω" να μήν τα καταλαβαίνουν όλα, γίνεται κατανοητό γιατί το ιδίωμα αυτό αλλάζει τόσο γρήγορα -και κάνει τους δασκάλους ξένων γλωσσών που επιχειρούν να τη διδάξουν να νοιώθουν σά να αντλούν στον πίθο των Δαναΐδων.

Σε κοινωνίες οπου οι διάφορες τάξεις είναι απομονωμένες, οι διακρίσεις ανάμεσα στις κοινωνικές διαλέχτους μπορεί να γίνουν πολύ πιά έντονες, να προχωρήσουν σε διαφορετικούς γραμματικούς κανόνες και διαφορετικό λεξιλόγιο και σημασιολογία. Τελικά είναι δυνατό να δημιουργηθεί ακόμη και διγλωσσία.

[9] **α. Κείμενο 23:** Κακριδή-Ferrari, M. & Δ. Χειλά-Μαρκοπούλου. 1996. Η γλωσσική ποικιλία και η διδασκαλία της νέας ελληνικής ως ξένης γλώσσας. Στο *Η νέα ελληνική ως ξένη γλώσσα*. Αθήνα: Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν, σελ. 26-28.
© Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν

[...] Ως προς τη ΝΕ τώρα, το κύριο κοινωνιογλωσσικό της γνώρισμα είναι η για πολλούς αιώνες ύπαρξη *διμορφίας* (ή *εσωτερικής διγλωσσίας* – diglossia),¹ ο διαχωρισμός δηλ. σε Καθαρεύουσα (Κ) – Δημοτική (Δ). Παρόλο που και επισήμως έχει εκλείψει από το 1976, ο διαχωρισμός αυτός, όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως, κληροδότησε στη ΝΕ πλήθος ιδιαιτεροτήτων, που είναι δύσκολο να καταλάβει ένας ξένος.

Στη διμορφία ακριβώς οφείλονται πολυτυπίες με υφολογικές/ σημασιολογικές διαφορές, που αναγκαστικά θα πρέπει να διδαχθεί ο ξένος, για να μπορέσει να χρησιμοποιήσει σωστά τη γλώσσα. Αναφέρουμε μερικά παραδείγματα:

Λεπτά / λεπτά αδιακρίτως, αλλά: *λεπτός / λεπτομέρεια*
Κτήμα / χτήμα
Πτέρυγα, αλλά: *φτερό, φτερούγα*
Διασχίζω, αλλά: *σκίζω*

Ασθένεια / αρρώστια

Κατά κανόνα, ο τύπος που προέρχεται από την Κ (τώρα λόγιος) χαρακτηρίζει τα αφηρημένα σε σχέση με τα συγκεκριμένα (“κθήμα ες αι”, αλλά *το χτήμα στο χωριό*), τη μεταφορική σε σχέση με την κυριολεκτική σημασία (*ππέρυγα* του νοσοκομείου, αλλά *φτερούγα* του κοτόπουλου), το επίσημο αντί του καθημερινού ύφους (*ασθένεια / αρρώστια*). Μπορεί βέβαια να υπάρχουν και άλλες διαφορές κωδικοποιημένες ήδη μέσα στο σύστημά μας: άλλο *έννοια*, άλλο *έννοια-έγνοια* (φροντίδα), άλλο *μαλακός*, άλλο *μαλθακός*.²

Ο ξένος θα ρωτήσει για τις ιδιαιτερότητες αυτές και η απάντηση που θα του δοθεί πρέπει να λαμβάνει υπόψη της τη γνώση α) της διαχρονικής προέλευσης και β) της συγχρονικής χρήσης.

Η διαφοροποίηση σε Κ-Δ, όσο κι αν επισήμως δεν υφίσταται πια, έχει διαποτίσει και τις δύο βασικές κοινωνιολέκτους της ΝΕ: α) το ιδίωμα των μορφωμένων (των αστικών κέντρων) και β) τη λαϊκή γλώσσα των μη μορφωμένων. Σε μεγάλο βαθμό επίσης τα διάφορα επίπεδα ύφους του γραπτού λόγου.

Σχετικά με τις δύο παραπάνω θεμελιακές κοινωνιολέκτους της ΝΕ δεν υπάρχει ακόμα μια συστηματική μελέτη μεγάλης κλίμακας, με στατιστικά δεδομένα, όπως θα χρειαζόταν. Οι μελέτες που έχουμε στη διάθεσή μας ερευνούν κάποιες μεμονωμένες γλωσσικές μεταβλητές και τους κοινωνικούς και γλωσσικούς παράγοντες εμφάνισής τους, όχι όμως όλα τα γλωσσικά γνωρίσματα κάποιας κοινωνιογλωσσικής ποικιλίας, πράγμα άλλωστε σημαντικά πιο δύσκολο. Έτσι, οι πληροφορίες που έχουμε για τις δύο κοινωνιολέκτους περιορίζονται σε επιμέρους παρατηρήσεις, όταν η κοινωνική κατηγορία της μόρφωσης ερευνάται ως ένας από τους παράγοντες που καθορίζουν τις συγκεκριμένες παραγωγές κάποιας γλωσσικής μεταβλητής [...].

¹ Υπενθυμίζουμε ότι ονομάζεται έτσι η ακραία έκφραση του διαχωρισμού σε επίσημο-ανεπίσημο λόγο. Εάν όλα τα κράτη με γραπτή παράδοση διακρίνουν ανάμεσα στα δύο αυτά επίπεδα ύφους, δεν έχουν όμως όλα διμορφία. Κατά τον Ferguson, έχουμε διμορφία, όταν μια γλωσσική κοινότητα που χρησιμοποιεί διαφοροποιημένες ποικιλίες επίσημου-ανεπίσημου ύφους χαρακτηρίζεται συγχρόνως και από τα εξής: α) απόλυτο διαχωρισμό των λειτουργιών που εξυπηρετούν οι δύο μορφές (Κ-Δ στην περίπτωση μας), β) υψηλό κοινωνικό γόητρο της επίσημης μορφής, γ) ύπαρξη αξιολογής λογοτεχνικής παράδοσης στην επίσημη μορφή και δ) το γεγονός –που θεωρείται και το καθοριστικότερο για τον ορισμό του φαινομένου– ότι η υπερκείμενη επίσημη μορφή δεν μαθαίνεται αυθόρμητα και αβίαστα, ως μητρική γλώσσα των παιδιών, από καμιά ομάδα της γλωσσικής κοινότητας. Η εκμάθησή της γίνεται μόνο στο σχολείο.

² Σε τέτοιες περιπτώσεις ποικιλία δεν σημαίνει ότι υπάρχει παντού και η ίδια δυνατότητα επιλογής. Πολλά από τα παραπάνω ζεύγη δεν αποτελούν συνώνυμα, αλλά μαθαίνονται ως διαφορετικά λεξήματα. Η κάποτε εξωσυστηματική υφολογική εναλλαγή κληροδότησε ενδοσυστηματική διαφοροποίηση.

β. Κείμενο 24: Hudson, R. A. 1980. *Sociolinguistics*. Κεφ. 2, Varieties of language. Κέμπριτζ: Cambridge University Press, σελ. 53-55.
© Cambridge University Press

Κοινωνική Διγλωσσία

Έχοντας τονίσει τη θεωρητική δυνατότητα κάθε γλωσσικό στοιχείο να έχει τη δική του μοναδική κοινωνική κατανομή ανάλογα με τις συνθήκες χρήσης, είναι τώρα σημαντικό να αναφέρουμε ότι αυτή η δυνατότητα δεν αξιοποιείται στο έπακρο και ότι σε κάποιες κοινωνίες υπάρχει μια σχετικά απλή διευθέτηση με το όνομα *κοινωνική διγλωσσία*, στην οποία τουλάχιστον ένας τύπος κοινωνικού περιορισμού επί των στοιχείων μπορεί να εκφραστεί βάσει “ποικιλιών” μεγάλης κλίμακας, αντί βάσει

μεμονωμένων στοιχείων. Ο όρος *κοινωνική διγλωσσία* εισήχθη στην αγγλόφωνη κοινωνιογλωσσολογική βιβλιογραφία από τον Charles Ferguson (1959) προκειμένου να περιγράψει την κατάσταση που συναντάται σε μέρη όπως η Ελλάδα, ο αραβόφωνος κόσμος γενικά, η γερμανόφωνη Ελβετία και η νήσος της Αϊτής. Σε όλες αυτές τις κοινωνίες υπάρχουν δυο διακριτές ποικιλίες, αρκετά διακριτές ώστε ο μη ειδικός να τις θεωρεί διαφορετικές γλώσσες, όπου η μία χρησιμοποιείται μόνο σε επίσημες και δημόσιες περιστάσεις, ενώ η άλλη χρησιμοποιείται από *όλους*, κάτω από φυσικές, καθημερινές περιστάσεις.

Ο Ferguson ορίζει την κοινωνική διγλωσσία ως εξής:

Η κοινωνική διγλωσσία είναι μια σχετικά σταθερή γλωσσική κατάσταση στην οποία, παράλληλα με τις κύριες διαλέκτους της γλώσσας (που ίσως να περιλαμβάνει μια πρότυπη ή τοπικές πρότυπες), υπάρχει μια εξαιρετικά αποκλίνουσα, σε υψηλό βαθμό κωδικοποιημένη (συχνά με πολυπλοκότερη γραμματική), υπέρθετη ποικιλία, το όχημα ενός μεγάλου και σεβαστού σώματος γραπτής λογοτεχνίας, είτε μιας παλιότερης εποχής είτε μιας άλλης γλωσσικής κοινότητας, η οποία αποκτάται κατά κύριο λόγο μέσω της επίσημης εκπαίδευσης και χρησιμοποιείται για τις ανάγκες του γραπτού και του επίσημου προφορικού λόγου αλλά δεν χρησιμοποιείται από κανένα τμήμα της κοινότητας στις καθημερινές συνομιλίες.

Για παράδειγμα, σε μια αραβόφωνη διγλωσσική κοινότητα η γλώσσα που χρησιμοποιείται στο σπίτι είναι μια τοπική εκδοχή της αραβικής (μπορούν να υπάρχουν πολύ μεγάλες διαφορές μεταξύ διαλέκτων της αραβικής, σε σημείο αμοιβαίας ακατανοησίας), με μικρή διαφοροποίηση ανάμεσα στους περισσότερο και τους λιγότερο μορφωμένους ομιλητές. Όταν όμως κάποιος κάνει μια διάλεξη στο πανεπιστήμιο ή ένα κήρυγμα στο τζαμί, αναμένεται να χρησιμοποιήσει την πρότυπη αραβική, μια ποικιλία διαφορετική σε όλα τα επίπεδα από την τοπική καθομιλουμένη, και μάλιστα τόσο διαφορετική, ώστε να διδάσκεται στα σχολεία όπως διδάσκονται οι ξένες γλώσσες σε αγγλόφωνες κοινωνίες. Με τον ίδιο τρόπο, όταν τα παιδιά μαθαίνουν ανάγνωση και γραφή, διδάσκονται την πρότυπη γλώσσα και όχι την τοπική καθομιλουμένη.

Η πιο εμφανής διαφορά ανάμεσα σε διγλωσσικές και κανονικές αγγλόφωνες κοινωνίες είναι ότι στις πρώτες κανείς δεν έχει το προνόμιο να μάθει την υψηλή ποικιλία (αυτή που χρησιμοποιείται σε επίσημες περιστάσεις και στην εκπαίδευση) ως πρώτη γλώσσα, καθώς όλοι μιλάνε τη χαμηλή ποικιλία στο σπίτι. Κατά συνέπεια, σε μια τέτοια κοινωνία η κατάκτηση της υψηλής ποικιλίας δεν προϋποθέτει τη γέννηση στην “κατάλληλη” οικογένεια, αλλά τη φοίτηση στο σχολείο. Φυσικά, υπάρχουν ακόμη διαφορές ανάμεσα στις οικογένειες ως προς τη δυνατότητά τους να ανταπεξέλθουν στις χρηματικές απαιτήσεις της εκπαίδευσης: η κοινωνική διγλωσσία δεν εγγυάται γλωσσική ισότητα ανάμεσα σε φτωχούς και πλούσιους· ωστόσο οι διαφορές δεν εμφανίζονται με το που ανοίγει κάποιος ομιλητής το στόμα του αλλά μόνο σε επίσημες δημόσιες περιστάσεις που απαιτούν χρήση της υψηλής ποικιλίας. Ας σημειωθεί ότι ο ορισμός που δίνει ο Ferguson για την κοινωνική διγλωσσία είναι πολύ ειδικός σε αρκετά σημεία. Για παράδειγμα, απαιτεί οι υψηλές και οι χαμηλές ποικιλίες να ανήκουν στην ίδια γλώσσα, π.χ. στην πρότυπη (ή κλασική) και στην καθομιλουμένη αραβική. Ωστόσο, κάποιοι συγγραφείς έχουν επεκτείνει τον όρο αυτό ώστε να καλύπτει καταστάσεις που δεν θεωρούνται κοινωνικά διγλωσσικές σύμφωνα με τον παραπάνω ορισμό. Ο Joshua Fishman, για παράδειγμα, αναφέρει την Παραγουάη ως παράδειγμα διγλωσσικής κοινότητας [...], παρόλο που υψηλή και χαμηλή ποικιλία είναι αντίστοιχα τα ισπανικά και τα γκουαρανί, μια ινδιάνικη γλώσσα που καμία σχέση δεν έχει με τα ισπανικά. Καθώς έχουμε υποστηρίξει ότι δεν υπάρχει πραγματική διάκριση ανάμεσα σε ποικιλίες μιας γλώσσας και ποικιλίες διαφορετικών γλωσσών, αυτή η χαλαρότητα φαίνεται αρκετά εύλογη.

Ωστόσο, ο Fishman (ακολουθώντας τον John Gumperz) επεκτείνει τον όρο κοινωνική διγλωσσία για να συμπεριλάβει επίσης κάθε κοινωνία στην οποία δύο ή περισσότερες ποικιλίες χρησιμοποιούνται

κάτω από διαφορετικές περιστάσεις [...]. Αυτή είναι ίσως μια θλιβερή εξέλιξη, καθώς φαίνεται να καθιστά διγλωσσική *κάθε* κοινωνία, περιλαμβάνοντας ακόμη και την αγγλόφωνη Αγγλία (δηλ. εξαιρώντας τους μετανάστες με διαφορετικές μητρικές γλώσσες), όπου διαφορετικά “επίπεδα ύφους” –όπως αποκαλούνται– και “διάλεκτοι” χρησιμοποιούνται σε διαφορετικές περιστάσεις (για παράδειγμα συγκρίνετε ένα κήρυγμα με μια αθλητική αναμετάδοση). Η αξία της έννοιας της κοινωνικής διγλωσσίας βρίσκεται στο ότι μπορεί να χρησιμοποιηθεί στην κοινωνιογλωσσική *τυπολογία* –δηλαδή, στην ταξινόμηση των κοινοτήτων ανάλογα με τον τύπο της κοινωνιογλωσσικής κατάστασης που κυριαρχεί στο εσωτερικό τους– και η κοινωνική διγλωσσία παρέχει μια αποκαλυπτική αντίθεση με το είδος της κατάστασης που συναντάται σε χώρες όπως η Βρετανία και οι Ηνωμένες Πολιτείες, την οποία μπορούμε να ονομάσουμε *κοινωνική διαλεκτικότητα* ώστε να δείξουμε ότι οι εν λόγω “ποικιλίες” είναι κοινωνικές ποικιλίες και όχι “επίπεδα ύφους”.

Τέλος, πώς μπορούμε να συμφιλιώσουμε τον ορισμό της κοινωνικής διγλωσσίας με τον ισχυρισμό μας ότι οι ποικιλίες δεν υφίστανται παρά μόνο ως ένας ανεπίσημος τρόπος να μιλάμε για σύνολα γλωσσικών στοιχείων που έχουν παρόμοια κοινωνική κατανομή; Αν θέλουμε να εμμένουμε σε αυτή τη θέση, μπορούμε να δούμε τις διγλωσσικές κοινότητες ως κοινότητες στις οποίες τα περισσότερα γλωσσικά στοιχεία ανήκουν στο ένα από τα δύο μη επικαλυπτόμενα σύνολα, καθένα από τα οποία χρησιμοποιείται σε διαφορετικές περιστάσεις. Σε αντίθεση με την κατάσταση αυτή, τα γλωσσικά στοιχεία σε μια μη διγλωσσική κοινωνία δεν εμπίπτουν σε ένα μικρό αριθμό μη επικαλυπτόμενων συνόλων, αλλά προσεγγίζουν το αντίθετο άκρο όπου κάθε στοιχείο έχει τη δική του, μοναδική κοινωνική κατανομή. Με βάση αυτό το μοντέλο, η διαφορά ανάμεσα σε διγλωσσικές και μη διγλωσσικές κοινωνίες δεν είναι λιγότερο ενδιαφέρουσα ή αξία διερεύνησης, αλλά μπορεί κάλλιστα να αποδειχτεί πως είναι λιγότερο απόλυτη από όσο υπονοεί ο ορισμός του Ferguson [...].

Μετάφραση *Νίκος Γεωργίου*